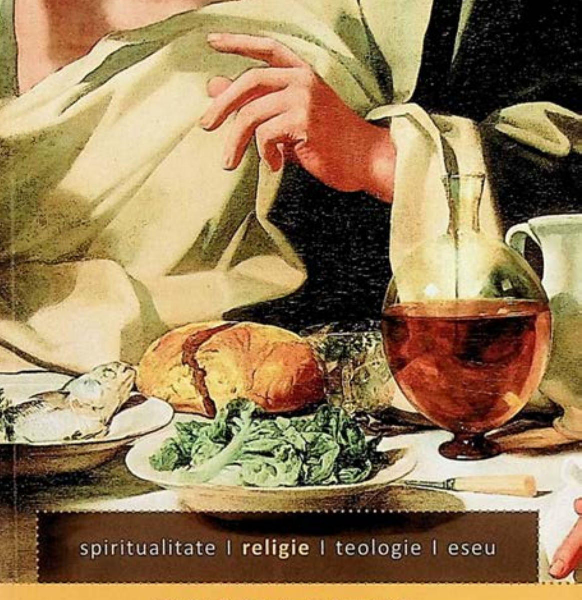

spiritualitate | **religie** | teologie | eseu

BRANT PITRE

MISTERUL CINEI DE PE URMĂ

Cuvânt înainte de Scott Hahn

HUMANITAS

MISTERUL CINEI DE PE URMĂ

Brant Pitre (n. 1975) este profesor la Seminarul Notre Dame din New Orleans, Louisiana, unde predă un curs despre Sfintele Scripturi. Şi-a luat doctoratul la Universitatea Notre Dame din Indiana, cu o temă privitoare la legăturile dintre Noul Testament şi iudaismul antic. Această universitate l-a păstrat ca profesor asociat. Face frecvente turnee de conferinţe având ca temă principală Euharistia şi rădăcinile ei în tradiţia iudaică antică. Este autorul mai multor cărţi, între care *Jesus, the Tribulation and the End of the Exile* (*Isus, încercările şi sfârşitul Exilului* – 2005), *Jesus and the Jewish Roots of the Eucharist* (*Isus şi rădăcinile iudaice ale Euharistiei* – 2011), *Jesus the Bridegroom* (*Isus, Mirele* – 2014), *Jesus and the Last Supper* (*Isus şi Cina cea de pe urmă* – 2015), *The Case for Jesus: The Biblical and Historical Evidence for Christ* (*Cazul Isus: Dovezi biblice şi istorice despre Cristos* – 2016).

BRANT PITRE

MISTERUL CINEI DE PE URMĂ

Isus și rădăcinile iudaice ale Euharistiei

Cuvânt înainte de
SCOTT HAHN

Traducere din engleză de
MONICA BROȘTEANU

Redactor: Vlad Russo
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Emilia Ionașcu, Dan Dulgheru

Tipărit la Real

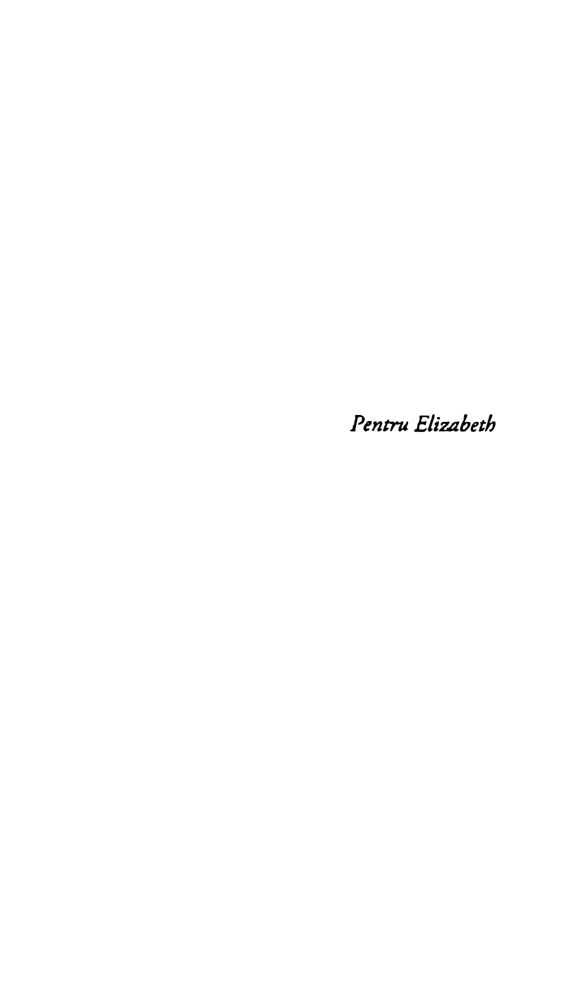
Brant Pitre
Jesus and the Jewish Roots of the Eucharist

This translation published by arrangement with Image, an imprint of the Crown Publishing Group, a division of Penguin Random House LLC

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Pitre, Brant
Misterul Cinei de pe urmă: Isus și rădăcinile iudaice ale Euharistiei /
Brant Pitre; trad. din engleză de Monica Broșteanu; pref. de Scott Hahn. –
București: Humanitas, 2016
ISBN 978-973-50-5200-3
I. Broșteanu, Monica (trad.)
II. Hahn, Scott (pref.)
265.3

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372 743 382; 0723 684 194

Pentru Elizabeth

Cuprins

Cuvânt înainte

Aflați la două mii de ani distanță, ni se pare firesc să considerăm răstignirea lui Isus o jertfă. Creștinii sunt moștenitorii unei tradiții îndelungate care vorbește, se roagă și gândește în acest fel. Însă evreii din secolul I care au fost martorii acestui eveniment nu vedeau și n-ar fi putut să vadă răstignirea ca pe o jertfă. Nu avea nici una din caracteristicile unei jertfe din lumea antică. Pe Calvar nu era nici altar, nici preot oficial învestit. Într-adevăr, a fost o moarte, dar ea s-a petrecut în afara Templului – singurul loc valid pentru jertfă în iudaism – ba chiar în afara zidurilor Orașului sfânt.

Totuși, sfântul Pavel a făcut legăturile pentru generația sa și mai ales pentru coreligionarii săi iudei. În 1 Corinteni, după ce vorbește de „cuvântul Crucii" (1, 18), îl numește pe Cristos „mielul nostru de Paști" care „a fost jertfit" (5, 7). Astfel, el face legătura între Paștele celebrat la Cina de pe urmă și răstignirea de pe Calvar.*

Într-adevăr, acea primă Euharistie a transformat moartea lui Isus dintr-o execuție într-o jertfă. La Cina de pe urmă, El și-a dat trupul să-i fie frânt și sângele să-i fie vărsat, ca pe un altar.

---

* Citatele biblice au fost traduse, din limbile originale, de Francisca Băltăceanu și Monica Broșteanu.

Relatând evenimentul Cinei de pe urmă (1 Corinteni 11, 23–25), el a vorbit despre acesta în termeni de jertfă. Îl citează pe Isus care îl numește „Legământul cel nou în sângele meu", evocând astfel cuvintele lui Moise când a adus jertfa de pe Sinai: „Iată sângele Legământului" (Exod 24, 8). Sângele jertfei este cel care ratifică Legământul, deoarece prima dată a spus astfel Moise și deoarece Isus a spus apoi la fel.

Pavel îl mai citează pe Isus și când redă porunca de la Cină: „Faceți aceasta în amintirea *mea" (1 Corinteni 11, 25); „amintirea" este un termen tehnic pentru un tip anume de jertfă de la Templu (prinosul de aducere aminte:* e.g. *Levitic 2,2. 9. 16).*

Și dacă n-am luat seama cumva la vreuna din aceste legături, Pavel face o comparație între Cina creștină (Euharistia) și jertfele de la Templu (1 Corinteni 10, 18) și chiar sacrificiile păgâne (1 Corinteni 10, 19–21). Toate jertfele, *spune el, creează o comuniune. Ofrandele idolatre creează împărtășire cu demonii, în vreme ce jertfa creștină creează împărtășire cu trupul și sângele lui Isus (1 Corinteni 10, 16).*

Viziunea lui Pavel despre Pătimire este uluitoare. El ne arată că nu este vorba doar despre cât de mult a suferit *Isus, ci despre cât de mult* iubește. *Iubirea transformă suferința în jertfă.*

Moartea de pe Calvar nu a fost pur și simplu o execuție brutală și sângeroasă. Moartea lui Isus fusese deja transformată de dăruirea Lui de sine din Cenacol. Devenise jertfa unei victime pascale neprihănite, jertfirea de sine a unui mare-preot care s-a dat pe sine pentru răscumpărarea altora. El este și preot, și victimă. Pentru că „Cristos ne-a iubit și s-a dat pe sine pentru noi prinos și jertfă lui Dumnezeu, întru miros de bună mireasmă" (Efeseni 5, 2). Aceasta este iubirea: totala dăruire de sine.

Euharistia revarsă această iubire în noi, unind iubirea noastră cu a lui Cristos, jertfa noastră cu a Lui. Sfântul Pavel îi îndemna pe romani: „Vă rog, fraților, pentru milostivirea lui Dumnezeu, să înfățișați trupurile voastre jertfă vie, sfântă, plăcută lui Dumnezeu, închinarea voastră spirituală" (Romani 12, 1). Observați că vorbește despre „trupuri" la plural, dar despre „jertfă" la singular. Pentru că noi suntem mulți, însă jertfa noastră este una cu a lui Isus, care s-a adus o dată pentru totdeauna (vezi Evrei 7, 27; 9, 12; 9, 26; 10, 10).

Pavel ne învață că Euharistia este orânduită în vederea Crucii, iar Crucea este orânduită în vederea învierii. În Sfânta Împărtășanie creștinii primesc umanitatea răstignită și înviată a lui Isus. Ajungem la ea prin suferință, dar primim Ostia ca pe o chezășie de slavă veșnică și avem astfel harul să răbdăm orice.

Este un lucru pe care nu-l putem aprecia pe deplin decât după ce învățăm să-l vedem „așa cum a fost la început", așa cum a fost pentru primii iudei creștini, care au văzut sfârșindu-se o lume veche, cu care erau obișnuiți, și o lume nouă coborând ca un Ierusalim ceresc. Această frumoasă carte a dr. Brant Pitre ne dă tot ce ne trebuie ca să putem aprecia ceea ce a fost, ca să putem vedea, tot mai limpede, ceea ce „este și va fi în vecii vecilor".

SCOTT HAHN

„În lumea ce va să vină nu există mâncare sau băutură... Cei drepţi şed purtând cununi pe cap şi ospătându-se cu strălucirea prezenţei dumnezeieşti, căci se spune: «L-au privit pe Dumnezeu şi au mâncat şi au băut». (Exod 24, 11)"

Talmudul babilonian, tratatul *Berakoth* 17a

„[Preoţii la Templu] obişnuiau să ridice [masa aurită] şi să le arate Pâinea Prezenţei de pe ea acelora care veneau la sărbători, zicându-le: «Priviţi dragostea lui Dumnezeu pentru voi!»"

Talmudul babilonian, tratatul *Menahoth* 29a

Introducere

Nu voi uita niciodată ziua aceea. Eram prin anul al doilea de facultate şi eram logodit. Era o dimineaţă frumoasă de primăvară şi viitoarea mea soţie şi cu mine ne duceam cu maşina, prin oraşul nostru natal, să-i facem o vizită pastorului ei şi să vorbim despre cununie. Eram cât se poate de fericiţi. O singură problemă, măruntă: eu eram catolic din leagăn, iar Elizabeth – baptistă din Sud. Drept care aveam divergenţe de opinii cu privire la interpretarea Bibliei, dar ajunseserăm să ne respectăm reciproc convingerile chiar şi în privinţele în care nu eram de acord. Din acest motiv, aveam speranţe mari să ne aducem familiile împreună în ceea ce numeam noi atunci o celebrare „ecumenică" a cununiei, care să respecte tradiţiile ambelor familii.

Totuşi, întrucât o cununie nu poate avea loc decât într-o singură clădire, plănuisem ca slujba să se facă la biserica ei. Aşadar, mergeam la pastorul ei să discutăm despre ziua cea mare. Iniţial planificasem doar o scurtă întâlnire cu el – cam de un sfert de oră – ca să obţinem autorizaţia lui de a celebra căsătoria acolo. Credeam că întâlnirea se va desfăşura lin, mai ales având în vedere faptul că bunicul ei fusese pastorul fondator şi construise el însuşi biserica. În mod sigur aveam să obţinem uşor permisiunea de a folosi lăcaşul sfânt.

Din păcate, ne înşelam. Fiindcă biserica ei tocmai avea un pastor nou, pe care nu-l întâlniserăm niciodată. Era învestit de curând: proaspăt ieşit din seminar şi înflăcărat de focul Evangheliei. Şi, lucru şi mai important, nu era deloc prietenos faţă de Biserica catolică.

La început, tonul întâlnirii a fost politicos şi firesc. Totuşi, înainte de a-şi da acordul să ţinem cununia acolo, pastorul ei a vrut să afle mai multe despre convingerile noastre personale. Din acel moment, întâlnirea de un sfert de oră – care trebuia să fie despre dobândirea acestui acord de a folosi clădirea – s-a transformat într-o bătălie teologică de aproape trei ore. Vreme de o veşnicie – aşa mi s-a părut – m-a fiert pe fiecare punct controversat al credinţei catolice:

„De ce vă închinaţi voi, catolicii, la Maria?" mi-a lansat el. „Nu ştiţi că numai lui Dumnezeu trebuie să i te închini?"

„Cum puteţi crede în purgatoriu?" a zis el. „Arată-mi unde apare în Biblie cuvântul purgatoriu! De ce vă rugaţi celor morţi? Nu ştiţi că asta e necromanţie?"

„Ştiaţi că Biserica catolică *a adăugat* cărţi în Biblie în Evul Mediu?" a întrebat el. „Ce autoritate are o instituţie făcută de om ca să schimbe Cuvântul lui Dumnezeu?"

„Şi ce-i cu papa?" a întrebat el. „Chiar credeţi că el, simplu om, este infailibil? Că nu păcătuieşte *niciodată*? Nimeni nu este fără de păcat în afară de Isus Cristos!"

Şi a ţinut-o aşa, ore în şir. Din fericire eram un tip studios şi avusesem cinstea oarecum ilustră de a fi câştigat concursul de catehism de la parohie. Mai mult, eram un cititor avid şi la vârsta de optsprezece ani citisem deja întreaga Biblie, din scoarţă în scoarţă, în anul întâi de facultate. Astfel am putut să lupt întru câtva, încercând să mă explic. Dar asta n-a făcut decât să-l întărâte şi până la urmă nici una din încercările mele de a-mi apăra convingerile catolice n-a reuşit.

Multe s-au spus în cursul acelei întâlniri. Dar schimbul de replici care mi-a rămas cel mai tare înfipt în memorie a fost când am atins subiectul Cinei Domnului – ceea ce catolicii numesc Euharistia.

Pentru a înțelege ce voi spune mai departe este important să se înțeleagă care este învățătura Bisericii în privința Euharistiei. Cuvântul vine din grecescul *eucharistía*, care înseamnă „aducere de mulțumire", așa cum a făcut-o Isus aducând mulțumire (*eucharistésas*) la Cina cea de taină (Matei 26, 26–28). Conform credinței catolice, atunci când un preot ia pâinea și vinul Euharistiei și rostește cuvintele lui Isus de la Cina cea de taină: „Acesta este trupul meu... Acesta este sângele meu", pâinea și vinul *devin* realmente trupul și sângele lui Cristos. Deși *aparențele* pâinii și vinului – gustul, aspectul etc. – rămân, *realitatea* este că nu mai sunt pâine și vin. Este numai Isus: trupul său, sângele său, sufletul său și dumnezeirea sa. Aceasta se numește învățătura despre „Prezența Reală" a lui Isus din Euharistie[1]. Vă dați seama de ce acest lucru poate fi greu de crezut pentru oricine, inclusiv pentru partenerul meu de dispută.

„Și cum e cu Cina Domnului?", a spus el. „Cum puteți voi, catolicii, să afirmați că pâinea și vinul devin realmente trupul și sângele lui Isus? Chiar *credeți* asta? E ridicol!"

„Desigur, cred asta", am răspuns. „Euharistia este lucrul cel mai important din viața mea."

La care a reacționat: „Nu înțelegeți că, dacă Cina Domnului ar fi cu adevărat trupul și sângele lui Isus, ar însemna că îl mâncați pe Isus? Asta e canibalism!" Apoi, oprindu-se pentru un efect dramatic, a zis: „Nu vă dați seama că, dacă ați putea cu adevărat să-l mâncați pe Isus, ați *deveni Isus*?"

---

1. Vezi *Catehismul Bisericii Catolice*, nn. 1373–1378.

Habar n-aveam ce să spun la asta, iar zâmbetul atotștiutor ce i s-a așternut pe față arăta că știa că m-a încuiat.

Într-adevăr, n-am știut cum să-i răspund în acel moment. Deși citisem Biblia, nu memorasem totuși locurile în care putea fi găsită în Scriptură fiecare dintre convingerile mele. Știam câte ceva despre ceea ce cred, dar nu neapărat și de ce cred acel lucru și, cu atât mai puțin, unde să găsesc dovezile.

Cu trecerea anilor, aveam să aflu că sunt zeci de cărți[1] pe aceste subiecte, oferind răspunsuri biblice la toate obiecțiile lui. Pe atunci însă, eu, care crescusem într-o parte majoritar catolică a Louisianei de sud-est, nu fusesem niciodată nevoit să mă apăr în felul acesta. Desigur, Elizabeth și cei din familia ei mă mai întrebaseră despre subiecte precum purgatoriul sau de ce bibliile catolice au mai multe cărți decât cele protestante, dar asta era prima dată când înfruntam un asalt biblic total asupra credinței catolice. Pastorul era nemilos, iar rezultatul a fost un dezastru. Până la urmă, pur și simplu m-am închis în mine, am tăcut și l-am lăsat să-și verse focul.

La sfârșit, a pus capăt întâlnirii adresându-se viitoarei mele soții: „Îmi pare rău, dar nu-ți pot da un răspuns hotărât în clipa aceasta. Am temeri serioase ca nu cumva să te pun în jug cu un necredincios".

Inutil să mai spun că Elizabeth și cu mine am plecat din biroul lui răvășiți. Am condus spre casă înlăcrimați, nevenindu-ne să credem ceea ce se întâmplase.

---

1. Vezi, de exemplu, Peter Kreeft – Ronald K. Tacelli, S.J., *Handbook of Catholic Apologetics: Reasoned Answers to Questions of Faith* (Ignatius, San Francisco, 2009); Scott Hahn, *Reasons to Believe: How to Understand, Explain, and Defend the Catholic Faith* (Doubleday, New York, 2007); Karl Keating, *Catholicism and Fundamentalism* (Ignatius, San Francisco, 1988).

Noaptea aceea a fost groaznică.

Încercând să adorm, mintea îmi alerga prin toate subiectele pe care le dezbătusem. Iarăşi şi iarăşi retrăiam scenele în minte – dorind să fi spus cutare lucru, regretând că nu spusesem cutare lucru. Cu cât mă gândeam mai mult la cele întâmplate, cu atât eram mai tulburat.

Şi cu cât eram mai tulburat, cu atât îmi dădeam seama că, dintre toate convingerile mele pe care le atacase pastorul, una durea cel mai tare: batjocura la adresa prezenţei reale a lui Isus în Euharistie. Nu mă puteam opri să nu mă gândesc la asta. Toată viaţa, Euharistia fusese centrul credinţei mele. Copil fiind, nu-mi aduceam aminte să fi lipsit vreodată duminica de la Liturghie – niciodată – pentru nici un motiv. Mai mult, nu-mi aminteam să nu fi crezut vreodată sau să mă fi îndoit măcar o clipă că Euharistia este cu adevărat trupul şi sângele lui Isus. Ar putea suna greu de crezut, dar e adevărat. Acceptasem pur şi simplu acest lucru, din credinţă. Chiar şi mai târziu, când s-au ivit întrebări teologice, niciodată nu-mi trecuse prin minte că învăţătura Bisericii despre prezenţa reală a lui Isus în Euharistie ar putea fi nebiblică şi, cu atât mai puţin, neadevărată. Cu toate acestea, iată că un pastor cu licenţă în teologie care, vădit lucru, ştia mai mult decât mine despre Biblie, lua în râs până şi ideea unei astfel de credinţe.

Aşadar, încotro să mă îndrept? Ce să fac? Logic, pasul următor a fost să mă întorc la Scriptură şi să caut singur.

Atunci s-a întâmplat ceva care avea să-mi schimbe cursul vieţii pentru totdeauna.

M-am sculat din pat şi, aprinzând lumina, m-am dus glonţ la raft şi am luat Biblia legată în piele, cu pagini aurite (New American Bible), pe care mi-o dăduseră părinţii în dar la Confirmare. Eram disperat. *E oare cu putinţă*, mă

gândeam, *ca prezența reală a lui Isus să nu fie biblică?* Eram hotărât să rămân treaz toată noaptea, dacă era nevoie, și să descopăr singur. Dar, când am deschis acea Biblie, s-a întâmplat ceva remarcabil. (Și aici trebuie să insist că spun adevărul.) N-am răsfoit paginile. N-am cercetat indicele. N-am căutat un pasaj grăitor pentru starea de spirit în care mă aflam. Doar mi-am deschis Biblia, am aruncat o privire și de îndată am văzut aceste cuvinte ale lui Isus scrise cu caractere roșii:

> *Adevăr, adevăr vă spun: de nu veți mânca trupul Fiului omului și de nu veți bea sângele lui, nu veți avea viață în voi.* Cine mănâncă trupul meu și bea sângele meu are viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua de apoi. *Căci trupul meu este adevărată hrană și sângele meu, adevărată băutură.* (Ioan 6, 53–55)

Pentru a doua oară în ziua aceea ochii mi s-au umplut de lacrimi, încât aproape nu mai vedeam paginile. Însă, de data aceasta, erau lacrimi de bucurie – bucuria să descopăr că ceea ce credeam din copilărie despre Euharistie nu era deloc nebiblic, așa cum sugerase pastorul. Am fost entuziasmat să aflu că Isus însuși spusese despre trupul și sângele său că sunt adevărată hrană și băutură, pe care le-a poruncit ucenicilor să le primească pentru a avea viață veșnică. *Cum?!* m-am gândit eu. *Asta este cu adevărat în Biblie? Cum de n-am văzut-o înainte? Cum de mi-a scăpat?*

În clipa aceea, trebuie să mărturisesc, am fost ispitit să caut numărul de telefon al pastorului, să-l sun și să-l întreb: „Hei, ai citit vreodată Ioan 6? Acolo e totul! Isus însuși spune «Cine *mă mănâncă pe mine* va trăi prin mine.» Caută versetul 57!"

Dar n-am făcut-o. (De fapt, din păcate, nu cred că am mai avut vreo altă conversație cu el.) Mi-am închis Biblia,

căci ceea ce găsisem mă dăduse gata. După cum aflasem deja, Biblia este o carte groasă. Cum aveam să descopăr mai târziu, puţine pasaje din ea tratează despre Euharistie şi foarte puţine se referă la prezenţa euharistică a lui Isus. Cum se face că tocmai în noaptea aceea, în urma acelei conversaţii, tocmai atunci am deschis Biblia nu doar la un pasaj despre Euharistie, ci chiar la versetele acelea? Cum s-a întâmplat să pic direct pe cea mai explicită învăţătură a lui Isus din toată Scriptura despre realitatea prezenţei sale euharistice?

Toate acestea s-au întâmplat acum mai bine de cincisprezece ani. Dar a fost o mare cotitură pentru mine. În multe privinţe, este unul dintre motivele pentru care sunt astăzi specialist în Biblie şi îmi petrec zilele (şi nopţile) studiind, predând şi scriind despre Biblie. Efectiv, discuţia cu acel pastor a turnat gaz peste flacăra interesului meu pentru Scriptură. Drept urmare, mi-am schimbat specialitatea principală de la literatură engleză la studii religioase şi am continuat să studiez Biblia luându-mi în cele din urmă doctoratul (Ph.D.) în Noul Testament la Universitatea Notre Dame.

În acei ani am învăţat două lucruri care aveau să se dovedească importante pentru parcursul meu şi pentru a explica de ce m-am hotărât până la urmă să scriu această carte.

Mai întâi, am înţeles că, în cazul cuvintelor lui Isus din Evanghelii, lucrurile nu sunt chiar atât de simple cum păreau la început. Ca să mă exprim moderat, nu toată lumea consideră capitolul 6 din Ioan drept dovadă concludentă pentru prezenţa reală a lui Isus în Euharistie. Pe de o parte, mulţi interpretează cuvintele lui Isus în mod simbolic sau „spiritual", susţinând că Isus nu intenţiona ca ucenicii lui să le ia *ad litteram*. „Duhul este cel care dă viaţă; trupul nu foloseşte la nimic.", spune El în acelaşi capitol. „Cuvintele pe

care vi le-am grăit Eu sunt duh şi sunt viaţă" (Ioan 6, 63). Pe lângă aceasta, unii savanţi susţin că Isus, în calitatea sa de evreu din secolul I, nu putea spune astfel de lucruri. Legea lui Moise este foarte clară când interzice să se bea sânge: „Să nu bei sângele" (Levitic 17, 11). Din acest punct de vedere, ideea că un evreu, chiar un profet evreu, le-ar porunci altora să-i mănânce carnea şi să-i bea sângele ar fi neplauzibilă din punct de vedere istoric, dacă nu imposibilă.

În al doilea rând, în fiecare etapă a studiilor mele – licenţă, masterat şi doctorat – am avut privilegiul de a putea studia sub călăuzirea mai multor profesori evrei. Aceşti dascăli nu numai că mi-au deschis lumea iudaismului, dar m-au şi ajutat să înţeleg ceva foarte important despre creştinism. Dacă vrei într-adevăr să ştii cine a fost Isus, ce spunea şi ce făcea, trebuie să-i interpretezi cuvintele şi faptele în contextul lor istoric. Și aceasta înseamnă să te familiarizezi nu doar cu creştinismul antic, ci şi cu iudaismul antic. După cum scrie o fostă profesoară de-a mea, Amy-Jill Levine:

> Isus trebuie să fi avut sens în contextul său propriu, şi acest context este acela al Galileii şi Iudeii. Isus nu poate fi înţeles pe deplin decât privit prin ochii unui evreu din secolul I şi ascultat prin urechile unui evreu din secolul I... Pentru a înţelege impactul lui Isus în mediul său – de ce unii au ales să-l urmeze, alţii să-l respingă şi alţii chiar să-i dorească moartea – e nevoie de înţelegerea acelui mediu.[1]

Cuvintele lui Levine îşi află paralela într-o scriere recentă a Papei Benedict XVI:

---

1. Amy-Jill Levine, *The Misunderstood Jew* (HarperCollins, San Francisco, 2006), 20–21.

Trebuie spus că *mesajul lui Isus se înțelege complet greșit dacă este scos din contextul credinței și speranței Poporului Ales*: asemenea lui Ioan Botezătorul, precursorul său direct, Isus se adresează mai presus de toate lui Israel (*cf.* Matei 15, 24), pentru a-l „aduna" laolaltă în timpul eshatologic care sosea odată cu el.[1]

Iată niște cuvinte tari. Conform Papei Benedict, în măsura în care separi cuvintele lui Isus de credința și speranța poporului evreu, riști să-l „înțelegi complet greșit". După cum vom vedea în această carte, este ceea ce s-a și întâmplat cu diferitele interpretări ale cuvintelor lui Isus de la Cina cea de taină. Contextul iudaic al lui Isus a fost adesea ignorat și, ca urmare, mulți cititori ai Evangheliei nu l-au înțeles.

Pe lângă aceasta, sper să pot arăta că, în lumina contextului iudaic al învățăturilor lui Isus, toate cuvintele lui nu numai că încep să aibă sens; ele prind viață într-un mod emoționant și puternic. Pot depune mărturie pentru asta din experiență: cu cât studiez mai mult învățăturile lui Isus în mediul lor iudaic, cu atât mă fascinează și mă provoacă mai mult să-mi schimb felul în care privesc cine a fost El, ce făcea și ce înseamnă pentru viața mea de astăzi.

Așadar, fie că ești catolic sau protestant, evreu sau neevreu, credincios sau necredincios, dacă te-ai întrebat vreodată *Cine era Isus cu adevărat?*, te invit să vii cu mine în această călătorie. După cum vom vedea, tocmai rădăcinile iudaice ale cuvintelor lui Isus ne vor da posibilitatea să descoperim secretul identității lui și ce a vrut să spună când le-a zis ucenicilor: „Luați, mâncați, acesta este trupul meu".

1. Pope Benedict XVI, *Jesus, the Apostles, and the Early Church. General Audiences 15 March 2006 – 14 February 2007* (Ignatius, San Francisco, 2007).

I

MISTERUL CINEI DE PE URMĂ

ISUS ŞI IUDAISMUL

Isus din Nazaret a fost evreu. S-a născut din mamă evreică, a primit semnul evreiesc al tăierii împrejur şi a crescut într-un oraş evreiesc din Galileea. Din adolescenţă a studiat Tora ebraică, a ţinut sărbătorile evreieşti şi zilele de odihnă şi a mers în pelerinaje la Templul evreiesc. Iar când a împlinit treizeci de ani, a început să predice în sinagogile evreieşti despre împlinirea Scripturilor evreieşti, proclamând împărăţia lui Dumnezeu poporului evreu. La capătul vieţii sale, a celebrat Paştele evreiesc, a fost judecat de sinedriul evreiesc al preoţilor şi al bătrânilor şi a fost răstignit în afara marelui oraş evreiesc Ierusalim. Deasupra capului a avut o scândură pe care scria greceşte, latineşte şi evreieşte: „Isus Nazarineanul, Regele iudeilor" (Ioan 19, 19).

Aşa cum o demonstrează toate acestea, evreitatea lui Isus este un fapt istoric. Dar este oare importantă? Dacă Isus a fost o persoană reală, care a trăit cu adevărat în istorie, atunci răspunsul trebuie să fie „Da". Desigur, de-a lungul secolelor, mulţi teologi creştini au scris despre Isus cărţi care nu se preocupă prea mult de studierea contextului său evreiesc.[1] Cele

1. În anii din urmă, această lipsă de preocupare pentru identitatea iudaică a lui Isus pare să nu mai caracterizeze ca odinioară lucrările de cristologie. De pildă, în a doua ediţie revizuită a mult răspânditei

mai mari eforturi s-au consumat în explorarea problemei identității sale divine. Totuși, pentru cel interesat să exploreze umanitatea lui Isus – mai ales sensul originar al cuvintelor și faptelor lui – concentrarea asupra identității lui evreiești este absolut necesară. Isus a fost o figură istorică, a trăit într-un anume timp și loc. Prin urmare, orice încercare de a-i înțelege cuvintele și faptele trebuie să țină seama de faptul că Isus a trăit într-un mediu *evreiesc* antic.[1] Deși, cu câteva ocazii, Isus a primit și neevrei care l-au acceptat ca Mesia, El însuși a declarat că a fost trimis în primul rând

---

sale cărți din 1995, Gerald O'Collins adaugă un capitol despre „Matricea iudaică" a vieții lui Isus. Vezi Gerald O'Collins, *Christology: A Biblical, Historical, and Systematic Study of Jesus*; second edition (Oxford University Press, Oxford, 2009), 21–43.

1. În ultimul secol, o mulțime de cărți savante s-au focalizat asupra lui Isus în contextul său evreiesc antic. Dintre catolici, vezi Joseph Ratzinger (Papa Benedict XVI), *Jesus von Nazaret* (Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, I, 2007; II, 2011; III, 2012 – ed. rom. I, RAO, 2007; II, Galaxia Gutenberg, 2012; III, ARCB, 2014); Brant Pitre, *Jesus, the Tribulation, and the End of the Exile: Restoration Eschatology and the Origin of the Atonement* (WUNT 2.204; Tübingen, Mohr Siebeck; Grand Rapids; Baker Academic, 2005); John P. Meyer, *A Marginal Jew*, 4 vol. (Doubleday, New York, 1991, 1994, 2001, 2009); Ben F. Meyer, *The Aims of Jesus* (SCM Press, London, 1977). Dintre protestanți, vezi N.T. Wright, *Jesus and the Victory of God* (Fortress, Minneapolis, 1996); Craig A. Evans, *Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies* (E.J. Brill, Leiden, 1995); E.P. Sanders, *Jesus and Judaism* (Fortress, Philadelphia, 1985); Joachim Jeremias, *New Testament Theology: the Proclamation of Jesus*, trans. John Bowden (SCM Press, London, 1971). Printre cercetătorii evrei, vezi David Flusser (împreună cu Steven Notley), *The Sage from Galilee. Rediscovering Jesus' Genius* (Eerdmans, Grand Rapids, 2007); Amy-Jill Levine, *The Misunderstood Jew*; Geza Vermes, *Jesus the Jew* (Fortress, Minneapolis, 1973); Joseph Klausner, *Jesus of Nazareth: His Life, Times, and Teaching*, trans. Herbert Danby (Macmillan, New York, 1925).

„la oile pierdute ale casei lui Israel" (Matei 10, 5). Aceasta înseamnă că, în principiu, toate învățăturile sale erau adresate unui public evreiesc, dintr-un mediu evreiesc.

De exemplu, la prima predică rostită în sinagoga din orașul său natal, Nazaret, Isus a început să-și dezvăluie identitatea mesianică într-un mod foarte evreiesc. Nu a strigat pe stradă, nici nu a răcnit de pe acoperișuri: „Eu sunt Mesia!" Ci a luat sulul profetului Isaia și a găsit locul unde se vorbea despre venirea unui eliberator „uns" (vezi Isaia 61, 1–4). După ce a citit profeția, Isus a închis sulul și a spus către ascultătorii săi: „Astăzi s-a împlinit scriptura aceasta în auzul vostru" (Luca 4, 21). Cu aceste cuvinte, El le-a vestit conaționalilor săi că speranța îndelungată a venirii lui Mesia, „Cel uns" (în ebraică *mașiah*), se împlinise în sfârșit – în El. După cum vom vedea pe parcursul acestei cărți, aceasta a fost prima dintre multele ocazii în care Isus avea să folosească Scripturile evreiești pentru a se dezvălui unui public evreiesc ca mult așteptatul Mesia al evreilor.[1]

---

1. În acest studiu voi considera cele patru Evanghelii drept mărturii istorice vrednice de crezare pentru cuvintele și faptele lui Isus. În felul acesta urmez tradiția creștină precum și învățătura oficială a Bisericii catolice, promulgată în 1965 la Conciliul Ecumenic Vatican II. După ce reafirmă „originea apostolică" a Evangheliilor după Matei, Marcu, Luca și Ioan, Vatican II adaugă „Sfânta Maică Biserica a afirmat și afirmă cu tărie și cu toată statornicia că cele patru Evanghelii amintite, *a căror istoricitate o susține fără șovăire, transmit fidel ceea ce Isus, Fiul lui Dumnezeu, trăind printre oameni, a făptuit și a învățat realmente*, pentru mântuirea lor veșnică, până în ziua în care a fost înălțat la cer" (Constituția Dogmatică despre Revelația divină, *Dei Verbum* 19). Întrucât această carte se adresează unui public larg, nu voi intra în dezbateri savante privind autenticitatea anumitor pasaje din Evanghelii, ci voi avea aceeași abordare ca aceea din scrierea Papei Benedict XVI, *Isus din Nazaret*. Cu vigoarea sa obișnuită, Papa Benedict își rezumă abordarea astfel: „Isus din

SĂ NU BEI SÂNGELE

Cu toate acestea, dacă Isus se privea cu adevărat ca Mesia al evreilor, atunci avem de-a face cu un fel de puzzle istoric. Pe de o parte, Isus s-a inspirat direct din Scripturile ebraice pentru multe din cele mai vestite învăţături ale sale. (Gândiţi-vă din nou la predica din sinagoga de la Nazaret.) Pe de altă parte, a spus lucruri ce păreau să contrazică direct Scripturile ebraice. Poate cele mai şocante dintre acestea sunt învăţăturile sale cu privire la mâncatul trupului şi băutul sângelui său. Conform Evangheliei lui Ioan, într-o altă sinagogă evreiască, într-o altă zi de sâmbătă, Isus a rostit următoarele cuvinte:

> „Adevăr, adevăr vă spun: *de nu veţi mânca trupul Fiului omului şi de nu veţi bea sângele lui*, nu veţi avea viaţă în voi. Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu are viaţă veşnică şi Eu îl voi învia în ziua de apoi. Căci trupul meu este adevărată hrană şi sângele meu, adevărată băutură." Acestea le-a spus în sinagogă, învăţând în Cafarnaum. (Ioan 6, 53–54. 59)

Şi iarăşi, la Cina de pe urmă, în noaptea în care a fost trădat:

> Pe când mâncau, Isus, luând pâinea, a binecuvântat-o, a frânt-o şi dând-o ucenicilor, a spus: *„Luaţi, mâncaţi, acesta este trupul meu"*. Şi, luând potirul şi aducând mul-

---

Evanghelii [este] Isus cel adevărat, «Isus cel istoric» în adevăratul sens. Sunt convins şi sper că şi cititorii vor putea vedea că această figură este mult mai logică şi, chiar din punct de vedere istoric, mult mai de înţeles decât reconstrucţiile cu care ne-am confruntat în ultimele decenii. Cred că tocmai acest Isus – cel din Evanghelii – este o figură convingătoare şi care are un sens din punct de vedere istoric" (Cuvânt înainte la vol. I, ed. rom., p. 15).

ţumire, le-a dat lor spunând: *„Beţi din acesta toţi: acesta este sângele meu al Legământului,* care pentru mulţi se varsă spre iertarea păcatelor". (Matei 26, 26–28)

Care este înţelesul acestor cuvinte ciudate? Ce a vrut Isus să spună când le-a zis ascultătorilor săi evrei din sinagogă că trebuie să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele pentru a avea viaţă veşnică? Şi ce a vrut să spună când le-a zis ucenicilor săi evrei că pâinea de la Cina cea de taină este „trupul" său, iar vinul, „sângele" său? De ce le-a poruncit El să le primească drept hrană şi băutură?

Vom cerceta aceste chestiuni şi multe altele pe parcursul acestei cărţi. Deocamdată vreau doar să arăt că istoria creştinismului dezvăluie zeci de reacţii diferite.[1] De-a lungul secolelor, majoritatea creştinilor au luat cuvintele lui Isus la propriu, crezând cu tărie că pâinea şi vinul din Euharistie se preschimbă într-adevăr în trupul şi sângele lui Cristos. Alţii însă, mai ales începând cu Reforma protestantă din secolul al XVI-lea, cred că Isus vorbea doar simbolic. Mai sunt şi alţii, precum unii istorici moderni, care neagă că Isus ar fi putut spune aşa ceva, chiar dacă e scris în toate cele patru Evanghelii şi în scrierile sfântului Pavel (vezi Matei 26, 26–29; Marcu 14, 22–25; Luca 22, 14–30; Ioan 6, 53–58; 1 Corinteni 11, 23–26).

1. De exemplu: Matthew Levering, *Sacrifice and Community: Jewish Offering and Christian Eucharist* (Blackwell, Oxford, 2005); James T. O'Connor, *The Hidden Manna: A Theology of the Eucharist*, ediţia a doua (Ignatius, San Francisco, 2005); Rock Kereszty, *Wedding Feast of the Lamb: Eucharistic Theology from a Biblical, Historical, and Systematic Perspective* (Hillenbrand, Chicago, 2004); Thomas Nash, *Worthy Is the Lamb: The Biblical Roots of the Mass* (Ignatius, San Francisco, 2004); Louis Bouyer, *Eucharist: Theology and Spirituality of the Eucharistic Prayer* (University of Notre Dame Press, Notre Dame, Ind., 1968).

Motivele acestui dezacord sunt mai multe. Mai întâi, caracterul şocant al cuvintelor lui Isus. Cum ar putea cineva, fie el şi Mesia, să le poruncească alor săi să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele? După cum consemnează Evanghelia lui Ioan, când ucenicii lui Isus au auzit prima dată această învăţătură, au spus: „Greu este cuvântul acesta! Cine poate să-l asculte?“ (Ioan 6, 60). Cuvintele lui Isus le-au deranjat atât de tare urechile, încât nici nu mai puteau să-l asculte. Şi, efectiv, mulţi dintre ei l-au părăsit şi „nu mai umblau cu El“ (Ioan 6, 66). Iar El i-a lăsat să plece. Încă de la început, oamenii au considerat porunca lui Isus de a-i mânca trupul şi a-i bea sângele extrem de supărătoare.

Un alt motiv de dezacord este oarecum mai subtil. Chiar dacă Isus vorbea la propriu despre a-i mânca trupul şi a-i bea sângele, ce putea însemna o astfel de poruncă? Vorbea cumva de canibalism – mâncatul cărnii unui cadavru omenesc? Deşi nu există în Biblia ebraică nici o poruncă explicită împotriva canibalismului, acesta era cu siguranţă considerat tabu. Din nou, Evangheliile dau mărturie despre această reacţie. „Atunci iudeii au început să se certe între ei spunând: «Cum poate acesta să ne dea trupul să-l mâncăm?»“ (Ioan 6, 52). Este o întrebare bună şi merită un răspuns bun.

Poate cea mai puternică obiecţie la cuvintele lui Isus vine din înseşi Scripturile ebraice. După cum ştia orice evreu din Antichitate, Biblia interzice cu străşnicie unui evreu să *bea sângele* unui animal. Deşi multe religii păgâne considerau băutul sângelui ca fiind un element perfect acceptabil al cultului, Legea lui Moise l-a interzis explicit. Dumnezeu arătase acest lucru foarte limpede în diferite împrejurări. Să luăm, de pildă, următorul citat:

> Tot ce se mişcă şi e viu să vă fie hrană [...]. *Dar carne cu viaţa ei – cu sânge – să nu mâncaţi.* (Geneză 9, 3–4)

Dacă un om din casa lui Israel sau din străinii care locuiesc în mijlocul lor mănâncă sânge de orice fel, îmi voi întoarce fața împotriva celui ce mănâncă sângele și-l voi nimici din mijlocul poporului său. Căci *viața trupului este în sânge*. Vi l-am dat ca să-l puneți pe altar, ca să slujească de ispășire pentru sufletele voastre, căci prin viața din el face ispășire sângele. De aceea am zis fiilor lui Israel: Nimeni dintre voi să nu mănânce sânge și nici străinul care locuiește în mijlocul vostru să nu mănânce sânge. (Levitic 17, 10–12)

Când vei dori, vei putea să junghii vite și să mănânci carne în toate cetățile tale, cât îți va fi dat prin binecuvântarea Domnului [...], *numai sângele să nu-l mâncați*, ci să-l vărsați pe pământ ca apa. (Deuteronom 12, 15–16)

E limpede că interdicția de a bea sânge de animal era serioasă. Încălcarea ei însemna ruperea de Dumnezeu și de poporul lui. Observați și că era o lege universală. Dumnezeu cerea nu numai poporului ales să o păzească, ci și „străinilor" care locuiau în mijlocul lui. În sfârșit, observați motivul interdicției. Oamenii nu trebuiau să consume sânge pentru că „viața" sau „sufletul" (ebr. *nefeș*) animalului se află în sânge. După cum afirmă Leviticul, „sângele este cel care face ispășire, prin *puterea vieții sale*". În vreme ce savanții continuă să dezbată ce înseamnă cu exactitate aceasta, un lucru e limpede: în lumea antică, evreii erau cunoscuți pentru refuzul lor de a consuma sânge.[1] Cuvintele lui Isus de la Cina cea de taină devin și mai misterioase pe acest fond biblic. Ca evreu, cum ar fi putut El să le poruncească ucenicilor să-i mănânce

1. Vezi John E. Hartley, *Leviticus*, 2 volume (World Biblical Commentary 4; Word Books, Dallas, 1992), 273–277.

trupul și să-i bea sângele? N-ar fi însemnat aceasta o încălcare explicită a legii biblice împotriva consumării sângelui?[1] Într-adevăr, chiar dacă Isus a intenționat doar o exprimare *simbolică*, cum a putut spune așa ceva? Oare această poruncă n-ar fi însemnat încălcarea spiritului Legii, dacă nu a literei ei? După cum remarcă savantul evreu Geza Vermes,

> Imagistica mâncatului unui trup omenesc și mai ales a băutului sângelui..., chiar folosită metaforic, sună cu totul strident într-un mediu cultural evreiesc din Palestina (*cf.* Ioan 6, 52). Cu profund înrădăcinatul lor tabu cu privire la sânge, ascultătorii lui Isus vor fi fost cuprinși de scârbă la auzul unor astfel de cuvinte.[2]

Așadar ce să înțelegem din aceste cuvinte ale lui Isus?

PRIN OCHII EVREILOR DIN ANTICHITATE

În această carte voi încerca să arăt că spusele lui Isus trebuie luate în serios. Împreună cu majoritatea creștinilor de-a lungul istoriei, eu cred că Isus însuși a afirmat că este cu adevărat și realmente prezent în Euharistie. În demersul

1. Desigur, Isus este uneori învinuit că merge împotriva tradițiilor fariseilor, ca în cazul smulgerii spicelor în zi de sabat (Matei 12,1–8). Dar nu există dovezi că ar fi încălcat vreodată cu bună știință Legea lui Moise și sunt multe dovezi că a respectat-o toată viața. După cum spune în Predica de pe Munte: „Să nu credeți că am venit să nimicesc legea și profeții; n-am venit să nimicesc, ci să împlinesc" (Matei 5, 17). Vezi, de ex. E.P. Sanders, *Jewish Law from Jesus to the Mishnah: Five Studies* (SCM Press, London; Trinity Press International, Philadelphia, 1990), 1–90.

2. Geza Vermes, *The Religion of Jesus the Jew* (Fortress, Minneapolis, 1993), 16.

meu îl voi urma pe apostolul Pavel, fariseu din secolul I şi specialist în Legea iudaică. El a zis:

> Vă vorbesc ca unor oameni chibzuiţi. Judecaţi voi înşivă ce vă spun: Potirul binecuvântării, pe care-l binecuvântăm, nu este oare împărtăşire cu sângele lui Cristos? Pâinea pe care o frângem nu este oare împărtăşire cu trupul lui Cristos? (1 Corinteni 10, 15–16)

Scopul meu este să explic în ce fel un evreu din secolul I, precum Isus, Pavel, sau oricare dintre apostoli, putea să treacă de la credinţa că a bea *orice fel* de sânge – şi cu atât mai mult sânge de om – este spurcăciune în faţa lui Dumnezeu la credinţa că a bea sângele lui Isus este realmente *necesar* pentru creştini: „Dacă nu veţi mânca trupul Fiului omului şi nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi" (Ioan 6, 53).

Pentru a atinge acest scop, va trebui să ne întoarcem în timp la secolul I d.Cr. ca să înţelegem ce făcea şi spunea Isus în contextul său originar. Într-o anumită măsură, aceasta va însemna renunţarea la „ochelarii" noştri moderni pentru a încerca să vedem lucrurile aşa cum le vedeau primii iudeo-creştini. Când privim la misterul Cinei de pe urmă cu ochii unui evreu din Antichitate, în lumina cultului, credinţelor şi speranţelor lui, vom descoperi ceva remarcabil. Vom descoperi că există mult mai multe lucruri în comun între iudaismul antic şi creştinismul timpuriu decât ne-am fi putut aştepta. Într-adevăr, vom descoperi că tocmai credinţa iudaică a primilor creştini le-a dat posibilitatea să creadă că pâinea şi vinul din Euharistie sunt realmente trupul şi sângele lui Isus Cristos.

Din nefericire, de îndată ce încercăm să facem acest lucru, suntem confruntaţi cu o problemă. Ca să-l auzim pe Isus în felul în care îl vor fi auzit primii săi ucenici, trebuie să ne familiarizăm cu două surse-cheie de informaţii:

(1) *Scripturile* ebraice numite îndeobşte Vechiul Testament, şi (2) străvechea *tradiţie* iudaică, consemnată în scrieri care nu se află în Biblia ebraică.

Or, dacă experienţa mea cu studenţii poate constitui un indicator, mulţi cititori moderni – mai ales creştini – găsesc că Scripturile ebraice constituie un teritoriu nefamiliar şi plin de capcane. Acest lucru este adevărat mai ales în privinţa pasajelor din Vechiul Testament care descriu ritualuri, jertfe şi alte acte de cult ale evreilor din vechime – pasaje care vor fi foarte importante pentru noi în explorarea ultimei Cine a lui Isus cu prietenii săi înainte de răstignire. Cât despre vechile scrieri iudaice *din afara* Bibliei – precum Mişna şi Talmudul – deşi mulţi au auzit de ele, adesea nu sunt prea citite de neevrei, cu excepţia specialiştilor în studii biblice.

De aceea, înainte de a începe, este de folos să indic pe scurt scrierile iudaice la care mă voi referi în cursul acestei cărţi. (Cititorul va voi poate să însemneze această pagină pentru a se referi la ea în viitor, pe măsură ce înaintăm.) Vreau să subliniez aici că nu sugerez în nici un fel că Isus însuşi le va fi citit, mai ales că unele dintre ele au fost consemnate în scris multă vreme după moartea sa. Ceea ce vreau să spun este că multe dintre ele depun mărturie despre vechi tradiţii iudaice care vor fi circulat în timpul lui Isus şi care manifestă o putere remarcabilă de a explica pasaje din Noul Testament ce reflectă practici şi credinţe iudaice.

Având în minte aceste lucruri[1], după Vechiul Testament însuşi, unele dintre cele mai importante surse iudaice la care voi recurge sunt următoarele:

1. Vezi Craig A. Evans, *Ancient Texts for New Testament Studies: A Guide to Background Literature* (Peabody, Hendrickson, Mass., 2005), 173–255; Lawrence H. Schiffman, *From Text to Tradition: A History of Second Temple Judaism* (KTAV, New Jersey, 1991), 177–200,

- *Manuscrisele de la Marea Moartă*: veche colecţie de manuscrise iudaice copiate cândva între secolul al II-lea î.Cr. şi anul 70 d.Cr. Această colecţie conţine numeroase scrieri din perioada celui de-al Doilea Templu, în care a trăit Isus.

- *Scrierile lui Iosephus*: istoric evreu şi fariseu care a trăit în secolul I d.Cr. Aceste scrieri constituie mărturii extrem de importante despre istoria şi cultura evreilor din timpul lui Isus şi al Bisericii primare.

- *Mişna*: colecţie impresionantă a tradiţiilor orale ale rabinilor evrei care au trăit între cca 50 î.Cr. şi 200 d.Cr. Majoritatea acestor tradiţii se axează pe chestiuni juridice şi liturgice. Pentru iudaismul rabinic, Mişna rămâne mărturia cu cea mai mare autoritate despre tradiţia iudaică, în afară de Biblia însăşi.

- *Targumurile*: vechi traduceri şi parafrazări ale Bibliei din ebraică în aramaică. Acestea au început să apară cândva după exilul babilonian (597 î.Cr.), când mulţi evrei vorbeau aramaica în loc de ebraică. Nu există consens între specialişti în privinţa datării lor exacte.

- *Talmudul babilonian*: vastă compilaţie – peste treizeci de volume – a tradiţiilor unor rabini care au trăit aproximativ între anii 220 şi 500 d.Cr. Talmudul

220–239; James VanderKam şi Peter Flint, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls* (Fortress, Minneapolis, 2002); H.L. Strack şi Günter Stemberger, *Introduction to the Talmud and Midrash*, trad. şi ed. Markus Bockmuehl (Fortress, Minneapolis, 1996).

conţine atât opinii juridice, cât şi interpretări biblice, în forma unui comentariu masiv al Mişnei.

- *Midraşurile*: străvechi comentarii la diferite cărţi ale Bibliei. Deşi unele părţi sunt mai târzii decât Talmudul, conţin multe interpretări ale Scripturii atribuite unor rabini care au trăit în timpurile Mişnei şi ale Talmudului.

Acestea nu constituie nicidecum totalitatea scrierilor evreieşti antice care sunt relevante pentru înţelegerea Noului Testament, însă ele sunt cele la care mă voi referi cel mai frecvent în această carte.

Vreau mai ales să subliniez importanţa literaturii rabinice: a Mişnei, a Talmudului şi a Midraşurilor. Deşi multe dintre aceste scrieri au fost editate după vremea lui Isus, atât specialiştii rabinici, cât şi cercetătorii Noului Testament sunt de acord că, folosite cu precauţie, sunt totuşi foarte importante de studiat[1]. În primul rând, rabinii pretind adesea că păstrează tradiţii încă de pe vremea când mai exista Templul (înainte de 70 d.Cr.). În multe cazuri suntem îndreptăţiţi să le dăm crezare. Mai mult, spre deosebire de sulurile de la Marea Moartă sau de scrierile lui Iosephus, literatura rabinică joacă şi astăzi un rol important în viaţa comunităţilor evreieşti. Din acest motiv, voi da o atenţie deosebită

1. Exemple de folosire a literaturii rabinice pentru studierea lui Isus: vezi Levine, *The Misunderstood Jew*; Craig A. Evans, *Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies* (Brill, Leiden, 2001); Sanders, *Jewish Law from Jesus to the Mishnah*; Vermes, *Jesus the Jew*. Vezi şi Herbert W. Basser, „The Gospels and Rabbinic Literature" în *The Missing Jesus: Rabbinic Judaism and the New Testament*, eds. Bruce Chilton, Craig A. Evans şi Jacob Neusner (Brill, Leiden, 2002), 77–99.

Mişnei şi Talmudului, care sunt încă socotite de mulţi evrei drept martorii cei mai autorizaţi ai tradiţiei evreieşti antice. Ţinând seama de toate acestea, ne putem concentra acum asupra acelor credinţe străvechi ale evreilor despre venirea lui Mesia care pot să arunce o lumină asupra cuvintelor euharistice ale lui Isus. Din păcate, mulţi cititori de azi sunt prea puţin familiarizaţi cu credinţele evreieşti privitoare la venirea lui Mesia. Într-adevăr, o mare parte din ceea ce învaţă cititorii creştini despre ideile mesianice evreieşti este adesea suprasimplificat, presărat cu exagerări sau de-a dreptul eronat.

Aşadar, ca să putem situa învăţăturile lui Isus în contextul lor istoric, trebuie să mergem puţin în urmă şi să răspundem la câteva întrebări mai ample: Ce aşteptau evreii din secolul I să facă Dumnezeu? Ştim că mulţi se aşteptau ca El să-l trimită pe Mesia, însă cum şi-l închipuiau ei pe Mesia? Ce credeau ei că se va întâmpla când el avea să vină în sfârşit?

2

CE AŞTEPTAU EVREII?

CE FEL DE MESIA?

Dacă îi întrebi pe cei mai mulţi astăzi ce aşteptau evreii pe vremea lui Isus, vei auzi probabil ceva de felul: „În secolul I d.Cr. evreii aşteptau să vină *un Mesia pământesc, politic*, care să-i elibereze de Imperiul Roman şi să restituie pământul lui Israel proprietarilor lui de drept".

Ideea unui Mesia pur politic, cu scopuri pur politice, s-a răspândit destul de mult chiar printre cei care nu sunt foarte familiarizaţi cu Biblia sau cu iudaismul antic. Ştiu aceasta din experienţă personală, pentru că mi-am petrecut ultimii ani călătorind prin ţară şi ţinând conferinţe despre Isus şi despre iudaism. În această perioadă am descoperit în repetate rânduri că, deşi mulţi creştini recunosc că nu prea ştiu multe despre practicile şi credinţa evreilor din Antichitate, singurul lucru de care toţi par să fi auzit este ideea că evreii aşteptau doar un Mesia militar – un rege războinic care să aducă biruinţa învingând imperiul cezarilor şi restabilind stăpânirea pământească a Israelului.

Acest lucru este, în parte, adevărat. Unii evrei din timpul lui Isus aşteptau într-adevăr doar eliberarea politică de sub stăpânirea romană. Cei dintâi dintre aceştia erau zeloţii[1], o

1. Vezi Martin Hengel, *The Zealots* (T&T Clark, Edinburgh, 1961).

grupare evreiască din secolul I, denumită astfel din cauza iubirii lor pline de zel faţă de pământul lui Israel şi urii lor la fel de pline de zel faţă de Roma. Însă a spune că *toţi* evreii de pe vremea lui Isus aşteptau doar un Mesia politic este o exagerare. Deşi conţine o sământă de adevăr, această afirmaţie nu dă seama de bogata diversitate a speranţelor de viitor ale evreilor de pe vremea lui Isus.[1]

Căci, dacă iei şi citeşti serios scrierile evreieşti antice – mai ales cărţile Scripturii (Vechiul Testament) şi mărturiile străvechii tradiţii iudaice (Mişna, Targumurile, Talmudul[2]) – vei găsi ceva cu totul surprinzător. Vei găsi că mulţi evrei antici aşteptau mult mai mult decât un simplu Mesia militar. Vei găsi că mulţi dintre ei aşteptau restaurarea lui Israel printr-un nou exod.

---

1. Pentru o bună trecere în revistă a speranţelor de viitor ale evreilor obişnuiţi, vezi mai ales, E.P. Sanders, *Judaism: Practice & Belief 63BCE–66CE*, London (SCM Press; Trinity Press International, Philadelphia, 1992) 279–303; David E. Aune, *Apocalypticism, Prophecy, and Magic in Early Christianity* (WUNT 199; Mohr Siebeck, Tübingen, 2006), 13–38.

2. Dacă nu este specificat altfel, toate traducerile din pseudo-epigrafele iudaice sunt luate din James H. Charlesworth, ed., *The Old Testament Pseudepigrapha*, 2 vol. (Anchor Bible Reference Library, Doubleday, New York, 1983, 1985) şi toate traducerile manuscriselor de la Marea Moartă sunt luate din Florentino García Martínez şi Eibert J.C. Tigchelaar, *The Dead Sea Scrolls Study Edition*, 2 vol. (Eerdmans, Grand Rapids, 2000). Dacă nu este specificat altfel, traducerile din Midrash Rabbah sunt din H. Friedman şi M. Simon, *Midrash Rabbah* (10 vol.; repr. Soncino, London, 1992).

SPERANȚA EVREILOR ÎNTR-UN NOU EXOD

Care era speranța evreilor într-un nou exod? Ei se așteptau ca Dumnezeul lui Israel să-și izbăvească poporul cam la fel cum o făcuse cu veacuri în urmă, pe vremea lui Moise, în timpul celui dintâi exod. Exista speranța că, atunci când s-ar ivi zorile timpului mântuirii, Dumnezeu avea să reia evenimentele care avuseseră loc în timpul fugii din Egipt.[1]

Pentru a înțelege mai limpede acest lucru, trebuie să cunoaștem elementele de bază ale celei dintâi ieșiri din Egipt. Relatarea se găsește în cărțile veterotestamentare ale Exodului, Leviticului, Numerilor și Deuteronomului. Aici citim povestea lui Moise, eliberarea celor douăsprezece triburi ale lui Iacob din robia egipteană, urgiile și Trecerea, rătăcirea prin pustie și, în sfârșit, călătoria israeliților către țara făgăduită a Canaanului. Este relatarea unor evenimente care au avut loc cândva pe la sfârșitul mileniului al doilea î.Cr., cu mult peste o mie de ani înainte de nașterea lui Isus.

Conform Scripturii, această ieșire din Egipt a luat sfârșit atunci când Iosua a condus, în cele din urmă, cele douăsprezece triburi în pământul făgăduinței. Cu toate acestea, din motive pe care le vom cerceta mai jos, profeții Vechiului Testament au prezis și că Dumnezeu va provoca, într-o bună zi, un nou exod. Trăsăturile esențiale ale acestui nou exod se pot rezuma în patru evenimente-cheie: (1) venirea unui nou Moise; (2) încheierea unui nou Legământ; (3) construirea

1. Pentru discuțiile științifice despre noul exod, vezi, de exemplu, David W. Pao, *Acts and the Isaianic New Exodus* (Baker Academic, Grand Rapids, 2000); Rikki E. Watts, *Isaiah's New Exodus in Mark* (Baker Academic, Grand Rapids, 2000); Dale C. Allison, Jr, *The New Moses: A Mattheian Typology* (Fortress, Minneapolis, 1993); Jean Daniélou, S.J., *From Shadows to Reality: Studies in the Biblical Typology of the Fathers* (Newman, Westminster, Md., 1960), 153–228.

unui nou Templu; și (4) călătoria spre un nou pământ al făgăduinței.

După cum vom vedea, o înțelegere corectă a noului exod nu numai că va arunca lumină asupra așteptării majorității evreilor din timpul lui Isus. Va ajuta și la explicarea modului în care Isus a căutat, în mod deliberat, să împlinească în El însuși aceste speranțe ca Mesia al evreilor. Îndeosebi, noul exod ne va oferi primele trei chei pentru a desluși misterul Cinei de taină: Paștele, Mana și Pâinea Prezenței.

Să ne oprim, așadar, o clipă ca să cercetăm componentele de bază ale acestei speranțe de viitor a evreilor din Antichitate.

1. Noul Moise

La prima ieșire din Egipt, Dumnezeu i-a salvat pe israeliți printr-un eliberator: Moise. Profeții Vechiului Testament au spus că Dumnezeu avea să-și salveze din nou poporul într-o zi printr-un nou eliberator: Mesia. Din această perspectivă, viitorul eliberator avea să fie ca un nou Moise.

În privința celui dintâi Moise, istoria lui e bine cunoscută. Când s-a născut Moise, cele douăsprezece triburi ale lui Israel – care urmau să moștenească pământul făgăduit de Dumnezeu lui Avraam – se aflau în exil în Egipt (vezi Geneză 15). În loc să domnească precum „o împărăție de preoți" în pământul făgăduinței din Canaan, ei lâncezeau în robie sub Faraon, regele Egiptului (Exod 1–2). Când Moise, el însuși israelit, a crescut, a fost trimis de Dumnezeu să elibereze triburile lui Israel din mâna egiptenilor și să-i aducă acasă în pământul făgăduinței, „o țară șiroind de lapte și miere" (Exod 3, 7–12). Biblia ne spune că Moise a făcut acest lucru cu ajutorul a zece urgii miraculoase, care au culminat cu moartea tuturor fiilor întâi-născuți ai egiptenilor, cu jertfirea mielului de Paști și cu marea trecere a Mării Roșii (Exod 7–15).

După ce i-a scos pe israeliţi din Egipt, Moise a petrecut patruzeci de ani cu ei în pustiu, conducându-i cu răbdare (şi, uneori, cu mai puţină răbdare) către pământul făgăduinţei. A murit chiar la marginea ţării Canaanului, după ce şi-a îndeplinit misiunea încredinţată de Dumnezeu. După cum spune Biblia, când Moise a murit, nu era „nimeni asemenea lui" în tot Israelul; nici după aceea nu s-a ridicat în Israel vreun profet „asemenea lui Moise, pe care să-l fi cunoscut Domnul faţă către faţă" (Deuteronom 34, 10).

Aşa se termină istoria lui Moise. Dar nu este sfârşitul istoriei lui Israel, pentru că în mileniul care s-a scurs între ieşirea din Egipt şi naşterea lui Isus două nenorociri mari au lovit poporul lui Dumnezeu, nenorociri care aveau să dea naștere speranţei unei noi eliberări aduse de Dumnezeu. Mai întâi, în 722 î.Cr., cele zece triburi din Nord ale lui Israel au fost duse în exil de Imperiul Asirian şi împrăştiate printre neamurile păgâne dimprejur (vezi 2 Regi 25–27). Deşi în acest moment făgăduința făcută de Dumnezeu celor douăsprezece triburi cu privire la pământ părea a fi fost încălcată, de-a lungul acestor evenimente tragice s-a născut speranța că Dumnezeu va trimite cândva poporului său un nou eliberator, un nou Moise.

În tradiţia ebraică antică, această speranță privitoare la un nou Moise era, de fapt, înrădăcinată în făgăduința lui Moise însuşi. Cartea Deuteronomului spune că, puțin timp înainte de moarte, Moise a profeţit că cele douăsprezece triburi aveau să se răzvrătească împotriva Legii lui Dumnezeu şi, ca urmare, aveau să fie alungate din pământul făgăduinţei (Deuteronom 4, 26–27). Totuşi, pe lângă aceste prevestiri ale unei pedepse viitoare, Moise mai spune şi că Dumnezeu avea să-i trimită lui Israel un alt eliberator, un profet ca el:

> [Moise a grăit poporului zicând:] „Domnul Dumnezeul tău îţi va ridica, din mijlocul tău, dintre fraţii tăi,

> *un profet ca mine*: pe acela îl vei asculta; după cum ai cerut de la Domnul Dumnezeul tău, la Horeb, în ziua adunării, zicând: «Să nu mai aud glasul Domnului Dumnezeului meu şi focul acesta mare să nu-l mai văd, ca să nu mor!» Şi Domnul mi-a spus: «Bine au grăit! Le voi ridica din mijlocul fraţilor lor *un profet asemenea ţie* şi voi pune cuvântul meu în gura lui şi el le va grăi tot ce le poruncesc Eu." (Deuteronom 18, 15–18)

În tradiţia iudaică mai târzie, aceste cuvinte au fost interpretate drept o profeţie despre Mesia, cel uns (*maşiah*), care avea să fie un nou Moise. Asemenea primului Moise, Mesia avea să fie trimis lui Israel într-o vreme de mare restrişte, spre a-l elibera din robie. Luaţi, de pildă, cuvintele lui Rabbi Berekiah[1], care a trăit în secolul al III-lea sau al IV-lea d.C.:

> Rabbi Berekiah a spus în numele lui Rabbi Isaac: „*După cum a fost cel dintâi răscumpărător* (Moise), *la fel va fi şi celălalt Răscumpărător* (Mesia). Ce se spune despre primul răscumpărător? «Şi Moise şi-a luat soţia şi pe fiii săi şi i-a pus pe un asin» (Exod 4, 20). La fel va fi şi cu celălalt Răscumpărător, după cum se spune, «Smerit şi călare pe un asin» (Zaharia 9, 9). După cum cel dintâi răscumpărător a făcut să cadă mana, după cum se spune: «Iată, eu voi face să plouă peste voi pâine din cer» (Exod 16, 4), la fel şi celălalt

1. Sunt două personalităţi care poartă numele de Rabbi Berekiah, una din secolul al III-lea şi alta din secolul al IV-lea al erei creştine. Vezi Jacob Neusner, *Dictionary of Ancient Rabbis: Selections from the Jewish Encyclopedia* (Hendrickson, Peabody, Mass., 2003), 100–102.

Răscumpărător va face să coboare mana, după cum se spune: «Să fie ca un câmp bogat de grâu pe pământ»" (Psalmul 72, 16*). (*Ecclesiastes Rabbah* 1, 28)[1]

Oricine cunoaşte relatarea din Evanghelie despre intrarea triumfală a lui Isus în Ierusalim îşi dă seama că tradiţia despre Mesia ce avea să vină călare pe un asin era foarte vie în secolul I (Matei 21, 1–11; Marcu 11, 1–10; Luca 19, 29–38; Ioan 12, 12–18). Pentru ceea ce ne interesează pe noi, lucrul principal din această tradiţie rabinică este că Mesia este în mod clar aşteptat să fie un nou Moise, ale cărui fapte să fie asemănătoare cu cele ale primului Moise. După cum Moise a ieşit din Egipt folosind un asin, la fel şi Mesia, spuneau rabinii, avea să vină, smerit şi „călare pe un asin", împlinind astfel profeţia biblică a lui Zaharia. Şi, după cum Moise făcuse să coboare de sus mana miraculoasă, la fel, spuneau rabinii, Mesia avea să aducă într-o zi ploaie de pâine din cer.

2. *Noul Legământ*

În cel dintâi exod, Dumnezeu a făcut un legământ – o legătură sacră de familie – între El şi poporul lui Israel. Acest legământ a fost pecetluit cu sângele de jertfă şi încheiat printr-un ospăţ ceresc. În noul exod, după cum au prevestit profeţii Vechiului Testament, Dumnezeu avea să facă un

* Numerotarea psalmilor este cea din Biblia ebraică. În versiunea grecească a Septuagintei, Psalmii 9 şi 10 constituie Psalmul 9, de unde diferenţa de numerotare mai departe, până la a doua parte a Psalmului 147, care este numerotată 147 şi apoi cifrele coincid între 148–150 (*n.t.*).

1. Traducere uşor adaptată din *Midraş Rabbah*, ediţia Soncino, care citeşte în mod ciudat „ogor de grâu" în Ps. 72, 16. Citat în Allison, *The New Moses*, 85.

nou legământ cu poporul său, legământ ce nu se va rupe niciodată.

Se poate susține că încheierea primului legământ este unul din cele mai importante momente ale ieșirii din Egipt. Acest eveniment s-a petrecut când cele douăsprezece triburi ale lui Israel au ajuns la poalele muntelui Sinai. Acolo au intrat într-o nouă relație cu Dumnezeu și au început să primească învățături dumnezeiești despre felul în care să i se închine. Într-adevăr, conform Scripturii, motivul principal al ieșirii din Egipt a fost tocmai acela ca Israel să se poată închina, în mod liber, lui Dumnezeu. Precum Dumnezeu i-a poruncit lui Moise să-i spună faraonului: „Israel este întâiul meu născut... dă-i drumul fiului meu ca să-mi aducă închinare" (Exod 4, 22–23). Contrar opiniei curente, exodul nu a fost un fel de confiscare de bunuri din partea lui Dumnezeu, nici o simplă eliberare a poporului dintr-o sclavie politică. În fond, era vorba despre cult. În fond, era vorba de stabilirea unei relații sacre de familie între Dumnezeu și popor printr-un legământ.

De aceea Moise și israeliții sunt atât de preocupați să înceapă aducerea unei jertfe lui Dumnezeu de îndată ce ajung la muntele Sinai. Biblia ne spune că, la puțină vreme după primirea celor Zece Porunci (Exod 19–20), Moise „a construit un altar la poalele muntelui și doisprezece stâlpi, după cele douăsprezece seminții ale lui Israel" (Exod 24, 4). Și, prin jertfa de închinare, Moise și israeliții și-au pecetluit legământul cu Dumnezeu.

> Apoi [Moise] a trimis tineri dintre fiii lui Israel să aducă arderi de tot și să jertfească Domnului tauri ca jertfă de împăcare. Iar Moise a luat jumătate din sânge și a pus-o în vase, iar cu cealaltă jumătate din sânge a stropit altarul. A luat apoi *cartea legământului* și a

> citit-o în auzul poporului [...]. Moise a luat sângele și a stropit cu el poporul și a zis: *„Iată sângele legământului* pe care l-a încheiat Domnul cu voi, pe temeiul tuturor acestor cuvinte." Apoi Moise și Aaron, Nadab și Abihu și șaptezeci dintre bătrânii lui Israel au urcat și l-au văzut pe Dumnezeul lui Israel, și sub picioarele lui era ca o pardoseală de safir limpede ca seninul cerului. Dar împotriva aleșilor lui Israel El nu și-a întins mâna; ei *l-au privit pe Dumnezeu și au mâncat și au băut.* (Exod 24, 5–11)

Două lucruri ies în evidență aici. Mai întâi, observați că legământul din Exod este pecetluit cu sânge, lucru simbolizat și înfăptuit de gestul lui Moise de a stropi cu „sângele legământului" altarul – care îl reprezintă pe Dumnezeu – și poporul, care îl reprezintă pe Israel. Prin acest ritual, Dumnezeu face din Israel propria sa familie, „carnea și sângele" său. Prin acest gest, ei sunt acum de același sânge, sunt rude. În al doilea rând, observați și că încheierea legământului nu se sfârșește cu moartea animalelor de jertfă, ci cu un ospăț ceresc.

Din perspectiva legământului, acest lucru are sens. Unul dintre principalele lucruri pe care le fac familiile este să mănânce împreună. Însă această masă de pe muntele Sinai nu era un ospăț obișnuit. Într-adevăr, în toată istoria lui Israel, nimic de acest fel nu se va mai întâmpla. De îndată ce sângele legământului este vărsat pe altar, Moise și bătrânii nu urcă, pur și simplu, pe munte, ci sunt luați în „ceruri", unde se ospătează în prezența lui Dumnezeu. „L-au privit pe Dumnezeu și au mâncat și au băut" (Exod 24, 11).

Din nefericire, după cum o arată limpede Vechiul Testament, bucuria acestui ospăț ceresc nu a durat mult. Scurtă

vreme după aceea, la poalele muntelui Sinai, mulţi israeliţi au încălcat legământul cu Dumnezeu închinându-se viţelului de aur (Exod 32). Şi nu era decât începutul. An de an, generaţie de generaţie, nenumăraţi israeliţi au abandonat legământul mozaic mergând după alţi zei şi intrând în legăminte cu aceştia.

Dar Dumnezeu nu a renunţat la poporul său. La aproape o mie de ani după Moise, profetul Ieremia avea să proclame că Dumnezeu va face un legământ nou, mai mare decât legământul cu Moise.

> Iată vin zile – cuvântul Domnului – când voi încheia cu casa lui Israel şi cu casa lui Iuda *un legământ nou. Nu ca legământul pe care l-am încheiat cu părinţii voştri în ziua când i-am luat de mână ca să-i izbăvesc din ţara Egiptului*, legământ pe care ei l-au călcat, deşi Eu stăpâneam peste ei, grăieşte Domnul. Acesta e legământul pe care îl voi încheia cu casa lui Israel după zilele acelea, spune Domnul. Voi pune legea mea înlăuntrul lor şi în inima lor o voi scrie şi Eu voi fi Dumnezeul lor, iar ei vor fi poporul meu. (Ieremia 31, 31–33)

În aceste cuvinte, legătura dintre legământul din timpul exodului şi noul legământ este foarte limpede. În primul rând, acest nou legământ, asemenea celui de la Muntele Sinai, avea să fie încheiat cu toate cele douăsprezece triburi ale lui Israel. Aceasta vrea să spună Ieremia vorbind despre „casa lui Israel", referitor la cele zece triburi din nord exilate în 722 î.Cr., şi „casa lui Iuda", referitor la cele două triburi din sud exilate în 587 î.Cr. Cu alte cuvinte, în ciuda tragicelor exilări ale israeliţilor din pământul făgăduinţei, când Dumnezeu va face noul legământ, îl va face cu toate cele

douăsprezece triburi. Apoi, Ieremia pune explicit în contrast acest nou legământ cu cel de pe Muntele Sinai. Noul legământ va fi mai mare decât cel încheiat atunci când Dumnezeu i-a scos pe israeliţi „din ţara Egiptului". Şi, deşi Ieremia nu spune, am putea întreba: oare şi noul legământ va fi pecetluit, asemenea celui vechi, cu o jertfă? Şi va culmina oare şi el cu un ospăţ ceresc?

Curios, literatura rabinică nu are multe de spus despre noul legământ: subliniază doar că el nu a avut încă loc. De pildă, după Rabbi Hezekiah[1], care a trăit, probabil, în secolul al III-lea d.Cr., profeţia lui Ieremia se va împlini doar la sfârşitul timpurilor, când se va termina cu „lumea aceasta" şi va începe „lumea viitoare".

Totuşi, aceasta nu înseamnă că rabinii au uitat de *ospăţul* de legământ de la Muntele Sinai. Dimpotrivă, masa cerească descrisă în Exod 24 a devenit o imagine rabinică ce prefigurează era mesianică a mântuirii. Conform tradiţiei iudaice, în lumea cea nouă creată de Dumnezeu, cei drepţi nu se vor mai ospăta cu mâncare şi băutură pământească, ci cu „prezenţa" lui Dumnezeu.

> În lumea ce va să vină nu există mâncare sau băutură ...Cei drepţi şed purtând cununi pe cap *şi ospătându-se cu strălucirea prezenţei dumnezeieşti,* căci spune: „L-au privit pe Dumnezeu şi au mâncat şi au băut" – Exod 24, 11. (Talmudul babilonian, *Berakoth* 17 a)[2]

---

1. Identitatea lui Rabbi Hezekiah este greu de stabilit. Vezi Neusner, *Dictionary of Ancient Rabbis*, 192. Pentru citat, v. *Ecclesiastes Rabbah* 2:1:1. *Cf.* şi *Song of Songs Rabbah* 1:2–4.

2. *Talmud*, ediţia Soncino, uşor adaptată. Pentru o adaptare similară, vezi Joseph Klausner, *The Messianic Idea in Israel*, tr. W.F. Stinespring (George Allen and Unwin, London, 1956), 412.

Evident, această viziune antică despre viitor conţine mult mai mult decât un Mesia războinic! După cum sublinia cândva savantul evreu Joseph Klausner[1], această tradiţie rabinică descrie o eră în care „vederea lui Dumnezeu" va lua locul „mâncării şi băuturii" pământeşti. Este o speranţă de reînnoire a legământului şi de reluare a ospăţului ceresc al poporului lui Dumnezeu, astfel încât el să se ospăteze veşnic, nu cu mâncare şi băutură pământească, ci cu „prezenţa divină" însăşi.

3. Noul Templu

În primul exod, cultul adus lui Dumnezeu se desfăşura în Cortul lui Moise, „templul" portabil folosit de Israel în timpul peregrinării prin deşert. În noul exod, profeţii au prevestit că lui Dumnezeu i se va aduce închinare într-un nou Templu[2] care avea să fie mai strălucitor decât fuseseră vreodată Cortul lui Moise sau Templul lui Solomon.

Pentru a înţelege speranţa evreilor cu privire la un nou Templu, trebuie să ne aducem aminte că, înainte de exodul din Egipt, în vremea Patriarhilor, nu exista un centru de cult anume. Cu aproape două mii de ani înainte de naşterea lui Isus, Avraam, Isac şi Iacob îi aduceau închinare

1. Klausner, *The Messianic Idea in Israel*, 412.

2. Studii excelente despre speranţa evreilor referitoare la un nou Templu: G.K. Beale, *The Temple and the Church's Mission: A Biblical Theology of the Dwelling Place of God* (New Studies in Biblical Theology 17; InterVarsity, Downers Grove, Ill., 2004); T. Desmond Alexander şi Simon Gathercole, eds., *Heaven on Earth: the Temple in Biblical Theology* (Pater-Noster, Waynesboro, Ga., 2004); Yves Congar, O.P., *The Mystery of the Temple* (Newman, Westminster, Md., 1962).

lui Dumnezeu acolo unde se aflau, construind altare din piatră şi lemn în felurite locuri, pe tot pământul făgăduinţei. Însă, *după ce* au plecat din Egipt cele douăsprezece triburi ale lui Israel şi au încheiat legământ cu Dumnezeu, primul lucru pe care l-a făcut Dumnezeu a fost să-i poruncească poporului să-i construiască un unic lăcaş de închinare – Cortul – în care preoţii lui Israel să-i poată aduce cult lui Dumnezeu prin jertfe. De fapt, aproape jumătate din Cartea Exodului se ocupă cu descrierea Cortului şi a felului în care a fost construit, adesea insistând până la obsesie asupra detaliilor. (Vezi Exod 25, 40, dar atenţie: aici, majoritatea cititorilor Bibliei încep să moţăie!)

Ca mărime, Cortul lui Moise[1] pare să fi fost relativ mic – cam 25 m lăţime pe 50 m lungime. Cu toate acestea, dimensiunea lui fizică nu avea nimic de-a face cu importanţa lui spirituală. Conform Cărţii Exodului, el era alcătuit din trei părţi. Mai întâi, era aşa-zisa Curte Exterioară, unde se afla Altarul de Aramă, pe care preoţii aduceau lui Dumnezeu jertfe de animale. Apoi, în interior, era Sfânta, în care se aflau trei obiecte sacre: Sfeşnicul de aur (în ebraică *menorah*), Altarul aurit al Tămâierii şi masa aurită cu cele douăsprezece pâini cunoscute sub numele de Pâinile Prezenţei* (vezi Exod 25). În Sfânta, preoţii lui Israel îi aduceau cult lui Dumnezeu prin ofrande nesângeroase: tămâie, pâine şi vin. În sfârşit, era Sfânta Sfintelor, sanctuarul cel mai dinlăuntru,

---

1. „Cortul lui Moise": vezi Craig R. Koester, „Tabernacle" în *Eerdmans Dictionary of the Bible*, ed. David Noel Freedman (Eerdmans, Grand Rapids, 2000), 1269–1270. Pentru un studiu mai amplu, vezi Craig R. Koester, *The Dwelling of God* (Catholic Biblical Quarterly Monograph Series 22; Catholic Biblical Association, Washington, D.C., 1989).

* În traducerile româneşti: „pâinile punerii-înainte" (*n.t.*).

care adăpostea Chivotul aurit al Legământului, în care se aflau tablele celor Zece Porunci, un vas cu mană și toiagul lui Aaron (vezi Evrei 9, 1–5). Motivul pentru care Cortul avea o atât de mare importanță pentru vechii israeliți era faptul că îl considerau locuința lui Dumnezeu pe pământ. De aceea îl numeau Cortul Întâlnirii: acolo Dumnezeu se „întâlnea" cu ei sub forma unui nor de „slavă" coborând din cer (vezi Exod 40, 34–38).

Ceea ce ne interesează aici este faptul că acest Cort al lui Moise, lăcașul de cult din timpul exodului, a devenit prototipul unui lăcaș permanent de închinare din pământul făgăduinței: Templul lui Solomon. Acesta, construit la câteva sute de ani după Moise și cu aproape o mie de ani înainte de nașterea lui Isus, era, esențialmente, o versiune mai mare și mult mai strălucitoare a Cortului (1 Regi 6–8). Și el era locuința lui Dumnezeu pe pământ și locul unde se aduceau jertfe de închinare. Era împărțit în trei, cu *Menorah* de aur, cu Altarul Tămâierii, cu Pâinea Prezenței și cu Chivotul Legământului în centru. Totuși, spre deosebire de Cort, care era portabil, Templul lui Solomon era o clădire de piatră placată din belșug „cu aur" și împodobită cu sculpturi ce închipuiau îngeri, palmieri și flori (1 Regi 8, 22–32). Arătând astfel, nu este surprinzător că Templul din Ierusalim[1] era mândria și bucuria întregului Israel.

Din păcate însă, Templul lui Solomon nu a durat foarte mult. La doar câteva secole după ce a fost terminat, a fost distrus de Imperiul Babilonian. În 587 î.Cr., când babilonienii au năvălit în pământul făgăduinței, nu numai că au

1. După cum scrie N.T. Wright, „Templul era punctul central al tuturor aspectelor vieții poporului evreu... Importanța lui la toate nivelurile nu poate fi supraestimată". N.T. Wright, *The New Testament and the People of God* (Fortress, Minneapolis, 1992), 224.

capturat populația din regatul de sud, Iuda, ci au și ars cetatea Ierusalimului, făcând Templul una cu pământul (2 Regi 25). Aceasta a fost perioada exilului babilonian, când cei din Iuda au fost scoși din pământul făgăduinței și duși să trăiască printre neamuri. Însă această situație a avut și un sfârșit. În cele din urmă, Babilonul a fost înlocuit de imperiul pers, iar regele Cirus al Persiei avea o altă atitudine față de evrei. Prin 539 î.Cr., el nu numai că le-a îngăduit evreilor să se întoarcă în țara lor, ci le-a și permis să reconstruiască Templul (Ezra 1). Însă noul Templu – cunoscut ca al Doilea Templu – nu era nici pe departe atât de strălucitor ca Templul lui Solomon. Într-adevăr, Biblia spune că, după ce s-a construit al Doilea Templu, „bătrânii“ care apucaseră să vadă primul Templu au plâns pentru că nu se compara cu splendoarea Templului lui Solomon (Ezra 3, 10–13).

De-a lungul istoriei tragice a lui Israel, profeții Vechiului Legământ vorbiseră tot mai des despre un viitor Templu, un *nou Templu*, pe care Dumnezeu însuși avea să-l construiască la vremea mântuirii, în timpul noului exod.

De pildă, profetul Micah (Miheea) afirmă că, în zilele de pe urmă, Dumnezeu avea să statornicească „muntele casei Domnului“ – adică muntele Templului – drept cel mai înalt munte de pe pământ (Micah 4, 1–2). Oricine a fost la Ierusalim știe că micul deal pe care era construit Templul lui Solomon nu are cum să fie „cel mai înalt“ munte de pe pământ! Aceasta este o profeție cu privire la un nou Templu, Templul definitiv de la sfârșitul timpurilor. În mod asemănător, cartea lui Isaia vorbește despre o zi în care Dumnezeu își va preamări Templul astfel încât acesta avea să devină „casă de rugăciune pentru toate popoarele“ (Isaia 56, 6–7; 60, 1–7). Profetul Iezechiel spune că atunci când va veni, în sfârșit, noul David (Mesia), Dumnezeu își va așeza „lăcașul

sfânt" în mijlocul lui Israel pentru totdeauna, iar neamurile se vor converti la cultul Domnului (Iezechiel 37, 24–28). În sfârşit, profetul Haggai (Ageu) merge până la a afirma că splendoarea viitorului Templu va fi „mai mare decât a celui dintâi" – adică mai mare chiar decât cea a Templului lui Solomon (Haggai 2, 6–9).

Pe scurt, profeţii Vechiului Testament depun mărturie statornică despre speranţa într-un nou Templu, care nu numai că va recâştiga slava pierdută a Templului lui Solomon, ci o va şi întrece.

Acelaşi lucru este valabil şi despre textele iudaice extrabiblice. Şi ele vorbesc despre speranţa unui nou Templu. De exemplu, sulurile de la Marea Moartă[1], care datează cu puţin timp înainte de Isus şi chiar din vremea lui, conţin multe profeţii de acest fel. Într-adevăr, unul dintre cele mai lungi manuscrise găsite, *Sulul Templului*, are mai bine de şaizeci de coloane în care este descris în detaliu noul Templu. Şi rabinii din vechime credeau că va fi într-o bună zi un nou Templu. În orice caz, ei par să se fi rugat zilnic pentru restaurarea cultului de la Templu, cerându-i lui Dumnezeu în rugăciune zilnică să „aducă înapoi închinarea[2] în Sfânta Sfintelor" (*Shemoneh Esreh* 17). În mod curios, unii rabini

---

1. „Sulurile de la Marea Moartă": vezi Sanders, *Jesus and Judaism*, 77–90, pentru o colecţie de surse.

2. „Să aducă înapoi închinarea": deşi forma de astăzi a acestei rugăciuni e mai târzie decât timpul lui Isus, există mărturii puternice că „fundamentul acestei rugăciuni" vine din secolul I d.Cr., sau chiar de mai dinainte (*cf. Mişna, Berakoth* 4:3, *Taanith* 2:2; *NT Fapte* 3:1). Vezi Emil Schürer, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*, 3 vol., eds. Geza Vermes, Fergus Millar, Matthew Black, Martin Goodman (T &T Clark, Edinburgh, 1973–1987), 2: 455–463 (citatul la 455–456).

credeau și că noul Templu va fi construit de Mesia însuși. Un comentariu rabinic spune:

> *Când Regele Mesia, care sălășluiește la miază-noapte, se va trezi, va veni și va construi Templul*, care este situat la miază-zi. Aceasta se potrivește cu textul „L-am stârnit de la miază-noapte și a venit." (Isaia 41, 25) etc. (*Numeri Rabbah* 13, 2)

Această speranță privind noul Templu este extrem de importantă pentru a înțelege așteptările de viitor ale vechilor evrei. Pe vremea lui Isus, regele Irod[1] și urmașii lui cheltuiseră mult timp și mulți bani transformând cel de-al doilea Templu într-una din minunile lumii antice (vezi Ioan 2, 20). Însă și acest Templu avea multe neajunsuri, mai ales faptul că Sfânta Sfintelor era *goală*, întrucât chivotul legământului se pierduse la distrugerea Ierusalimului, cu câteva secole în urmă. După cum ne spune Iosephus, în secolul I d.Cr., în Sfânta Sfintelor nu era „absolut nimic" (*Bellum Iudaicum* 5, V, 5).

În această situație nu e de mirare că mulți evrei așteptau încă noul Templu strălucitor despre care profeții spuseseră că va fi construit în vremea venirii lui Mesia.

4. Noul Pământ al Făgăduinței

În primul exod din Egipt, cele douăsprezece triburi ale lui Israel au pornit într-o călătorie spre pământul făgăduinței,

---

1. Vezi Peter Richardson, *Herod: King of the Jews and Friend of the Romans* (Fortress, Minneapolis, 1999); Ehud Netzer, *The Architecture of Herod, the Great Builder* (Baker Academic, Grand Rapids, 2008).

spre țara Canaanului, pe care Dumnezeu făgăduise să i-o dea lui Avraam și urmașilor lui. În noul exod, profeții au prevestit că Dumnezeu îi va duce atât pe Israel, cât și neamurile păgâne într-un nou Pământ al Făgăduinței[1], pe care aveau să-l stăpânească pe veci (Isaia 60, 21).

În privința primului exod, istoria acestui pământ făgăduit este bine cunoscută. Ea începe atunci când Dumnezeu îl cheamă pe Avraam din patria sa, Urul Caldeii (Irakul de astăzi) și îi făgăduiește lui și urmașilor lui „pământul" Canaanului (Israelul de astăzi) (Geneză 12,1–3). La început, făgăduința pare să se fi împlinit. Isac, fiul lui Avraam, și Iacob, nepotul lui, au locuit într-adevăr în acel pământ (Geneză 22–36). Însă, printr-o serie de evenimente petrecute cu Iosif și cu ceilalți fii ai lui Iacob, urmașii lui Avraam, Isac și Iacob au ajuns în cele din urmă să locuiască în Egipt, *în afara* Pământului Făgăduinței, vreo patru sute de ani, până pe timpul lui Moise (Geneză 37–50). După cum am văzut mai înainte, de la nașterea lui Moise și până la trecerea Iordanului de către Iosua, istoria exodului din Egipt este esențialmente istoria întoarcerii celor douăsprezece triburi în pământul făgăduit lui Avraam. Este istoria felului în care Dumnezeu aduce poporul din sclavie și din exil într-un „pământ bun și întins, pământul care șiroiește de lapte și miere" (Exod 3, 8).

Totuși, istoria nu se încheie aici. Căci poporul lui Israel nu a rămas acolo pentru totdeauna. După cum am arătat mai sus, în 722 î.Cr., zece din cele douăsprezece triburi ale

1. Vezi W.D. Davies, *The Gospel and the Land: Early Christianity and Jewish Territorial Doctrine* (University of California Press, Berkeley, 1974); Karen J. Wenell, *Jesus and Land: Sacred and Social Space in Second Temple Judaism* (T & T Clark, London, 2007).

lui Israel au fost alungate din Pământul Făgăduinței de către Imperiul Asirian și împrăștiate printre neamurile păgâne. La mai puțin de două secole, istoria s-a repetat, și Imperiul Babilonian a făcut același lucru cu cele două triburi rămase, Iuda și Beniamin, ducându-le în Babilon. Acum, deși în 539 î.Cr. cele două triburi din sud au început să se întoarcă în pământul lui Israel, până în secolul I – în epoca lui Isus – cele zece triburi din nord rămăseseră tot împrăștiate și pierdute printre neamuri. (Aceasta este originea legendei „triburilor pierdute ale lui Israel"[1].) Din acest motiv și fiindcă Dumnezeu făgăduise cu jurământ să-i dea țara lui Avraam, profeții Vechiului Testament au prevestit că, într-o bună zi, avea să existe o „întoarcere în țară" definitivă, un nou exod către un nou pământ al făgăduinței.

Această speranță într-un nou exod, într-o adunare a poporului lui Dumnezeu care era risipit, se află pretutindeni în paginile Scripturii ebraice. De exemplu, profetul Amos spune că, într-o zi, Dumnezeu își va sădi poporul „în țara lor", așa încât să nu mai fie niciodată „smulși din pământul pe care li l-am dat" (Amos 9, 14–15). Și Oseea prevestește că, la vremea noului legământ, toate cele douăsprezece triburi vor fi semănate din nou în „țară" (Oseea 1, 10–11; 2, 16–23). În sfârșit, Ieremia afirmă că, atunci când va avea loc noul exod, Dumnezeu le va da celor douăsprezece triburi

1. Despre adunarea laolaltă a triburilor pierdute, vezi Brant Pitre, *Jesus, the Tribulation, and the End of the Exile*, 31–40; Paula Fredriksen, *Jesus of Nazareth, King of the Jews* (Random House, New York, 1999), 98; Dale C. Allison, Jr., *Jesus of Nazareth: Millenarian Prophet* (Fortress, Philadelphia, 1998), 101–102, 141; Sanders, *Judaism*, 291–294; David C. Greenwood, „On Jewish Hopes for a Restored Northern Kingdom", *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 88 (1976), 376–385.

„o țară încântătoare" ca moștenire (Ieremia 3, 15–19). Și sunt multe alte profeții de acest fel.[1]

Fascinant la această speranță biblică este însă faptul că se întrevede că *viitorul* Pământ al Făgăduinței nu va fi neapărat identic cu țara pământească a lui Israel. Acest lucru este deja implicit în vestita profeție a lui Natan despre împărăția veșnică a lui David (2 Samuel 7). Aici, Dumnezeu făgăduiește că va „rândui *un loc* pentru poporul meu Israel" și că îl va „sădi și el se va așeza pe locul său" (2 Samuel 7, 10). Însă acest „loc" nou nu se poate referi la pământul lui Israel, deoarece în vremea lui David toate cele douăsprezece triburi locuiau *deja* acolo. La fel de straniu, profetul Iezechiel descrie viitorul pământ al făgăduinței ca fiind „precum grădina Edenului" (Iezechiel 36, 33–35) și pune în legătură întoarcerea celor douăsprezece triburi ale lui Israel cu învierea morților (Iezechiel 37). Este aceasta doar o referire la țara Canaanului? Sau Iezechiel are în vedere o călătorie spre un loc mai măreț?

În sfârșit, și lucrul cel mai important, cartea lui Isaia descrie în mod repetat noul exod ca pe o călătorie a poporului lui Dumnezeu către un nou Ierusalim (vezi Isaia 43; 49; 60). În mod remarcabil, viziunea lui Isaia descrie atât viitorul Ierusalim, cât și țara viitoare ca făcând parte dintr-un „cer nou și un pământ nou" – adică o creație cu totul nouă.

> Căci iată, eu fac *ceruri noi și un pământ nou* și nimeni nu-și va mai aminti de cele de odinioară și la inima nimănui nu se vor mai sui. Bucurați-vă și veseliți-vă în veci de ceea ce voi face, căci, iată, fac din Ierusalim bucurie și din poporul lui, veselie. (Isaia 65, 17–18)

1. Vezi, de ex., Iezechiel 20, 36, 41–42; Davies, *The Gospel and the Land*, 39.

> Eu știu faptele și gândurile lor și vin să adun toate neamurile și limbile... *Și îi vor aduce pe toți frații voștri din toate neamurile ca ofrandă Domnului... pe muntele meu cel sfânt, Ierusalimul,* spune Domnul... Căci precum *cerurile cele noi și pământul cel nou* pe care le voi face Eu vor rămâne înaintea mea, spune Domnul, la fel vor rămâne și urmașii voștri... (Isaia 66, 18.20.22)

Cu alte cuvinte, și în Scripturile ebraice există motive să credem că profeții aveau în vedere un nou exod, către un nou Pământ al Făgăduinței, care va fi mai mare decât pământul făgăduinței de la exodul din Egipt.

Dacă privim scrierile iudaice din afara Bibliei, găsim și acolo dovezile unei speranțe care depășește simpla întoarcere lumească în țară.[1] De exemplu, într-o scriere din secolul I d.Cr., descoperim ideea că adevărata „țară sfântă" este „lumea de sus", unde se află tronul lui Dumnezeu. Spre deosebire de țara pământească a Canaanului, pământul ceresc al făgăduinței va dăinui veșnic și este chiar identificat drept „împărăția" lui Dumnezeu (vezi *Testamentul lui Iov* 33, 1–9)[2]. Și mai importantă este mărturia *Mișnei*, care spune:

---

1. Nu afirm că *toți* evreii vedeau la fel țara viitoare. După cum spune W.D. Davies: „Nu exista *o singură* învățătură despre Țară, clar definită și normativă, ci, așa cum se întâmplă de obicei în iudaism, o multitudine de idei și de așteptări nutrite în mod variat și nesistematic." Totuși, „părerea că *întreaga* eshatologie iudaică era legată de lumea aceasta nu poate fi acceptată, deoarece foarte multe surse anticipează o ordine transcendentă sau schimbări supranaturale «la sfârșitul timpurilor»" (Davies, *The Gospel and the Land*, 157).

2. Pentru o introducere la Testamentul lui Iov, vezi R.P. Spitter, „Testament of Job" în James H. Charlesworth, *Old Testament Pseudepigrapha*, 2 vol. (Anchor Bible Reference Library; Doubleday, New York, 1983, 1985), 1: 829–837.

Toţi fiii lui Israel au parte în lumea viitoare, căci este scris: „Toţi cei din poporul tău, drepţi fiind, *pentru totdeauna vor moşteni pământul:* mlădiţa sădită de mine, făptuirea mâinilor mele, ca să fiu preamărit." – Isaia 60, 21. (Mişna, *Sanhedrin* 10,1)[1]

După cum au constatat cercetătorii, în această tradiţie iudaică, „a moşteni pământul"[2] înseamnă a avea parte de „lumea ce va să vină" – o expresie rabinică obişnuită pentru lumea nouă din era mântuirii. Această interpretare a Mişnei este confirmată ulterior de Talmudul babilonian. Conform Talmudului, întoarcerea triburilor pierdute ale lui Israel în pământul făgăduinţei este identificată explicit drept intrarea lor în „lumea viitoare" (*Sanhedrin* 110b)[3]. Această identificare este semnificativă, căci arată că şi iudaismul rabinic – adesea caracterizat ca fiind interesat mai mult de „lumea aceasta"

1. Traducerile din Mişna sunt luate din Herbert Danby, *The Mishnah* (Oxford University Press, Oxford, 1933), dacă nu este indicat altceva.

2. Vezi Davies, *The Gospel and the Land*, 123.

3. Textul complet spune: „Rabinii noştri au dat învăţătura: *Cele zece triburi nu au parte în lumea ce va să vină*, căci spune: «Şi i-a smuls Domnul de pe *pământul lor* cu mânie şi cu furie şi cu aprindere mare (Deut. 29, 27).» «Şi i-a smuls Domnul de pe *pământul lor*» se referă la *lumea aceasta*; «şi i-a aruncat într-o *altă ţară*» – în *lumea ce va să vină*: aceasta este părerea lui Rabbi Akiba... Rabbi Simeon ben Iuda a spus: Dacă faptele lor sunt ca în ziua de astăzi, nu se vor întoarce; altfel, o vor face. Rabbi a spus: *Vor intra în lumea ce va să vină*, aşa cum s-a spus: «În ziua aceea, când se va suna din trâmbiţa cea mare, [şi vor veni cei care stăteau să piară în ţara Asiriei şi fugarii din ţara Egiptului. Ei se vor închina înaintea Domnului, pe *muntele cel sfânt al Ierusalimului*] (Isaia 27, 13)»" (Talmudul babilonian *Sanhedrin*, 110b).

în speranțele sale de viitor – putea vedea aici pământul făgăduinței drept semn al unei creații *viitoare*. Și nu este o coincidență că atât Mișna, cât și Talmudul citează vedenia noului Ierusalim din Isaia 60, 21 ca temei al acestei nădejdi de viitor.

Pe scurt, cel puțin pentru unii iudei din Antichitate, mai ales pentru cei influențați de cartea lui Isaia, în vreme ce primul exod însemnase o întoarcere în țara făgăduită pământească, noul exod avea să fie diferit. Avea să însemne o călătorie spre un nou pământ al făgăduinței și către un nou Ierusalim. Evident, acest nou pământ avea să fie cu mult mai măreț decât cel făgăduit lui Moise. Nu avea să fie o țară obișnuită, ci parte din „Lumea ce va să vină".

În acest moment, ar trebui să ne fie limpede că, deși *unii* iudei așteptau, poate, doar un Mesia războinic, lucrurile nu stăteau neapărat așa cu toți. În conformitate cu Scripturile și cu anumite tradiții iudaice antice, pentru alții, speranța de viitor consta în mult mai mult. Era speranța venirii lui Mesia, care avea să fie nu numai rege, ci și profet și făcător de minuni precum Moise. Era speranța încheierii unui nou și veșnic legământ, care avea să culmineze cu un ospăț ceresc unde cei drepți aveau să-l vadă pe Dumnezeu și să se îndestuleze din prezența divină. Era speranța construirii unui nou Templu măreț, în care Dumnezeu avea să fie adorat în veci de veci. În sfârșit, era o speranță a adunării poporului lui Dumnezeu în Pământul Făgăduinței dintr-o lume creată din nou. Așa cum spusese Domnul în cartea lui Isaia:

Nu vă mai amintiți de cele din trecut,
la cele de odinioară nu mai cugetați.
Iată, *Eu fac ceva nou*;

de pe acum se iveşte: oare nu vă daţi seama?
Voi face în pustiu o cale
şi râuri în pământ uscat.
(Isaia 43, 18–19)

Pe scurt, în conformitate cu Vechiul Testament şi cu tradiţiile iudaice antice, speranţa poporului lui Dumnezeu era readucerea lui Israel din exil, adunarea neamurilor păgâne şi înnoirea creaţiei înseşi. Era speranţa că Dumnezeu, printr-un nou exod, avea cândva „să facă toate noi" (Apocalipsa 21, 5).

ISUS ŞI NOUL EXOD

Cu acestea în minte, putem pune acum întrebarea capitală: există vreun motiv pentru a crede că Isus *însuşi* aştepta un nou exod?

Având în vedere ce am spus până acum, răspunsul este „Da", iar speranţa într-un nou exod ajută mult la descifrarea înţelesurilor din cuvintele şi acţiunile lui Isus. Totuşi, înainte de a ne adânci în detalii ce vor fi utile pentru înţelegerea mai ales a Cinei de Taină, va fi de folos să înfăţişăm această aşteptare pe care o avea Isus într-un mod mai general, făcând câteva scurte observaţii.

Mai întâi, este important să avem în vedere că, în vremea lui Isus, speranţa evreilor cu privire la un nou exod nu era doar ceva îngropat în vechile profeţii. Dimpotrivă, istoricul evreu Iosephus ne relatează lucruri ce sugerează că ideea unui nou exod era atât de răspândită în secolul I după Cristos, încât mai multe figuri ce aveau popularitate pe atunci au promis să săvârşească minuni care aminteau de ieşirea din Egipt. Iată, de pildă, următoarele două relatări:

> Pe când Fadus mai era procuratorul Iudeii, un șarlatan cu numele de Theudas a convins o uriașă mulțime de oameni să-l însoțească împreună cu avuțiile lor până la fluviul Iordan. El s-a dat drept profet și pretindea că prin magicul său cuvânt era în stare să despartă apele Iordanului, înlesnind trecerea însoțitorilor lui pe celălalt mal. (*Antichități iudaice*, 20, V, 1)

> În vremea aceea a venit la Ierusalim un egiptean care se dădea drept profet, îndemnând gloata de plebei să urce împreună cu el pe Muntele Măslinilor, situat la cinci stadii distanță de oraș. Acolo zicea el că voia să arate cum, la porunca lui, zidurile Ierusalimului se vor prăbuși, făgăduind oamenilor că vor pătrunde în oraș prin spărturile lor. (*Antichități iudaice*, 20, VIII, 6)[1]

Aceste figuri, pe care cercetătorii moderni[2] le denumesc „profeți de semne", își împrumutau clar trăsăturile de la cei mai memorabili conducători ai exodului: Moise, care a despicat apele Mării Roșii (Exod 15), și Iosua, care a dărâmat zidurile cetății Ierihon (Iosua 6). Într-adevăr, și Theudas, și egipteanul erau destul de cunoscuți pentru a merita să fie menționați nu doar de Iosephus, ci și de Rabbi Gamaliel în Faptele Apostolilor (Fapte 5, 33–39). Din păcate pentru ei, nu s-a ales nimic de promisiunile lor: Theudas a fost prins de procuratorul roman și decapitat, iar cavaleria romană a măcelărit patru sute dintre cei care-l urmaseră pe egiptean,

---

1. Flavius Josephus, *Antichități iudaice* 2, trad. rom. Ion Acsan (Hasefer, București, 2004), 558, 567.

2. Vezi Craig S. Keener, *The Historical Jesus of the Gospels* (Eerdmans, Grand Rapids, 2009), 239–241; Rebecca Gray, *Prophetic Figures in Late Second Temple Jewish Palestine: The Evidence from Josephus* (Oxford University Press, New York, 1993).

el însuși abia scăpând cu viață. Ce ne interesează pe noi aici este faptul că existența unor astfel de figuri demonstrează că, pe vremea lui Isus, speranțele evreilor privitoare la un nou exod erau cât se poate de vii în „poporul de rând".

Având în minte acest context istoric, când ne întoarcem la Evanghelii, pare limpede că multe dintre cuvintele și faptele lui Isus funcționează și ca semne ale mult așteptatului nou exod.[1] La fel ca Theudas și ca egipteanul, Isus a spus și a făcut gesturi în public care vor fi evocat amintiri din timpul ieșirii din Egipt. Dar, spre deosebire de Theudas și de egiptean, Isus nu doar a făgăduit semne miraculoase ale noului exod, ci le-a și înfăptuit.

De exemplu, cum am văzut mai sus, Scripturile prevestesc viitoarea venire a unui profet asemenea lui Moise (Deuteronom 18). Așadar, cum își începe Isus misiunea publică? Mergând în pustiu și postind „patruzeci de zile", așa cum postise Moise „patruzeci de zile și patruzeci de nopți" în pustiu, pe muntele Sinai (Exod 34, 28). Mai mult, în Evanghelia după Ioan, Isus preschimbă apa în vin, drept „cel dintâi semn al său" (Ioan 2,1–11), așa cum Moise preschimbase apa în sânge ca unul dintre primele „semne" împotriva Faraonului, înaintea ieșirii din Egipt (Exod 7, 14–24). Prin astfel de acțiuni, Isus le spune, de fapt, ascultătorilor săi evrei: „Eu sunt noul Moise, venit să inaugureze noul exod".

---

1. Keener, *The Historical Jesus of the Gospels*, 238–244; Brant Pitre, *Jesus, the Tribulation and the End of the Exile*, 137–159, 447–451, 486–491; Dale C. Allison, Jr., „Q's New Exodus and the Historical Jesus" în *The Sayings Source Q and the Historical Jesus*, ed. A. Lindemann (Leuven University, Leuven, 2001), 295–428. Vezi și Brant Pitre, „The Lord's Prayer and the New Exodus", *Letter & Spirit* 2 (2006), 69–96.

La fel, conform profetului Ieremia, la vremea noului exod, Dumnezeu avea să facă un „nou legământ" cu poporul său, un legământ mai mare decât cel făcut când Dumnezeu i-a scos „din țara Egiptului" (Ieremia 31, 31–32). Și cum își încheie Isus misiunea publică? În Cenacol, în seara dinaintea morții sale, ia un potir cu vin și spune: „Acest potir este Legământul cel nou, în sângele meu, care se varsă pentru voi" (Luca 22, 20; 1 Corinteni 11, 25). Cu acest gest, Isus spune și „împlinesc profeția despre noul legământ prin moartea mea".

Lucrul cel mai izbitor este, poate, faptul că atunci când este întrebat direct de ucenicii lui Ioan Botezătorul dacă El este Mesia, Isus răspunde trimițând la una dintre profețiile lui Isaia despre noul exod:

> „Mergeți și povestiți-i lui Ioan ceea ce auziți și vedeți: orbii văd, șchiopii umblă, leproșii sunt curățiți și surzii aud, morții învie și săracilor li se binevestește. Și fericit este cel care nu se va poticni din pricina mea." (Matei 11, 4–6; Luca 4, 18–19)

> Atunci se vor deschide ochii celor orbi
> și urechile celor surzi vor auzi;
> atunci șchiopul va sări ca cerbul
> și va striga de bucurie limba celui mut,
> căci vor izvorî în pustiu ape și pâraie în deșert. [...]
> Și va fi acolo cărare și drum
> și se va chema „calea cea sfântă". [...]
> Cei izbăviți de Domnul se vor întoarce
> și vor veni în Sion cu strigăte de veselie
> și bucurie veșnică va încununa capul lor...
> (Isaia 35, 5–10)

În fapt, Isus le spune ucenicilor lui Ioan: „Minunile mele sunt semne ale noului exod despre care vorbeşte Isaia şi Eu sunt vestitorul mesianic al mântuirii".[1]

Pe scurt, din perspectiva evreilor antici, în lumina speranţelor lor comune de viitor, misiunea publică a lui Isus era plină cu asupra de măsură de semnele mult aşteptatului nou exod. El pare să-şi fi modelat în mod voit acţiunile[2] atât după Scripturi, cât şi după tradiţiile ebraice privind venirea lui Mesia.

Înainte de a încheia acest capitol, se cuvine să observăm că legătura dintre Isus şi exod era percepută de autorii Evangheliilor. Luca, mai ales, subliniază importanţa acestei speranţe, în relatarea sa despre Schimbarea la faţă a lui Isus. Acolo găsim aceste cuvinte remarcabile:

> Iar ca la opt zile după cuvintele acestea, [Isus], luându-i pe Petru, pe Ioan şi pe Iacob, s-a suit pe munte ca să se roage. Şi, pe când se ruga El, chipul feţei sale s-a schimbat şi îmbrăcămintea i s-a făcut albă strălucitoare. Şi iată, doi bărbaţi grăiau cu El – Moise şi Ilie –, care, arătându-se în slavă, vorbeau despre *plecarea lui pe care avea s-o împlinească în Ierusalim.* (Luca 9, 28–31)

Aici, cuvântul „plecarea" traduce de fapt grecescul *exodos*, „ieşire", şi a fost folosit ca un eufemism pentru moarte, dar

1. Vezi Keener, *The Historical Jesus of the Gospels*, 240; Ben Witherington, *The Christology of Jesus* (Fortress, Minneapolis, 1991), 171.

2. Despre faptul că Isus îşi înţelegea propriile acţiuni drept mesianice, vezi Michael F. Bird, *Are You the One Who Is to Come? The Historical Jesus and the Messianic Question* (Baker Academic, Grand Rapids, 2009); Keener, *The Historical Jesus of the Gospels*, 256–282; Joseph Ratzinger (Papa Benedict XVI), *Isus din Nazaret*, I: 276–305; Wright, *Jesus and the Victory of God*, 447–539.

făcând aluzie și la exodul din Egipt. În contextul din secolul I, faptul că Luca alege acest cuvânt este plin de sens. Căci ne oferă un indiciu esențial despre *când* avea să se împlinească, de fapt, acest exod: în timpul pătimirii și morții lui Isus la Ierusalim.

Într-adevăr, întreaga relatare despre Schimbarea la față a lui Isus sugerează că acest nou exod, deși întemeiat pe cel vechi, avea să fie și asemănător, și radical diferit. În vechiul exod, Dumnezeu îl identificase pe Israel drept fiul său: „Israel este întâiul meu născut și îți spun: Lasă-l pe fiul meu să plece ca să-mi aducă închinare" (Exod 4, 22). În noul exod, despre care e vorba în timpul Schimbării la față, Dumnezeu spune despre Isus: „Acesta este Fiul meu preaiubit: de El să ascultați" (Luca 9,35). Cu alte cuvinte, Isus nu e *doar* un nou Moise. El este și noul Israel, Fiul preaiubit al lui Dumnezeu, care va trece prin noul exod în propria sa persoană. Prin pătimirea și moartea sa – „plecarea" sa din Ierusalim – Isus însuși va conduce poporul lui Dumnezeu în noul pământ al făgăduinței, în „lumea înnoită" (Matei 19, 28).

Desigur, dacă aceste legături sunt corecte, ele nasc mai multe întrebări decât răspunsuri. Cea dintâi este aceasta: Dacă Isus se aștepta la un nou exod, cum gândea El că va începe acesta?

3
NOUL PAŞTE

După cum am văzut în capitolul anterior, mulţi iudei care trăiau pe vremea lui Isus nu aşteptau doar un Mesia pământesc care să vină să-i elibereze din strânsoarea Imperiului Roman. Nici nu aşteptau pur şi simplu un salvator politic care să instaureze o societate perfectă. Numeroşi erau cei care aşteptau ceva cu mult mai măreţ. Aşteptau un nou exod.

Această veche speranţă a evreilor este importantă fiindcă ne oferă prima cheie pentru descifrarea tainei Cinei de pe urmă. Orice evreu din vechime ştia că, *dacă va fi un nou exod, ar trebui să fie şi un nou Paşte.*

În primul exod, cele douăsprezece triburi ale lui Iacob nu au plecat, pur şi simplu, din Egipt. Au fost eliberate de Dumnezeu. În vremea lui Moise, poporul israeliţilor nu a decis, pur şi simplu, într-o bună zi, să lepede jugul robiei. Au fost răscumpăraţi de Domnul. Şi, deşi Moise a făcut o mulţime de semne şi urgii care au dus la ieşirea din Egipt, până la urmă Paştele a fost acela care a pus în mişcare ieşirea lui Israel. În acea noapte, israeliţii care au jertfit mieii de Paşte nu au fost doar salvaţi de îngerul nimicitor, ci au fost eliberaţi din robia Egiptului. Ca urmare, noaptea aceea era celebrată ca unul dintre cele mai importante evenimente din

istoria lui Israel. De-a lungul secolelor, poporul evreu celebra memorialul Paştelui* din Egipt ca pe cea mai importantă sărbătoare. În fiecare an, milioane de evrei – inclusiv Iosif, Maria, Isus şi toţi ucenicii lui – urcau la Ierusalim să facă Paştele şi să sărbătorească ieşirea din Egipt (Luca 2, 41).

Dar, la ultimul său Paşte, în seara Cinei de taină, Isus a făcut ceva ciudat. În timpul acelei mese, în loc să vorbească despre ieşirea din Egipt, a vorbit despre viitoarea sa pătimire şi moarte. În acea seară, în loc să explice înţelesul cărnii mielului de Paşte, Isus a identificat pâinea şi vinul de la cină drept propriul său trup şi sânge şi le-a poruncit ucenicilor să-l mănânce şi să-l bea. De ce?

Răspunsul, zic eu, se află în speranţa evreilor privitoare la un nou exod. Deşi Cina de pe urmă a fost o cină de Paşte, ea nu a fost una obişnuită. În seara aceea, Isus nu doar celebra încă un memorial al ieşirii din Egipt, ci înfiinţa *un nou Paşte*, mult aşteptatul Paşte al lui Mesia. Prin *această jertfă,* Isus avea să inaugureze noul exod pe care îl prevestiseră profeţii şi pe care îl aşteptase poporul evreu. Această legătură dintre Cina de pe urmă şi noul Paşte ne va oferi primul indiciu pentru a răspunde la întrebarea cum de Isus le-a putut porunci ucenicilor să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele.

Totuşi, dacă vrem să privim acţiunile lui Isus prin ochii evreilor din vechime, trebuie, mai întâi, să studiem sensul Paştelui însuşi, atât în Scripturi, cât şi în tradiţia iudaică. Nu ne foloseşte la nimic să începem a vorbi despre cum a instituit Isus un nou Paşte dacă nu ştim nimic despre Paştele din Egipt, precum şi despre sensul pe care îl avea Paştele

---

* „Celebrarea memorialului" nu este o simplă comemorare, ci o retrăire a respectivelor momente din istoria mântuirii, cu efect asupra vieţii de credinţă a participanţilor. Autorul va explica, pe larg, acest lucru mai jos (*n.t.*).

pentru evreii din secolul I. Deși istorisirea de bază le e cunoscută multora, pentru scopul nostru ceea ce contează sunt amănuntele. Așadar, înainte de a ne ocupa de Cina cea de taină, să ne întoarcem mai întâi să vedem cum arăta Paștele în Vechiul Testament și în vremea lui Isus.

RĂDĂCINILE BIBLICE ALE PAȘTELUI

Pentru a înțelege gesturile lui Isus la Cina cea de taină, în contextul iudaic de atunci, este important ca, mai întâi, să studiem cum arată Paștele în Scriptură[1]. Deși este menționat de multe ori în paginile Bibliei, cea mai importantă descriere a lui se găsește în Exod 12. Acolo nu doar se relatează ce s-a întâmplat în noaptea primului Paște, ci se dau și instrucțiuni amănunțite despre cum trebuie să țină poporul lui Israel această sărbătoare. Din acea noapte începând, până în vremea lui Isus (și după), Paștele avea să fie celebrat în fiecare primăvară ca „o zi de aducere aminte", o rânduială care trebuie îndeplinită „veșnic" (Exod 12, 14). Cu alte cuvinte, Cartea Exodului nu doar povestește ce s-a întâmplat în acea noapte de Paște. Ea înfățișează și *liturgia* pascală – ritualul de jertfă – ce trebuia împlinit de poporul evreu în acea primă noapte și totdeauna.

Această liturgie biblică de Paște este importantă, căci fixează cadrul pentru dezvoltări ulterioare în tradiția iudaică,

---

1. Ca studii despre Paștele iudaic, vezi Barry D. Smith, *Jesus' Last Passover Meal* (Edwin Mellen Press, Lewiston, N.Y., 1993); Sanders, *Judaism*, 132–138; B.M. Bokser, *The Origins of the Seder* (University of California Press, Berkeley, 1984); J.B. Segal, *The Hebrew Passover From the Earliest Times to A.D. 70* (Oxford University Press, London, 1963); Roland de Vaux, *Ancient Israel: Its Life and Institutions* (Eerdmans, Grand Rapids, 1997), 484–492.

precum şi pentru ce avea să facă Isus la Cina cea de taină. Aşadar, este important să dăm atenţie diferitelor porunci pe care le-a dat Dumnezeu poporului prin Moise. Deşi orice evreu practicant din Antichitate cunoştea bine îndrumările date de Dumnezeu pentru ţinerea întâiului Paşte, ne este de folos să ne împrospătăm memoria şi să revedem principalii paşi înfăţişaţi în Vechiul Testament.

Pasul 1: Alege un miel fără meteahnă, de parte bărbătească

Prima etapă a jertfei pascale era ca fiecare bărbat să-şi aleagă un miel fără meteahnă, de parte bărbătească, de un an, spre a-l aduce jertfă pentru familia sa. După cum îi spune Dumnezeu lui Moise cu privire la Paşte:

> Luna aceasta să vă fie începutul lunilor. Ea să vă fie cea dintâi lună a anului. Spuneţi întregii adunări a lui Israel: în ziua a zecea a lunii acesteia, *să-şi ia tot bărbatul un miel* de fiecare familie, un miel de fiecare casă. [...] Mielul să vă fie fără meteahnă, de parte bărbătească, de un an. Puteţi lua fie un miel, fie un ied. Şi să-l păstraţi până în ziua a paisprezecea a lunii acesteia... (Exod 12, 2–6)

E important de observat că se cere explicit ca mielul de Paşte să fie de parte bărbătească, în floarea vârstei (de un an) şi „fără meteahnă". Această ultimă caracteristică însemna că nu era destul să fie un miel. Trebuia să nu aibă nici un cusur. Mielul nu putea fi nicidecum schilod, şchiop sau bolnav. Trebuia să fie desăvârşit.

Pasul 2: Jertfește mielul[1]

Al doilea pas era ca tatăl din fiecare familie să jertfească mielul. Jertfirea avea loc în ziua a paisprezecea a lunii Nisan, primăvara, prin martie-aprilie. După cum îi spune Dumnezeu lui Moise:

> Să-l păstrați până în ziua a paisprezecea a lunii acesteia şi atunci toată adunarea obştii lui Israel să-l înjunghie spre seară. (Exod 12, 6)

În timpul jertfirii mielului, era foarte important să nu i se zdrobească nici un os: „...nici un os să nu-i zdrobiți" (Exod 12, 46). Cu alte cuvinte, mielul fără meteahnă trebuia jertfit întreg, fără a-i știrbi în vreun fel desăvârşirea.

Trebuie să subliniem aici că jertfirea mielului era o acțiune specific *preoțească*. Deşi cititorii moderni uită uneori aceasta, în vechiul Israel doar preotul putea aduce o jertfă de sânge. Acest lucru îl făceau preoții: ei erau oameni puși deoparte pentru a oficia cultul prin jertfe. E important pentru noi fiindcă, la vremea exodului din Egipt, dreptul preoțesc de a aduce jertfă aparținea tuturor celor douăsprezece triburi ale lui Israel. Toate cele douăsprezece triburi erau chemate să fie „împărăție de preoți" (Exod 19, 6). La vremea exodului, în Israel era ceea ce s-ar putea numi „preoția firească" a taților și a fiilor, astfel încât „tot bărbatul" (Exod 12, 3) acționa ca preot peste casa sa, alegând și jertfind mielul de Paşte[2].

---

1. Vezi Brant Pitre, „Jesus, the New Temple, and the New Priesthood", *Letter & Spirit* 4 (2008): 47–83.

2. Vezi Scott W. Hahn, *Kinship by Covenant: A Canonical Approach to the Fulfillment of God's Saving Promises* (Anchor Yale Bible Reference Library; Yale University Press, New Haven, 2009), 139–142, 279, 299–300.

Mai târziu, privilegiul de a aduce jertfe avea să le fie luat celor unsprezece triburi şi dat unuia singur: tribului lui Levi. Aceasta s-a petrecut când majoritatea triburilor lui Israel au căzut în idolatrie şi s-au închinat Viţelului de Aur (vezi Exod 32). În urma acestui tragic eveniment, cei din tribul lui Levi au fost „hirotoniţi" pentru cultul preoţesc al Dumnezeului lui Israel, fiindcă numai ei au răspuns chemării lui Moise de a se lepăda de idolatrie şi de a veni de partea Domnului (Exod 32, 39). Din acel punct al istoriei lui Israel şi până în vremea lui Isus, doar lor le era îngăduită slujirea preoţească la Templu spre a aduce jertfe de sânge. Dacă erai din tribul lui Ruben, sau al lui Simeon, sau chiar din tribul regal al lui Iuda, îţi era interzis să mergi la altar ca să verşi sângele jertfei.

Dar la vremea *celui dintâi* Paşte nu era aşa. Atunci, înainte de închinarea la Viţelul de Aur, bărbaţii din *toate cele douăsprezece triburi* ale lui Israel acţionau ca preoţi, aducând jertfa mielului de Paşte pentru a-i răscumpăra pe ai lor şi a-i scăpa de moarte.

Pasul 3: Ungeţi cu sângele mielului

Al treilea pas la jertfa de Paşte era să se ungă porţile tuturor israeliţilor cu sângele mielului, ca semn vizibil al jertfei aduse: „Să ia din sângele lui şi să ungă uşorii uşilor şi pragul de sus al caselor unde îl vor mânca" (Exod 12, 7).

Deşi Cartea Exodului nu spune explicit cum era ucis mielul, în vechiul Israel metoda obişnuită de sacrificare era tăierea gâtului animalului şi scurgerea sângelui într-un vas sfânt. Preotul ducea apoi sângele la altar şi îl vărsa ca jertfă. Această practică pare să stea îndărătul poruncilor mai amănunţite ale lui Moise privind sângele mielului:

Moise i-a chemat pe toți bătrânii lui Israel, și le-a zis: „Duceți-vă de luați un miel pentru familiile voastre și junghiați Paștele. *Luați apoi un mănunchi de isop, înmuiați-l în sângele din lighean și ungeți pragul de sus și cei doi stâlpi ai ușii cu sângele din lighean.* Nimeni din voi să nu iasă din casă până dimineața. Când va trece Domnul ca să lovească Egiptul, și va vedea sângele pe pragul de sus și pe cei doi stâlpi ai ușii, Domnul va trece pe lângă ușă, și nu va îngădui Nimicitorului să intre în casele voastre ca să vă lovească." (Exod 12, 21–23)

Trei lucruri merită observate aici. Mai întâi, sângele mielului trebuia vărsat într-un lighean. Ciudat, deși cuvântul ebraic poate desemna un lighean de folosință obișnuită (*saph*), în contexte sacrificiale el este, mai ales, un termen tehnic pentru un vas sacru, cum ar fi „ligheanele (*siphot*) de argint" folosite la Templu (2 Regi 12, 14) pentru ofrande lichide – sânge, apă sau vin. În al doilea rând, cu sângele mielului trebuiau unse părțile de lemn – ușorii și pragul de sus de la ușile fiecărei case evreiești, probabil fiindcă sângele pătează lemnul. În felul acesta, sângele mielului avea să funcționeze ca semn exterior permanent al jertfei împlinite, astfel încât îngerul nimicitor (și oricine altcineva se întâmpla să treacă pe acolo) să poată vedea cine adusese jertfa și cine nu. În al treilea rând, în sfârșit, întreg acest ritual era săvârșit folosind o ramură de „isop"[1], o plantă tare, sârmoasă, ce se găsește în Orientul Apropiat, ale cărei inflorescențe și frunze absorb bine lichidul, ceea ce le făcea să fie instrumentul perfect

1. Vezi John L. McKenzie, S.J., *Dictionary of the Bible* (Touchstone, New York, 1965), 381, citând Leviticul 14, 4–6; Numeri 19, 18; Psalm 51, 9 și Evrei 9, 19.

pentru a unge cu sângele mielului uşorii uşilor. Cum vom vedea mai târziu, isopul, sângele şi lemnul aveau să reapară laolaltă la Paştele lui Isus.

La acest moment, principalul este că scopul final al jertfei de Paşte – precum şi efectul ei ultim – era *scăparea de moarte prin sângele mielului.* Nu era orice fel de jertfă, ci o jertfă care avea puterea de a te scăpa de moarte.

Pasul 4: Mâncaţi carnea mielului

Al patrulea pas al jertfei de Paşte este, în mod curios, cel mai adesea uitat. Şi, totuşi, se poate susţine că e cel mai important pentru a înţelege gesturile lui Isus la Cina de pe urmă. După ce mielul era ucis şi sângele lui vărsat şi folosit la ungerea uşorilor caselor, israeliţii mâncau mielul:

> Să mănânce în noaptea aceea carnea lui friptă la foc; cu azimă şi cu ierburi amare s-o mănânce. Să nu-l mâncaţi nici crud, nici fiert în apă, ci fript la foc, cu tot cu cap, labe şi măruntaie. Şi să nu lăsaţi nimic din el pe a doua zi; ce ar rămâne pe a doua zi să ardeţi în foc. Şi aşa să-l mâncaţi: să aveţi mijlocul încins şi încălţămintea în picioare şi toiagul în mână şi să-l mâncaţi în grabă, căci este Paştele Domnului. Iar Eu voi trece prin ţara Egiptului în noaptea aceea şi voi lovi pe toţi întâii-născuţi din ţara Egiptului, de la om până la dobitoc... (Exod 12, 8–12)

Iarăşi, deşi această parte a Paştelui este, uneori, umbrită de actul dramatic şi memorabil al ungerii cu sânge, ea era, în fapt, la fel, dacă nu chiar mai importantă. De exemplu, dacă unei anumite familii de evrei nu i-ar fi plăcut gustul cărnii de miel, ce s-ar fi întâmplat? Dacă ar fi luat mielul,

l-ar fi sacrificat, ar fi uns uşa cu sângele lui, dar nu l-ar fi mâncat, care ar fi fost rezultatul? Cartea Exodului nu spune. Dar s-ar putea bănui că la trezire, în dimineaţa următoare, fiul întâi-născut ar fi fost mort. Căci, după cum ştia orice evreu din Antichitate, *jertfa pascală nu se încheia cu moartea mielului, ci cu mâncarea cărnii lui.* De cinci ori afirmă Biblia că trebuie „să se mănânce" mielul; de cinci ori subliniază ospăţul sacrificial. Paştele nu se încheia cu moartea victimei, ci cu un soi de „comuniune" – mâncând carnea jertfei ucise pentru tine.

Şi aşa făceau israeliţii. Mâncau „carnea" mielului de Paşte chiar în seara în care era sacrificat, frigându-l şi consumându-l cu pâine nedospită şi cu ierburi amare. Prezenţa „pâinii nedospite" (ebr. *maţah*) semnifica graba cu care au plecat din Egipt; nu era timp să fie lăsată la dospit. În tradiţia iudaică mai târzie, ierburile amare au ajuns să simbolizeze suferinţele îndurate de Israel în Egipt. Cât despre miel, el nu putea fi mâncat crud sau fiert, nici nu putea fi tăiat în bucăţi. Trebuia să fie străpuns cu vergele de lemn, fript întreg deasupra focului şi mâncat în acea noapte, nelăsându-se nimic până dimineaţa. După cum au sugerat unii cercetători, Paştele pare a fi fost un fel anume de jertfă, cunoscut ca „ofrandă de aducere de mulţumire"[1], în ebraică, jertfă de *todah* (vezi Leviticul 7, 11 şi urm.). Era un gest de aducere de mulţumire pentru salvarea de la moarte.

În sfârşit, mai merită să observăm că, după cum o arată Exodul, Paştele nu era o „masă deschisă", ci o sărbătoare de legământ. Numai israeliţii puteau mânca din ea. Orice „străin" – adică neisraelit – care voia să mănânce din carnea mielului trebuia, mai întâi, să fie tăiat împrejur şi să devină

1. Vezi, de ex. Hartmut Gese, *Essays on Biblical Theology*, tr. Keith Crim (Augsburg, Minneapolis, 1981), 117–140.

membru al poporului lui Israel (Exod 12, 43–49). Cu alte cuvinte, nu era o masă obişnuită, ci un ritual sacru de familie. Doar membrii familiei legământului cu Dumnezeu puteau lua parte la ea.

Pasul 5: Țineți Paștele ca pe „o zi de aducere aminte"

Pasul al cincilea şi ultimul nu era defel cel mai puţin semnificativ. Încă de la început, jertfa de Paşte nu a fost menită să fie o sărbătoare ţinută o singură dată. A fost instituită ca zi de aducere aminte, ca celebrare anuală care să fie ţinută de Israel în veci:

> Ziua aceasta să fie pentru voi spre aducere aminte şi s-o prăznuiţi printr-o sărbătoare în cinstea Domnului. Din neam în neam să o sărbătoriți ca rânduială veşnică. (Exod 12, 14)

> Să păziţi lucrul acesta ca pentru o rânduială pentru voi şi pentru fiii voştri în veac. Când veţi intra în ţara pe care v-o dă Domnul, după făgăduința lui, să ţineţi această slujbă. Şi, când vă vor întreba fiii voştri: „Ce este pentru voi slujba aceasta?", să răspundeți: „Este jertfa de Paşte pentru Domnul, căci El a trecut pe lângă casele fiilor lui Israel în Egipt, când a lovit Egiptul, iar casele noastre le-a cruţat." Poporul s-a plecat şi s-a închinat. Şi fiii lui Israel au plecat şi au făcut precum le poruncise Domnul lui Moise şi Aaron: aşa au făcut. (Exod 12, 24–28)

Aici vedem că pasul final era repetarea liturgiei pascale. An de an, primăvara, în ziua a paisprezecea a lunii Nisan, Israel avea să celebreze această „zi de aducere aminte" în

cinstea izbăvirii săvârșite pentru ei de Dumnezeu prin mâinile lui Moise (Exod 13, 1–10; Deuteronom 16,1). Această poruncă de a reînnoi jertfa în fiecare an arată că, pentru vechiul Israel, Paștele nu era doar un eveniment petrecut o dată pentru totdeauna. Paștele trebuia ținut în veac, până la sfârșitul timpului.

Pentru a rezuma ce am văzut până acum: în Vechiul Testament sunt cinci pași de bază ai vechiului Paște:

Pasul 1: Alege un miel fără meteahnă, de parte bărbătească
Pasul 2: Jertfește mielul
Pasul 3: Ungeți cu sângele mielului ușorii ușii casei ca „semn" al jertfei
Pasul 4: Mâncați carnea mielului cu azime
Pasul 5: Țineți în fiecare an Paștele ca pe „o zi de aducere aminte" a exodului, în veac.

Acesta este Paștele de la ieșirea din Egipt. Aceasta e forma biblică a liturgiei pascale, cu care fiecare israelit din vechime era familiarizat din citirea Scripturilor și din celebrarea sărbătorii anuale.

Totuși, Paștele așa cum se celebra în timpul lui Isus nu era identic cu cel dintâi Paște. Pe lângă Scriptură, există și tradiția iudaică. În secolul I după Cristos, sărbătoarea iudaică a Paștelui manifesta și asemănări, și deosebiri față de Paștele din Exod. Așa că, înainte de a analiza Cina de pe urmă, trebuie să studiem și aceste diferențe, ca să înțelegem acțiunile lui Isus în contextul lor propriu.

CUM ARĂTA PAŞTELE PE VREMEA LUI ISUS?

Trecuseră, poate, cincisprezece veacuri între ieşirea din Egipt şi vremea lui Isus. Celebrarea Paștelui evoluase şi se schimbase. Acest lucru se întâmplă cu cele mai multe celebrări liturgice[1]: în timp, ele se dezvoltă, se scurtează, se adaugă unele elemente, altele sunt eliminate. Cu privire la Paşte, anumiţi paşi, precum ungerea uşorilor uşii casei cu sângele mielului, au fost lăsaţi deoparte. Alţi paşi, precum mâncatul mielului de Paşte, au fost păstraţi şi înțelesurile lor au fost explicate (şi chiar dezvoltate) de generații ulterioare. Mai mult, noi rituri şi ritualuri s-au legat de sărbătoarea Paştelui, care a suferit schimbări cu timpul, cum ar fi băutul potirelor cu vin.

Din cauza formei schimbătoare a Paştelui, pentru a înţelege cum arăta el pe vremea lui Isus, trebuie să ne uităm nu doar la Vechiul Testament, ci şi la descrierile evreieşti antice ale Paştelui, din afara Bibliei. În aceste scrieri, cel puţin patru diferenţe importante între Paştele originar, cel din Egipt, şi sărbătorirea mai târzie a Paştelui merită atenţia noastră.

Jertfa de Paște la Templu

Prima diferenţă priveşte locul. La primul Paşte, mieii erau jertfiţi şi mâncaţi în casele israeliţilor din Egipt. În vremea lui Isus, mieii trebuiau jertfiţi la Templu şi mâncaţi în Ierusalim. În plus, la primul Paşte, fiecare tată israelit putea să aducă jertfă pentru familia sa. Însă în vremea lui

1. Un studiu mai vechi, dar foarte bun este cel al lui A.Z. Idelsohn, *Jewish Liturgy and Its Development* (Henry Holt, New York, 1932), 173–187.

Isus, doar preoții leviți puteau vărsa sângele mieilor pe altar. Această restrângere a jertfei de Paște la Templul din Ierusalim este stipulată de Dumnezeu în Tora:

> Nu poți să jertfești Paștele în vreuna din așezările tale pe care ți le dă Domnul Dumnezeul tău, ci doar în locul pe care îl va alege Domnul Dumnezeul tău ca să-și așeze numele acolo vei jertfi Paștele, seara, la apusul soarelui, la vremea ieșirii tale din Egipt. Să-l gătești și să-l mănânci în locul pe care-l va alege Domnul Dumnezeul tău... (Exod 16, 5–7)

Două lucruri ies în evidență în acest pasaj. Mai întâi, e limpede că Paștele evreiesc nu este doar o masă, ci „o jertfă" (ebr. *zebah*). Este „jertfa Paștelui Domnului" (Exod 12, 27; Deuteronom 16, 5). Al doilea: ca orice altă jertfă de sânge din vremea lui Isus, mielul de Paște putea fi oferit, conform Legii, într-un singur loc: la Templul din Ierusalim, pe care Dumnezeu l-a ales ca să-și așeze numele acolo.

Este important de subliniat această legătură între Paște și Templu. Dacă erai un evreu din vremea lui Isus, ca să ții sărbătoarea Paștelui, nu te duceai, pur și simplu, în piața din localitatea ta să cumperi un miel care să fie tăiat și mâncat în casa ta. Trebuia să duci, mai întâi, mielul la *Templul* din Ierusalim și să-l dai unui *preot* să-l jertfească. De aceea, de Paște, cetatea Ierusalimului era ticsită de pelerini evrei care veneau la Templu să aducă jertfă. Din fericire, nu suntem obligați să ne imaginăm noi cum arătau lucrurile. În scrierile lui Iosephus, avem o relatare de martor ocular din vremea lui Isus. Să nu uităm că Iosephus nu era doar istoric, ci și preot din secolul I. În istoria războiului iudaic, el dă o descriere detaliată despre numărul jertfelor aduse în fiecare an de Paște, la Templu:

> Când a sosit sărbătoarea ce se numește Paște, în care între ora a 9-a [3 p.m.] și ora a 11-a [5 p.m.] se aduceau jertfe, unde de fiecare dată nu luau parte mai puțin de zece oameni, ca într-o fratrie, de unul singur neavând voie să se ospăteze nimeni – iar câteodată se adunau și douăzeci de bărbați –, s-a ajuns la numărul total de 255 600 de animale de jertfă. Dacă socotim numai câte zece inși de fiecare jertfă, rezultă un număr de 2 700 200 de participanți. (Iosephus, *De bello iudaico*, 6, IX)[1]

Chiar dacă e oarecum exagerat, e o cifră impresionantă: mai bine de două sute de mii de miei pentru vreo două milioane de persoane! Pentru cititorul modern, care nu a asistat, probabil niciodată, la sacrificarea unui animal și, cu atât mai puțin, a multor mii într-o singură zi, e greu de imaginat *cât sânge* era vărsat de preoți de Paște. Însă pentru evreii din Antichitate, cum erau Isus și ucenicii săi, care luau parte la Paște în fiecare an de când deveneau adulți, va fi fost ceva de neuitat. Nimeni dintre cei care trăiau pe vremea Templului nu putea să nu perceapă că Paștele din secolul I era, în primul rând, o jertfă și abia apoi o masă.

Acest aspect sacrificial al Paștelui din vremea lui Isus este important de subliniat deoarece concepția modernilor despre Paște este adesea determinată de ceea ce cunosc ei despre masa iudaică de Paște din zilele noastre, numită *Seder*. După cum vom vedea în capitolul 6, „Al patrulea potir și moartea lui Isus", Sederul are, desigur, rădăcini antice, precum și diferite paralele cu masa de Paște celebrată în vremea

---

1. Flavius Josephus, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, trad. rom. Gheneli Wolf și Ion Acsan, ed. 6, rev. (Hasefer, București, 2014), 506.

lui Isus. Cu toate acestea, un element-cheie care face Sederul iudaic de acum fundamental diferit de Paștele din secolul I este că *Sederul iudaic nu implică jertfa la Templu.*

Din punct de vedere istoric, diferența este rezultatul faptului că, la patruzeci de ani după moartea lui Isus, în anul 70 d.Cr., armata romană a distrus Templul din Ierusalim. De atunci și până astăzi, nu a mai fost reclădit. De aceea, toate jertfele de sânge poruncite în Legea lui Moise au încetat. Odată cu distrugerea Templului în primul secol a venit și sfârșitul preoției levitice funcționale, a cărei îndatorire principală era să aducă jertfe la Templu. Fără Templu și fără o preoție activă, iudaismul de după 70 d.Cr. a fost silit să se schimbe[1]. În locul Templului, sinagoga a devenit principalul lăcaș de cult al iudeilor (cuvântul grecesc *synagogē* înseamnă „adunare“ sau „loc de adunare“). În locul preoților leviți au apărut rabinii drept cei mai importanți învățători ai poporului iudeu. (Ebraicul *rabbi* înseamnă „mai-marele meu“ sau „învățătorul meu“.) Deși existaseră sinagogi și rabini și înainte de distrugerea Templului – se vorbește de mai multe ori despre așa ceva în Evanghelii[2] –, atât sinagogile, cât și rabinii erau subordonați, în ultimă instanță, sanctuarului central și preoților lui, unde cultul, conform Legii lui Moise, lua forma jertfei.

---

1. Vezi George Foot Moore, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era*, 3 vol. (Harvard University Press, Cambridge, 1927), 40; Sanders, *Judaism*, 133.

2. Vezi Matei 23, 7–8; 26, 25. 49; Marcu 9, 5; Ioan 1, 38. 49; 3, 2. 26; 4, 31; 6, 25 etc. Sinagogile sunt des amintite în Noul Testament. Vezi Matei 4, 23; Marcu 1, 39; Luca 4, 16; 7, 5; Ioan 6, 59; Lee I. Levine, „«Common Judaism»: The Contribution of the Ancient Synagogue“ în *Common Judaism: Explorations in Second-Temple Judaism*, ed. Wayne O. McCready și Adele Reinhartz (Fortress, Minneapolis, 2008), 27–46.

Cu riscul de a fi anacronici, putem spune că iudaismul din timpul lui Isus semăna mai mult cu catolicismul (preoți care conduc cultul, axat pe jertfă), în vreme ce iudaismul rabinic de după distrugerea Templului semăna mai mult cu protestantismul (profesori de Scriptură conducând un cult fără jertfe sângeroase). Pe scurt, deoarece Isus a trăit pe vremea Templului, atunci când El celebra Paștele, acest lucru implica o jertfă condusă de un preot, nu doar o masă prezidată de un laic.

Crucificarea mieilor de Paște

A doua diferență dintre primul exod și Paștele din vremea lui Isus privește *felul* în care era jertfit la Templu mielul de Paște. În mod fascinant, există mărturii că, în primul secol, mieii de la Templu nu erau doar jertfiți ci, ca să spunem așa, erau *crucificați*.

După cum a arătat cercetătorul israelian Joseph Tabory[1], conform Mișnei, pe când mai exista încă Templul, după ce se sacrifica mielul, i se băgau prin umeri „vergele netede, subțiri" din lemn pentru a fi atârnat și jupuit (*Pesahim* 5, 9). Pe lângă această primă vergea, li se mai „înfigea" și „o țepușă din lemn de rodiu, de la gură până la buci" (*Pesahim* 7, 1). Și Tabory încheie spunând: „Cercetarea mărturiilor rabinice [...] pare să arate că, la Ierusalim, mielul de Paște era oferit într-un mod care semăna cu o crucificare"[2]. Această concluzie e sprijinită de scrierile sfântului Iustin martirul, un creștin de la jumătatea secolului II d.Cr. În dialogul său cu un rabin iudeu pe nume Tryphon, Iustin afirmă:

1. Joseph Tabory, „The Crucifixion of the Paschal Lamb", *Jewish Quarterly Review* 86: 3–4 (1996): 395–406.

2. Tabory, „The Crucifixion of the Paschal Lamb", 395.

> Căci mielul, atunci când se frige, se aşază tot *în felul crucii*. Într-adevăr, o suliţă dreaptă se trece din părţile cele de jos până la cap şi alta, iarăşi, pe la spate, de care se atârnă şi labele mielului. (Iustin martirul, *Dialog cu Tryphon*, XL)[1]

Dacă aceste descrieri ale mieilor de Paşte din Mişna şi din Iustin sunt corecte – şi nu este nici un motiv să ne îndoim de acest lucru –, atunci Isus va fi avut de mai multe ori ocazia să asiste la „crucificarea" mieilor de Paşte la Templul din Ierusalim. Acesta este un aspect al Paştelui din zilele sale care nu este menţionat în Biblie şi nici nu face parte din *Sederul* iudaic din zilele noastre, dar el poate să arunce o lumină asupra modului în care Isus îşi concepea propria moarte.

După cum vom vedea de îndată, Isus avea să-şi compare pătimirea şi moartea cu moartea mielului de Paşte. Un motiv pentru care va fi făcut aceasta este că se aştepta ca felul morţii sale să fie asemănător cu cel al mieilor de la Templu. Nu numai că i se va vărsa sângele, ci avea să fie şi „crucificat", trupul avea să-i fie pironit pe lemnul unei cruci romane, ca al multor alţi iudei dinaintea lui (*cf.* Matei 16, 24).

Participare la întâiul Paşte

A treia diferenţă importantă dintre Paştele originar şi tradiţia ulterioară este că rabinii din Antichitate priveau fiecare celebrare anuală a Paştelui ca pe o cale de a participa

---

1. Sfântul Iustin Martirul şi filozoful, „Dialogul cu iudeul Tryfon", trad. rom. Olimp N. Căciulă, în *Apologeţi de limbă greacă*, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al B.O.R., Bucureşti, 1980, 136.

la primul exod. În vremea lui Isus, Paştele nu era doar o jertfă, ci era şi „un memorial", „o aducere aminte" (Exod 12, 14) prin care poporul evreu îşi amintea şi totodată, într-un fel, *aducea în prezent* eliberarea dobândită pentru strămoşii lor la ieşirea din Egipt.[1]

Cu trecerea veacurilor, acest dublu element de amintire a trecutului şi de aducere a lui în prezent a ajuns să fie exprimat în diferite ritualuri consemnate în tradiţia iudaică veche. De exemplu, conform Mişnei, la mijlocul mesei de Paşte, fiul îşi întreba tatăl: „De ce este noaptea aceasta diferită de alte nopţi?", iar tatăl îi răspundea repovestind istoria lui Abraham şi pe cea a exodului (Mişna, *Pesahim* 10,4). Tatăl mai amintea de exod şi când explica înţelesul diferitelor elemente ale mesei de Paşte. Spunea în ce fel Paştele aducea aminte de „trecerea" lui Dumnezeu pe lângă casele israeliţilor, cum pâinea nedospită aduce aminte de izbăvirea din Egipt şi cum ierburile amare amintesc de suferinţele poporului înrobit (Mişna, *Pesahim* 10, 5). Toate acestea laolaltă nu doar priveau în urmă spre experienţa originară a eliberării, ci, într-un fel, o aduceau în prezent:

> *În fiecare generaţie omul trebuie să se vadă pe sine ca ieşit el însuşi din Egipt, căci e scris... „Pentru ceea ce a făcut Domnul pentru mine când am ieşit din Egipt"* (Exod 13, 8). Aşadar, trebuie să aducem mulţumire [...] şi să-l binecuvântăm pe Acela care a săvârşit

1. „Este sigur [...] că *seder*-ul de Paşte a fost de timpuriu impregnat de ideea memorialului, care implică nu doar o trecere indiferentă în revistă a unor evenimente trecute, ci o retrăire a lor (vezi, de ex. Exod 12, 14; 13, 3. 9; Deuteronom 16, 3; *Jub* 49, 7; Iosephus, *Ant.* 2)" – Joel Marcus, *The Gospel According to Mark* (Anchor Yale Bible; Doubleday, New York, 2009).

> toate aceste minuni pentru părinții noștri și pentru noi. Ne-a adus din robie la libertate, din mâhnire la veselie, din jale la sărbătoare, din întuneric la lumină mare, din sclavie la răscumpărare; de aceea să spunem în fața lui: Aleluia. (Mișna, *Pesahim* 10, 5)

Din aceste cuvinte, se vede limpede că, pentru evreii din vechime, sărbătoarea de Paște nu era simplă amintire a ceea ce a făcut Dumnezeu pentru strămoșii lor. Într-un chip tainic, ei priveau fiecare Paște, „în fiecare generație", ca pe un mod de a lua parte la actul originar al izbăvirii. Deși trăiau la veacuri distanță de primul exod, tatăl vorbea despre eveniment ca despre ceva prin care ar fi trecut el însuși.

Cu alte cuvinte, când sărbătoreau Paștele, vechii evrei nu doar își aduceau aminte de exod, ci *participau* efectiv la el. Din perspectiva lor, indiferent cât timp trecuse de pe vremea lui Moise, mântuirea dobândită la exod era nu doar pentru „părinții noștri", ci „pentru noi". Și principalul mod de a-și aminti de evenimentul originar al izbăvirii și de a lua parte la el era, desigur, însăși ținerea Paștelui.[1]

Paștele lui Mesia

Ultima diferență dintre Paștele originar și tradiția iudaică este faptul că o parte a acesteia din urmă leagă sărbătoarea Paștelui de venirea lui Mesia și de zorii erei mântuirii.

De exemplu, într-un vechi comentariu la Cartea Exodului, Rabbi Ioșua ben Hanania, care era dintr-o familie preoțească și slujise la Templu înainte de distrugerea lui,

---

1. Edițiii mai târzii ale Mișnei adaugă: „Nu doar pe strămoșii noștri i-a răscumpărat El, ci și pe noi împreună cu ei" (Mișna, *Pesahim* 10, 5), citat în Idelsohn, *Jewish Liturgy and Its Development*, 183.

spune: „În noaptea aceea au fost izbăviţi şi în acea noapte vor fi izbăviţi" (*Mekilta* la Exod 12, 42)[1]. Cu alte cuvinte, izbăvirea viitoare va avea loc în aceeaşi noapte ca şi cea iniţială: în noaptea de Paşte. În aceeaşi ordine de idei, în vechiul comentariu iudaic Midraş Rabbah, Dumnezeu spune poporului său: „Chiar în acea noapte" – adică în noaptea de Paşte – „să ştiţi că vă voi izbăvi" (*Exodus Rabbah* 18, 11). Şi iarăşi: „Mesia, care este numit «Întâiul», va veni în luna întâi" (*Exodus Rabbah* 12, 42, făcând aluzie la Isaia 41, 27). „Luna întâi" din anul liturgic evreiesc este luna Nisan, când se celebrează Paştele. Toate aceste tradiţii rabinice sunt în mod vădit bazate pe faptul că în Biblie noaptea de Paşte este numită „noapte de veghe" (Exod 12, 42). Primul Paşte a fost o noapte de veghe din pricina venirii îngerului nimicitor. Mai târziu, în tradiţia iudaică, Paştele a devenit o noapte de veghe pentru venirea lui Mesia şi pentru izbăvirea pe care avea s-o aducă el.

Din nou găsim mărturii despre o veche credinţă iudaică, în scrierile creştine timpurii. Sfântul Ieronim, despre care se poate spune că a fost cel mai mare biblist din Biserica primelor veacuri (cca 400 d.Cr.), este conştient de legătura dintre Paştele evreiesc şi venirea lui Mesia:

> Este o tradiţie la evrei că Mesia va veni la miezul nopţii, la vremea când s-a sărbătorit pentru prima dată Paştele, în Egipt. (Ieronim, *Comentariu la Matei* 4, despre 25, 6)[2]

---

1. *Apud* Joachim Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, tr. Norman Perrin (SCM Press, London, 1966), 206–207. Pentru Rabbi Ioşua ben Hanania, vezi Neusner, *Dictionary of the Ancient Rabbis*, 259–264.

2. Citat în Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 206.

În lumina unor asemenea mărturii iudaice și creștine, biblistul modern Joachim Jeremias spune următoarele despre Paștele lui Mesia:

> Celebrarea iudaică de Paște din vremea lui Isus este și retrospectivă și prospectivă. În această sărbătoare, poporul lui Dumnezeu își amintește de cruțarea caselor însemnate cu sângele mielului pascal și de eliberarea din robia egipteană. *Totodată, Paștele este o așteptare a eliberării viitoare pentru care eliberarea din Egipt este prefigurarea.* Această tipologie este o concepție care „într-un mod foarte cuprinzător a determinat în vechime, mai mult decât orice altceva, forma pe care a luat-o învățătura despre mântuirea definitivă". Mesia vine într-o noapte de Paște![1]

Mesia vine în noaptea de Paște și Dumnezeu își va izbăvi poporul în aceeași noapte. Având în minte aceste credințe iudaice, putem acum să ne îndreptăm către ceea ce a făcut Isus la ultima sa masă de Paște, la începutul pătimirii sale.

ISUS ȘI NOUL PAȘTE

Având în vedere toate acestea, putem face acum legături între Paștele biblic, vechea tradiție iudaică și cuvintele și faptele lui Isus. Dacă Isus se vedea pe sine inaugurând un nou exod și dacă se aștepta ca noul exod să fie precedat de un nou Paște, atunci când socotea El că urma să aibă loc acest nou Paște? Dacă privim la Evanghelii, există un singur răspuns posibil: la Cina cea de taină, când Isus a celebrat

---

1. Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 206–207.

ultimul Paște din viața sa, chiar înainte de „exodul" său pe care avea să-l „împlinească în Ierusalim" (Luca 9, 31).

După cum am sugerat mai sus, la Cina cea de taină Isus nu săvârșea pur și simplu un alt memorial al exodului din Egipt, oricât de important ar fi fost, ci instituia, în mod deliberat, un nou Paște, prin care avea să fie, în sfârșit, pus în mișcare noul exod. Pentru a vedea limpede acest lucru, trebuie să fim atenți în ce privințe Cina cea de taină era *asemănătoare* cu alte mese de Paște și în ce privințe era *diferită*. Concentrându-ne asupra acestor asemănări și deosebiri, vom vedea că Isus ținea vechiul Paște al legământului și, totodată, împlinea așteptarea unui nou Paște, Paștele lui Mesia.

Prima asemănare: Isus a celebrat Cina cea de taină în noaptea de Paște, când evreii mâncau mielul.[1] Înainte de a

---

1. Menționez aici că mulți exegeți moderni se îndoiesc de faptul că Cina de pe urmă ar fi fost într-adevăr un ospăț de Paște, în ciuda mărturiei explicite a evangheliștilor Matei, Marcu și Luca. Această îndoială izvorăște dintr-o aparentă contradicție cronologică între Evanghelia după Ioan și sinoptici. Pentru o analiză a problemei, vezi Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 15–88. Într-un studiu mai amplu despre Isus și Cina de pe urmă, pe care urmează să-l public (Eerdmans, Grand Rapids), voi dovedi cu argumente că această contradicție se bazează pe interpretarea greșită a cuvântului *Paște* din Evanghelia după Ioan și că toate cele patru Evanghelii identifică de fapt Cina de pe urmă cu un ospăț pascal. Pentru această soluție, vezi de ex. Craig L. Blomberg, *The Historical Reliability of John's Gospel: Issues & Commentary* (InterVarsity, Downers Grove, Ill., 2001), 193–194; 238–239; 246–247; Barry D. Smith, „The Chronology of the Last Supper", *Westminster Theological Journal* 53 (1991), 29–45; C.C. Torrey, „The Date of the Crucifixion According to the Fourth Gospel", *Journal of Biblical Literature* 50 (1931), 227–241; *idem*, „In the Fourth Gospel the Last Supper Was a Passover Meal", *Jewish Quarterly*

descrie Cina însăşi, Evangheliile identifică, într-un mod explicit şi repetat, Cina de pe urmă cu o masă pascală:

> În prima zi a azimelor, s-au apropiat ucenicii de Isus spunându-i: „Unde vrei să-ți pregătim ca să mănânci Paştele?" Iar El le-a spus: „Mergeți în cetate, la cutare, şi spuneți-i: «Învățătorul zice: Ceasul meu este aproape. *La tine voi face Paştele*, cu ucenicii mei.»" Şi ucenicii au făcut precum le poruncise Isus şi *au pregătit Paştele*. (Matei, 26, 17–19)

> În prima zi a Azimelor, *când se jertfea mielul de Paşte*, ucenicii săi i-au spus: „Unde vrei să mergem să pregătim ca să mănânci Paştele?" (Marcu 14, 12)

> Şi când a venit ceasul, s-a aşezat la masă şi apostolii împreună cu El. Şi le-a spus: „Cu dor am dorit *să mănânc cu voi acest Paşte* mai înainte de pătimirea mea". (Luca 22, 14–15)

Aici vedem foarte limpede că Cina de pe urmă a lui Isus a avut loc îndată după „jertfa" mieilor de Paşte, când ucenicii au pregătit Odaia de Sus pentru celebrarea Paştelui (în greacă *pascha*). Evangheliştii se străduiesc să accentueze acest lucru: ca iudei care respectau tradiția, Isus şi ucenicii săi au ținut sărbătoarea Paştelui în noaptea dinaintea morții lui.

În al doilea rând, pentru cine e familiarizat cu masa de Paşte a evreilor, sunt numeroase asemănări de detaliu uşor

---

Review 42 (1951–1952), 237–250; Cornelius a Lapide, S.J., *Commentary on the Four Gospels*, 4 vol. (Fitzwilliam, Loreto, N.H., 2008 [orig. în jurul anului 1637]); 2: 522–526; 4: 512–513; Toma de Aquino, *Summa Theologica*, Pars III, Q. 46, art. 9.

de depistat.[1] De exemplu, Isus și ucenicii săi se află la această cină *la Ierusalim*, nu la Betania, unde stătuseră până atunci (Marcu 14, 13; Ioan 18, 1). Acest lucru se potrivește cu tradiția conform căreia Paștele trebuia mâncat în interiorul cetății Ierusalimului.[2] Isus și cei doisprezece au celebrat Cina cea de taină *seara*, ceva specific pentru masa de Paște, care se mânca, de obicei, „spre seară" (Deuteronom 16, 6). Isus și ucenicii săi au băut *vin* la Cina cea de taină: vinul era cerut de Paștele evreiesc, spre deosebire de apa care se bea la mesele obișnuite (Mișna, *Pesahim* 10, 1). Poate – și acesta e lucrul cel mai important – faptul că Isus *explică semnificația pâinii* trimite la Paște. Cum am văzut mai sus, de Paște, tatăl răspundea întrebărilor fiului său explicând înțelesul pâinii nedospite (Exod 12, 26–27; Mișna, *Pesahim* 10, 5). În sfârșit, Cina cea de taină s-a încheiat cu „cântarea psalmului" (Matei 26, 30; Marcu 14, 26). Este vorba de Psalmul 118, cunoscut ca „Hallelul Mare", care, în tradiția iudaică, se cânta spre sfârșitul mesei de Paște.

Însă Cina cea de taină a fost și diferită – radical diferită – de o masă obișnuită de Paște. Orice evreu din vechime, inclusiv apostolii, putea să-și dea ușor seama de acest lucru. În primul rând, Paștele se celebra în familie, tatăl acționând în calitatea sa de cap al acesteia. La Cina cea de taină, Isus a acționat ca gazdă și conducător al celor doisprezece, deși nu era tatăl nici unuia dintre ucenici. Mai mult, la un Paște obișnuit, accentul se punea pe legământul lui Dumnezeu cu Avraam, pe ieșirea din Egipt și pe intrarea în Pământul

1. Joachim Jeremias găsește paisprezece paralele între Cina de pe urmă și Paștele iudaic, în *The Eucharistic Words of Jesus*, 41–62. Citez aici doar câteva dintre ele.

2. Vezi Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 42–43, citând Deut. 16, 7; *Jub.* 49, 16–21; *m. Pes.* 5, 10; 7, 12; 10, 1; *t. Pes.* 6, 11 etc.

Făgăduinței. Isus a vorbit însă de „legământul cel nou" prorocit de Ieremia, ce avea să se împlinească în era mântuirii (1 Corinteni 11, 25; Ieremia 31, 31–33). Poate, lucrul cel mai semnificativ: la un Paște obișnuit întreaga liturgie se desfășura în jurul trupului și sângelui mielului de Paște. Mai întâi, mielul era înjunghiat și preoții de la Templu îi vărsau sângele pe altar. Apoi, evreii aduceau trupul mielului de la Templu și pregăteau masa de Paște, iar tatăl îi explica semnificația în timpul mesei. La Cina cea de taină, Isus a făcut ceva cu totul diferit. Prin cuvintele de explicare, El a mutat accentul de la trupul și sângele mielului de Paște (care nu este nici măcar menționat) spre propriul său trup și sânge.

Simțim și mai mult puterea acestei diferențe dacă facem o comparație între cuvintele lui Isus la Cina cea de taină și alte descrieri ale vechiului Paște iudaic. De exemplu, relatând felul în care se desfășura Paștele pe vremea când mai exista încă Templul, Mișna se concentrează asupra „trupului" mielului de Paște: „Rabbi Eliezer, fiul lui Rabbi Țadoc, spune [...]. Și în Templul sfânt aduceau în fața lui *trupul ofrandei de Paște*" (Mișna, *Pesahim* 10, 3–4).

Comparați aceasta cu ceea ce spune Isus la Cina cea de taină: „Pe când mâncau, luând Isus pâinea, a binecuvântat-o, a frânt-o și, dând-o ucenicilor, a spus: «Luați, mâncați: acesta este trupul meu»" (Matei 26, 26).

La fel, înainte de dispariția Templului, apogeul jertfei de Paște era turnarea sângelui mielului de către preoți. Tot Mișna descrie acest lucru cu amănunte izbitoare:

> Ofranda de Paște era înjunghiată în trei grupuri [...]. Când intra primul grup și se umplea curtea Templului, porțile curții se închideau [...]. Preoții stăteau în șiruri, având în mâini lighene de argint și lighene de aur. Într-un șir, toate lighenele erau de argint și,

> în alt şir, toate lighenele erau de aur [...]. Un israelit îşi înjunghia ofranda, iar preoţii adunau *sângele*. Preotul trecea ligheanul celui de lângă el şi acesta celuilalt, fiecare primind un lighean plin şi dând înapoi unul gol. *Preotul cel mai apropiat de Altar vărsa sângele, cu o singură mişcare, la baza acestuia* [...]. Când ieşea primul grup, intra al doilea, iar când ieşea al doilea grup, intra al treilea [...]. Leviţii cântau *Hallelul*. Când îl terminau, îl luau de la început. (Mişna, *Pesahim* 5, 5–7)

Vărsarea sângelui mieilor de Paşte trebuie să fi fost o privelişte într-adevăr înfricoşătoare, mai ales dacă se jertfeau în jur de două sute de mii de miei. Din nou, comparaţi axarea pe sângele mieilor în relatarea rabinilor cu ceea ce spune Isus la Cina cea de taină:

> Şi luând potirul şi aducând mulţumire, le-a dat lor spunând: „Beţi din acesta toţi: *acesta este sângele meu, al Legământului, care pentru mulţi se varsă* spre iertarea păcatelor." (Matei 26, 27–28)

Când comparăm acţiunile lui Isus cu aceste tradiţii iudaice antice, nu e greu să ne imaginăm ce voia El să exprime. Prin cuvintele rostite la Cina cea de taină asupra pâinii şi vinului, Isus spune fără echivoc: *„Eu sunt noul miel de Paşte al noului exod. Acesta este Paştele lui Mesia şi Eu sunt noua jertfă"*.

Dacă această interpretare este corectă, atunci implicaţiile sunt enorme. În primul rând, se vede că Isus nu doar a ţinut Paştele evreiesc, ci l-a şi modificat în mod voit, instituind, astfel, un nou Paşte. Ca evreu, sărbătorise Paştele de multe ori până atunci, ştia foarte bine ce face schimbându-l de această dată. Arăta că nu e un Paşte obişnuit; era Paştele lui Mesia, noaptea în care unii evrei credeau că Israel va fi

în sfârşit „izbăvit“ (*Exodus Rabbah* 18,11). De aceea Isus poate spune că sângele *său* – nu cel al mielului de Paşte – se va vărsa spre iertarea păcatelor.

Al doilea semn că Cina cea de taină era un nou Paşte este porunca lui Isus ca gesturile sale să fie repetate. Când le-a spus ucenicilor „Faceţi aceasta în amintirea mea“ (1 Corinteni 11,25), făcea ecou poruncii lui Dumnezeu de a ţine vechiul Paşte ca „aducere aminte“ în veac (Exod 12,14). Prin aceste cuvinte, el le poruncea ucenicilor săi să perpetueze această nouă jertfă de Paşte în viitor. Deşi riscăm să nu băgăm de seamă, prin această poruncă Isus restaura, de fapt, preoţia originară a celor douăsprezece triburi ale lui Israel. Orice evreu din vechime ştia că numai preoţii puteau să „verse“ sângele (Matei 26, 27–28); însă tocmai acest lucru le-a poruncit Isus ucenicilor să săvârşească în amintirea sa. În mod semnificativ, deşi jertfirea mieilor de Paşte la Templu a încetat atunci când romanii au distrus Ierusalimul în anul 70 d.Cr., jertfa pe care Isus le-a poruncit ucenicilor s-o aducă „în amintirea“ sa continuă până astăzi.[1]

Pe scurt, aşezându-şi propriul trup şi sânge în centrul noului Paşte, Isus a revelat că se socotea pe sine drept noul miel de Paşte. După cum a spus acum mai bine de cincizeci de ani marele savant luteran Joachim Jeremias[2], prin ceea ce a săvârşit în Cenacol, Isus le spunea ucenicilor săi: „Mă duc la moarte ca adevărata jertfă de Paşte.“ Prin aceste cuvinte, Isus a revelat că se socotea pe sine drept mielul de parte bărbătească, fără meteahnă, care avea să fie dat morţii pentru ca alţii să aibă viaţă.

1. În Sederul iudaic modern, obiceiul nu este să se mănânce un miel, ci la ospăţul de Paşte se mănâncă piciorul din faţă (ebr. *zeroah*) al mielului, în amintirea mielului ce se jertfea odinioară în Templu. Vezi, de ex. Cecil Roth, ed. *The Haggadah* (Soncino, London, 1934).

2. Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 224.

TREBUIE SĂ MÂNCAŢI MIELUL

Ţinând seama de toate acestea, ne putem întoarce la întrebările noastre iniţiale despre misterul Cinei de taină. Cum de Isus, iudeu care ţinea Legea, le-a putut porunci ucenicilor să-i mănânce trupul şi să-i bea sângele?

Răspunsul se află, parţial, în ceea ce gândea Isus despre sine şi despre cele ce aveau să i se întâmple. Când studiem îndeaproape Cina cea de taină, descoperim că Isus se socotea pe sine nu numai ca mult aşteptatul Mesia, „Fiul Omului" (Marcu 14, 61–62; Daniel 7, 14). Se socotea şi ca *noul miel de Paşte*, care avea să fie jertfit pentru a inaugura noul exod şi al cărui sânge avea să fie vărsat spre iertarea păcatelor. Poate că acesta este motivul pentru care se aştepta nu doar să fie executat, ci crucificat, aşa cum erau crucificaţi mieii de Paşte la Templul din Ierusalim. Motivul pentru care e importantă identificarea lui Isus cu mielul este că, după cum am văzut, atât în Vechiul Testament, cât şi în vechea tradiţie iudaică, jertfa mielului de Paşte nu se încheia prin moartea lui. Se încheia cu o masă, la care *era mâncată carnea mielului* ce fusese ucis. Aşadar, dacă Isus se socotea pe sine noul miel, nu era nefiresc să vorbească despre sângele său care se varsă şi să le poruncească ucenicilor să-i mănânce carnea.

Desigur, ne întrebăm imediat dacă Isus intenţiona ca aceste cuvinte ale sale să fie înţelese în sens realist, sau numai simbolic. Când a spus cuvintele „Acesta este trupul meu", oare a vrut să spună numai „Acesta *reprezintă* trupul meu"? Sau a socotit Cina cea de taină drept una dintre ultimele minuni pe care avea să le săvârşească, în care avea să preschimbe, cu adevărat, pâinea şi vinul în trupul şi sângele său? S-a aşteptat într-adevăr ca ucenicii să-i mănânce carnea, sub forma pâinii?

Nesfârșite bătălii s-au dat pentru semnificația cuvântului „este" de aici, toate fără folos. Totuși, dacă punem cuvintele lui Isus *în context*, putem descoperi o posibilă soluție. Deoarece contextul cuvintelor lui este clar: este *Paștele* iudaic. Așadar, să privim din nou la Paște. În Vechiul Testament, a fost vreodată suficient doar să fie jertfit mielul? Nu. Trebuia mâncată carnea mielului pentru ca jertfa să fie completă? Da. Putea fi de ajuns un *simbol* al cărnii mielului? Acum știm că răspunsul este negativ.

Cu alte cuvinte, Isus știa foarte bine ce știa orice evreu din secolul I: de Paște, nu trebuia doar să înjunghii mielul pentru a îndeplini legea lui Dumnezeu, pentru a fi salvat de la moarte, ci trebuia să *mănânci* mielul. Ca la vechiul Paște de la primul exod, la fel și la noul Paște al lui Mesia. Diferența principală dintre cele două este că, de noul Paște, mielul este o *persoană* și sângele răscumpărător este sângele lui Mesia.

Dacă stăruie vreo îndoială cu privire la această legătură dintre moartea lui Isus ca miel pascal și mâncarea cărnii lui la Cina cea de taină, este important să ne amintim că exact așa era înțeleasă Euharistia în secolul I de unul dintre cei mai buni evrei din creștinătatea primară: apostolul Pavel. În prima sa scrisoare către Corinteni, el spune:

> Cristos, *mielul nostru de Paște*, a fost jertfit. *De aceea, să prăznuim sărbătoarea!* (1 Corinteni 5, 7–8)

> *Potirul binecuvântării*, pe care-l binecuvântăm, nu este oare împărtășire cu *sângele lui Cristos*? *Pâinea* pe care o frângem nu este oare împărtășire cu *trupul lui Cristos*? (1 Corinteni 10, 16)

În ambele afirmații, Pavel se referă la Cina Domnului. În primul citat, nu numai că-l identifică pe Isus ca noul

„miel de Paşte" care a fost jertfit, ci arată şi că celebrarea „sărbătorii" euharistice se bazează pe identitatea de miel a lui Isus. Poate de aceea, în citatul al doilea, Pavel poate să spună fără şovăire că Euharistia este o împărtăşire reală cu trupul şi sângele lui Isus. Pentru Pavel, care priveşte Cina cea de taină cu ochii unui evreu, ea nu este nimic altceva decât un nou Paşte. Cristos, „mielul nostru de Paşte", a fost jertfit; prin urmare, creştinii trebuie să prăznuiască noua „sărbătoare" de Paşte a trupului şi sângelui său.

Pe scurt, întocmai cum evreii din vechime priveau Paştele ca pe o participare la exodul din Egipt, sfântul Pavel şi alţi creştini de la începuturi priveau Euharistia ca pe o participare reală şi la Cina de pe urmă şi la moartea lui Isus.

Totuşi, Paştele nu este singura cheie care dezluşeşte misterul Cinei de pe urmă. Nici nu răspunde la toate întrebările pe care le-am putea pune. În primul rând, dacă acceptăm că Isus se socotea pe sine mielul de Paşte, cum putea El să le dea cu adevărat ucenicilor carnea sa s-o mănânce? N-ar însemna asta canibalism? Şi cum este cu legea mozaică ce interzice să se bea sânge? Sângele mieilor de Paşte era vărsat pe altar, nu era niciodată băut. Vom încerca să răspundem la aceste întrebări în capitolul următor. Căci Isus a vorbit despre Cina cea de taină nu doar ca despre noul Paşte, ci şi ca despre noua mană din cer.

4
MANA LUI MESIA

Acum, după ce am privit la Cina de pe urmă prin lentilele noului Paşte, se ridică alte întrebări. De exemplu, dacă Isus s-a privit pe sine ca inaugurând noul exod, *ce hrană se gândea că va fi dată pentru călătorie?*

Amintiţi-vă că, în Vechiul Testament, poporul lui Israel nu s-a dus din Egipt direct în pământul făgăduinţei. Călătoria sa a însemnat ani de peregrinare prin pustiu – mai exact, patruzeci de ani (Numeri 32, 13). Cunoscută de evreii din vechime ca „peregrinarea prin pustiu“, această călătorie a fost o vreme de mari încercări şi de mari suferinţe. În acei ani, fidelitatea israeliţilor faţă de Dumnezeul lor a fost pusă la încercare în repetate rânduri. Şi, în acel timp petrecut în pustiu, Dumnezeu i-a susţinut zilnic dându-le o hrană specială: mana din cer.

În acest capitol, ne vom îndrepta spre cea de-a doua cheie pentru dezlegarea misterului Cinei de taină: aşteptarea evreilor din vechime după noua mană din ceruri. După cum vom vedea, aşa cum Isus a folosit credinţe despre Paştele ebraic pentru a revela natura sacrificială a Cinei de pe urmă, la fel a folosit şi speranţa privitoare la o nouă mană – mana lui Mesia – pentru a revela natura suprafirească a Euharistiei.

Un motiv pentru care este important să fie explorată această legătură dintre mană și Cina cea de taină este faptul că discuțiile despre învățătura euharistică a lui Isus tind uneori să se învârtă numai în jurul mielului de Paște. Desigur, Paștele este foarte important, după cum am văzut. Totuși, este semnificativ că, atunci când Isus a dat cea mai detaliată învățătură despre ce avea să facă la Cina cea de taină, El nu s-a referit la mielul de Paște. S-a referit, în schimb, la mana din timpul exodului, la pâinea suprafirească din cer pe care le-a dat-o Dumnezeu israeliților în pustiu (vezi Ioan 6, 35–59). Mai mult, a și făgăduit că le va da o mană nouă acelora care cred în El.

Pentru a vedea importanța acestei mane noi, va trebui să ne întoarcem iarăși și să cercetăm ce este cu mana din cer atât în Vechiul Testament, cât și în vechea tradiție iudaică.[1]

MANA DIN CHIVOT

Povestea manei din Vechiul Testament este bine cunoscută, dar merită să fie reluată. Se găsește în Exod 16, imediat după istorisirea de neuitat despre trecerea Mării Roșii. În acea istorisire, citim: „Astfel a izbăvit Domnul în ziua aceea pe Israel din mâinile egiptenilor, și Israel a văzut leșurile egiptenilor pe țărmul mării. A văzut Israel fapta cea puternică pe care a făcut-o Domnul împotriva egiptenilor și poporul s-a temut de Domnul și a crezut în Domnul și în Moise, slujitorul lui." (Exod 14, 30–31)

---

1. Studii despre mană: Bruce J. Malina, *The Palestinian Manna Tradition* (Brill, Leiden, 1968); R. Meyer, *„manna"* în Gerhard Kittel, ed., *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol. (Eerdmans, Grand Rapids, 1967), 4: 462–466.

Cu înecarea cailor și carelor faraonului, plecarea din Egipt a fost definitivă. Faraonul nu avea să-i mai caute. Atunci a început sarcina dificilă de a ajunge în pământul făgăduinței. Și de-abia porniseră la drum, că israeliții au și început să se plângă:

> Și a cârtit toată obștea fiilor lui Israel împotriva lui Moise și împotriva lui Aaron în pustiu. Fiii lui Israel le spuneau: „De ce nu ne-a fost dat să murim de mâna Domnului în țara Egiptului, când ședeam lângă oala cu carne și mâncam pâine pe săturate? Căci voi ne-ați adus în pustiul acesta, ca să moară toată mulțimea aceasta de foame." (Exod 16, 2–3)

La prima vedere, această reacție pare greu de crezut. Cu puțin înainte, israeliții fuseseră martori la felul în care îi eliberase Dumnezeu în apele Mării Roșii și cântaseră „Cântarea lui Moise" ca aducere de mulțumire (Exod 15). Acum, după ce au petrecut un timp foarte scurt în pustiu, încep „să cârtească" împotriva celor care îi eliberaseră. Făcând aceasta, spuneau de fapt: „În Egipt, chiar dacă primeam bice pe spate, aveam cel puțin burțile pline cu mâncare." Ironia aici este, desigur, că, după relatarea biblică, israeliții au plecat din Egipt cu „foarte multe animale – turme și cirezi" (Exod 12, 38). De ce nu mâncau pur și simplu din ele? Deși putem doar să speculăm, motivul era, poate, că israeliții vedeau încă în aceste animale un fel de „zei", cei la care se închinaseră (și astfel refuzau să-i ucidă) în timpul șederii în Egipt. Amintiți-vă că nu va trece mult și-și vor face un *vițel* de aur din avutul lor și-i vor aduce închinare ca unui dumnezeu (Exod 32). Se vede treaba că Dumnezeu îi scosese din Egipt, dar nu scosese încă Egiptul din ei.

În orice caz, în loc să răspundă la răzvrătirea israeliților cu nimicirea lor, Dumnezeu a săvârșit o minune și le-a

oferit un dar. Deşi povestea manei este bine cunoscută, trebuie să o recitim cu grijă, dând mare atenţie unor elemente care tind să fie trecute cu vederea:

> Atunci Domnul i-a spus lui Moise: „Iată, *Eu voi face să plouă peste voi pâine din cer*, iar poporul să iasă zilnic şi să-şi adune cât îi trebuie pentru o zi, pentru că voiesc să-i pun la încercare: oare vor umbla după legea mea, sau nu? Iar în ziua a şasea, când vor pregăti ce şi-au adunat, va fi de două ori ceea ce au strâns zi cu zi…“ Şi Domnul a grăit către Moise zicând: „Am auzit cârtelile fiilor lui Israel! Vorbeşte-le şi spune-le: «*Seara o să mâncaţi carne şi dimineaţa o să vă săturaţi de pâine* şi veţi şti că Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru.»“ Şi, în aceeaşi seară, au venit prepeliţe şi au acoperit tabăra, iar a doua zi dimineaţa era un strat de rouă în jurul taberei. Şi s-a ridicat stratul de rouă şi iată, pe faţa pustiului, ceva mărunt, nişte grăunţe, ca o chiciură pe pământ. Fiii lui Israel au văzut-o şi au zis unii către alţii: *Man hu*, „Ce este aceasta?“, pentru că nu ştiau ce este. Dar Moise le-a spus: *„Aceasta este pâinea pe care v-a dat-o Domnul spre mâncare*“. (Exod 16, 4–5. 11–15)

Sunt aici cel puţin patru calităţi ale manei pe care este important să le subliniem.

În primul rând, ar trebui să fie de la sine înţeles că, în Vechiul Testament, mana din pustiu nu era o pâine obişnuită. Era o *miraculoasă* „pâine din cer“ dată direct de Dumnezeu poporului său ca s-o mănânce. Trebuie să menţionez acest lucru deoarece în ultimele două secole a devenit foarte la modă să se identifice mana cu o substanţă naturală secretată de tamarisc sau de o insectă din pustiu care se hrăneşte

cu frunze de tamarisc[1]. Această teorie pare să fi izvorât dintr-un scepticism tipic modern cu privire la minuni, nu fiindcă ar spune ceva de acest fel Cartea Exodului. Din nefericire, această idee a devenit atât de răspândită, încât multă lume nu se mai gândeşte la mană ca la o pâine miraculoasă, ci ca la produsul unei plante.

Totuşi, dacă citeşti cu atenţie relatarea biblică, natura miraculoasă a manei este indiscutabilă, din cel puţin patru motive. În primul rând, este numită „pâine din ceruri", sugerându-i-se originea supranaturală. Şi, mai important, indiferent câtă mană adunau israeliţii, măsura întotdeauna un *omer* (cam un litru) şi nu ţinea niciodată mai mult de o zi (Exod 16, 16–20). Nu se întâmplă aşa ceva cu substanţele naturale.[2] Pe lângă aceasta, Vechiul Testament afirmă că mana a apărut zi de zi vreme de patruzeci de ani şi că minunea a încetat când israeliţii au ajuns în Pământul Făgăduinţei (Iosua 5). Acest lucru nu se poate spune despre secreţiile sezoniere ale tamariscului, care au loc numai vreo două luni, vara.[3] În sfârşit, cel mai important este că israeliţii „nu au ştiut ce este". De aceea i-au şi spus „mană", de la cuvintele ebraice *man hu*, „ce este aceasta?". Dacă mana biblică ar fi fost un fenomen obişnuit, nu s-ar fi mirat de el.

---

1. Vezi McKenzie, *Dictionary of the Bible*, 541.

2. Chiar şi Iosephus, care asemuieşte mana cu o substanţă naturală ce putea fi observată şi în vremea sa „în tot ţinutul acela" din Peninsula Arabică, recunoaşte că imposibilitatea de a aduna mai mult sau mai puţin de un omer de mană, precum şi stricarea ei după o zi, erau semne că această hrană era „dumnezeiască şi minunată" (*Antichităţi* 3, 30).

3. Vezi H.St.J. Thackeray, *Josephus: Jewish Antiquities Books 1–3* (Loeb Classical Library; Harvard University Press, Cambridge and London, 1930), 335 nota b.

Acum, dacă cititorul modern chiar *crede* sau nu că un astfel de miracol este posibil nu are prea mare importanță. Important este că Vechiul Testament îl descrie clar ca pe un miracol, iar Isus citea Vechiul Testament. El nu era un sceptic modern. Ca alți evrei din vechime, credea cu tărie că mana nu fusese o simplă substanță naturală, ci o pâine supranaturală din cer. El va fi cunoscut imnul din Cartea Psalmilor care spune:

[Dumnezeu] a poruncit norilor de sus
şi porțile cerurilor le-a deschis
şi a plouat asupra lor mană spre mâncare,
grânele cerurilor le-a dat lor.
Pâinea îngerilor a mâncat-o omul,
hrană le-a trimis din belşug. [...]
Ei au mâncat şi s-au săturat bine
căci le-a dat ceea ce pofteau.

(Psalm 78, 23–25. 29)

În acelaşi sens spune şi Cartea Înțelepciunii:

Cu *pâinea îngerilor* ai hrănit poporul tău, Doamne,
şi i-ai dăruit fără trudă pâine pregătită din cer,
având în sine toată desfătarea
şi plăcută pentru orice gust.
Şi hrana aceasta arăta către fii bunătatea ta față de ei,
iar pentru cel care o mânca avea gustul pe care îl dorea.

(Cartea Înțelepciunii 16, 20–21)

Pe scurt, conform Vechiului Testament, mana nu era nimic altceva decât *panis angelicus*, „pâinea îngerilor". Era pâine din cer dată de Dumnezeu, purtând în sine orice desfătare.

În al doilea rând, deşi se uită des acest lucru, darul manei a fost un miracol dublu. Dumnezeu le-a dat israeliților nu

numai pâine din ceruri, le-a dat și carne din ceruri. Dimineața ei au mâncat mana, iar seara au mâncat carnea prepelițelor care acopereau tabăra. Și aceasta este o minune. După cum îi spune Domnul lui Moise: „Seara o să mâncați carne și dimineața o să vă săturați de pâine și veți ști că Eu sunt Domnul Dumnezeul vostru" (Exod 16, 12). *Pâine din cer* și *carne din cer* – acestea au fost darurile lui Dumnezeu pentru ei. Și în Cartea Psalmilor se spune: „El a plouat asupra lor ca pulberea carne și ca nisipul mărilor păsări înaripate" (Psalmul 78, 27). Acest dublu aspect se va dovedi important la un moment dat când Isus va vorbi despre faptul că le va da ucenicilor carnea sa să o mănânce.

În al treilea rând, israeliții nu numai că au mâncat mana ca hrană zilnică, dar au și păstrat-o, *așezând-o în Cort*. După cum am văzut mai devreme, Cortul era Templul portabil în care israeliții îi aduceau închinare lui Dumnezeu. Împărțit în trei, avea în centru Sfânta Sfintelor, în care se afla Chivotul aurit al Legământului. Conform Cărții Exodului, Dumnezeu i-a poruncit lui Moise să așeze acolo un vas cu mană:

> „Iată ce a poruncit Domnul: «Să se păstreze un omer plin cu mană pentru urmașii voștri, ca să vadă și ei pâinea pe care v-am dat-o s-o mâncați în pustiu, după ce v-am scos din țara Egiptului.» Și Moise i-a zis lui Aaron: „Ia un vas, pune în el un omer plin cu mană și așază-l înaintea Domnului, ca să fie păstrat pentru urmașii voștri." După cum Domnul i-a poruncit lui Moise, Aaron l-a pus înaintea chivotului mărturiei, ca să fie păstrat. (Exod 16, 32–34)

Prin aceasta, Dumnezeu le spunea israeliților că mana nu era doar miraculoasă, ci era sfântă. Într-adevăr, era cât se poate de sfântă – de o sfințenie atât de mare încât trebuia

să fie păstrată chiar în Sfânta Sfintelor. Scopul păstrării manei nu era ca poporul s-o mănânce, ci ca să poată fi privită. Se păstra „ca ei să vadă pâinea". Conform Epistolei către evrei, această mană sfântă era păstrată „într-un vas de aur", chiar în Chivot, alături de tablele cu cele Zece Porunci şi cu toiagul lui Aaron care înflorise (Evrei 9, 4). E limpede că pentru orice evreu din Antichitate mana nu era o pâine obişnuită.

În sfârşit, şi în al patrulea rând, dar nu cel mai puţin important, mana din timpul exodului avea şi un gust special. Scriptura spune: „Casa lui Israel a numit hrana aceasta «mană». Ea semăna cu bobul de coriandru; era albă şi avea gust de turtă cu miere" (Exod 16, 31).

Era ca „turtele cu miere"? De ce avea mana gust de miere? Răspunsul este simplu, dar important: era *o pregustare a pământului făgăduinţei* – „ţara ce şiroieşte de lapte şi miere" (Exod 3, 8). Cu alte cuvinte, prin intermediul manei, Dumnezeu îi chema pe israeliţi să-şi pună încrederea în puterea lui de a le purta de grijă şi de a-i duce în patrie. În fapt, le spunea: „Încredeţi-vă în mine, păziţi poruncile mele, şi vă voi duce în ţara făgăduită lui Avraam, lui Isac şi lui Iacob."

Dacă există vreo îndoială despre această legătură dintre mană şi pământul făgăduinţei, este important să ne amintim că mana a fost un miracol temporar. Conform Cărţii lui Iosua, de îndată ce israeliţii au ajuns în pământul făgăduinţei şi au putut sărbători Paştele acolo, mana a încetat:

> Fiii lui Israel şi-au aşezat tabăra la Ghilgal şi au prăznuit Paştele în ziua a paisprezecea a lunii, spre seară, în câmpia Ierihonului. Iar a doua zi după Paşte, au mâncat din roadele pământului azime şi grăunţe prăjite: chiar în ziua aceea au mâncat. *Şi a încetat mana a doua zi, când ei au mâncat din roadele pământului*

și fiii lui Israel n-au mai avut mană, ci au mâncat din recolta țării Canaanului în anul acela. (Iosua 5, 10–12)

De ce s-a oprit minunea? De vreme ce se încheiase exodul, mana nu mai era necesară. Acum, când israeliții locuiau în pământul făgăduinței, nu mai aveau nevoie de o dovadă că Dumnezeu îi va duce cu siguranță acolo. Acum, când poporul a gustat din rodul țării, nu mai avea nevoie de pregustare.

Pe scurt, când e vorba de exodul din Egipt, puține lucruri sunt mai memorabile decât mana din ceruri. Conform Vechiului Testament, ea era multe lucruri: pâine minunată din ceruri, semn al fidelității lui Dumnezeu și pregustare a pământului făgăduinței. Iar în tradiția iudaică mai târzie, ea a devenit unul dintre semnele principale a ceea ce avea să înfăptuiască Dumnezeu într-o zi, când avea să inaugureze noul exod și să-l trimită pe Mesia.

PÂINEA LUMII CE VA SĂ VINĂ

Când vrem să cercetăm locul manei în literatura iudaică veche extrabiblică, găsim o grămadă de texte, mult prea multe pentru a putea fi studiate aici.[1] Dar, pentru a înțelege învățăturile lui Isus despre mana cea nouă din cer, se evidențiază trei tradiții. În primul rând, unii evrei credeau că mana dată israeliților nu era doar miraculoasă, ci și „preexistentă". Exista dinainte de căderea lui Adam și a Evei (Geneză 3). În al doilea rând, o altă tradiție susținea că mana este o realitate supranaturală păstrată în Templul ceresc pentru

1. Pentru un rezumat excelent, vezi Meyer, „*manna*", vol. 4, 426–466. Vezi și Cecil Roth, „Manna" în *Encyclopedia Judaica*, 16 vol. (Keter, Ierusalim, 1971), 11: 884–885.

hrănirea poporului lui Dumnezeu. În sfârşit, în al treilea rând, exista o aşteptare larg răspândită ca Mesia, când avea să vină, să aducă iarăşi miracolul manei. Mana care s-a oprit pe vremea lui Iosua avea să plouă din nou din cer. Înainte de a examina cuvintele lui Isus însuşi, să privim o clipă la fiecare dintre aceste tradiţii.

Mana de la începutul creaţiei

Să începem cu începutul. În mai multe scrieri iudaice vechi găsim credinţa că mana din cer nu era doar din trecut, ci există de la începutul creaţiei. De exemplu, Mişna afirmă că „mana" a fost dintre cele „zece lucruri create în ajunul" celei de a şaptea zile a creaţiei, cel dintâi Sabat, împreună cu toiagul lui Aaron care a înflorit şi cu tablele celor Zece Porunci (Mişna, *Abbot* 5, 6).[1] Cam în acelaşi fel, un vechi Targum – traducere comentată a Scripturii folosită în sinagogă – adaugă acest element interesant în repovestirea Cărţii Exodului:

> Şi Domnul i-a spus lui Moise: „Iată, Eu vă voi coborî pâine din cer, *pusă deoparte pentru voi încă de la început*." (Targum Pseudo-Ionatan la Exod 16, 4)

> Când fiii lui Israel au văzut-o, au fost uimiţi şi au spus unul către altul: „Ce este aceasta?" fiindcă nu ştiau ce este. Iar Moise le-a spus: „*Este pâinea pusă deoparte pentru voi de la început sus în ceruri*, iar acum Domnul v-o dă ca să o mâncaţi". (Targum Pseudo-Ionatan la Exod 16, 15)[2]

1. Vezi Talmudul Babilonian, *Pesahim* 54a.

2. După traducerile lui Martin McNamara, M.S.C. Robert Hayward, Michael Maher M.S.C., *Targum Neofiti 1: Exodus* şi

E limpede că, pentru unii evrei din Antichitate, mana nu era doar un miracol trecător menit să-i hrănească pe israeliți în timpul exodului. Era pâine de la începutul lumii, dinainte de căderea lui Adam și a Evei. Existase deja în cer înainte ca păcatul și moartea să-și facă intrarea în istoria omenirii.

În termeni teologici, aceasta înseamnă că unii rabini din vechime credeau că mana, existând încă din zorii creației, era hrana desăvârșită, neatinsă de păcatul protopărinților omenirii. Astfel, pentru iudaismul rabinic, mana exodului nu era doar o simplă minune, ci un fel de „întoarcere în Eden“, o întoarcere la starea creației dinainte de coruperea ei prin păcat și moarte. Vom vedea imediat că ambele idei apar în predica lui Isus din sinagoga de la Cafarnaum, despre pâinea vieții.

Pâinea veșnică din Templul ceresc

A doua veche tradiție iudaică importantă pentru noi este credința că mana era ținută *în cer*, în Templul ceresc al lui Dumnezeu.

Pentru a înțelege această credință, este important să ne amintim că vechii evrei nu priveau realitatea ca noi, cei de azi. În lumea occidentală contemporană, tindem să reducem realitatea la tărâmul vizibil material, la ceea ce rabinii ar fi numit „lumea aceasta“ (*ha 'olam hazzeh*). Chiar dacă cei de astăzi cred uneori într-un tărâm supranatural, nu prea sunt siguri cum arată și ar fi foarte greu de schițat o descriere concretă. Însă, în iudaismul antic, lumea materială era

---

Targum Pseudo-Ionathan: Exodus (Liturgical Press, Collegeville, Minn., 1994), 207–208.

privită ca un fel de semn vizibil al lumii nevăzute, al tărâmului supranatural din ceruri. În centrul acestui tărâm stătea însuși Dumnezeu, în Templul său ceresc, înconjurat de mii și mii de făpturi îngerești, spirite pure care îl adorau zi și noapte, în toată vremea. Deși aceste făpturi cerești nu erau privite ca realități materiale, ele nu erau totuși mai puțin „reale". Dimpotrivă, se credea că sunt, într-un fel, mai reale decât lucrurile pământești, care sunt vremelnice și trecătoare.[1]

Din această perspectivă, Templul pământesc din Ierusalim era un fel de semn material vizibil (catolicii ar putea spune „un sacrament") al locuinței imateriale, nevăzute, a lui Dumnezeu, Templul ceresc. Vechii rabini credeau că și mana se află tot acolo. Să privim comentariul Talmudului la crearea lumii, din Geneză 1:

> „Și Dumnezeu le-a pus în tăria cerurilor" (Geneza 1, 17). *„Ceruri" este acolo unde stau pietre de moară și macină mana pentru cei drepți*, căci s-a spus: „A poruncit norilor de sus și porțile cerurilor le-a deschis și a plouat asupra lor mană spre mâncare" (Psalm 78, 23–24) etc. *„Locuință" este acolo unde sunt zidite Ierusalimul [ceresc], Templul și Altarul, iar Mihail, Marea Căpetenie, stă și aduce ofrandă,* căci se spune: „Eu ți-am zidit casă spre a-ți fi lăcaș, locul sălășluirii tale în veci" (1 Regi 8, 13). Și de unde știm că se numește „ceruri"? Pentru că este scris: „Privește din ceruri și vezi, din lăcașul tău sfânt și slăvit" (Isaia 63, 15). (Talmudul babilonian, *Haghigah* 12 B)

1. Vezi, de ex. Christopher Rowland, *The Open Heaven: A Study of Apocalyptic in Judaism and Early Christianity* (Crossroad, New York, 1982), 78–94.

Din păcate, jocurile de cuvinte ebraice din acest pasaj se cam pierd în traducere, complicând oarecum lucrurile. Totuşi, e limpede că Talmudul afirmă că mana era privită ca supranaturală. Deşi o mâncau cei drepţi de pe pământ, ea era măcinată de îngeri „în Ceruri". Era păstrată în Templul ceresc, unde însuşi arhanghelul Mihail slujea la altar. În comentariile sale asupra acestui pasaj, savantul evreu Rabbi R. Rabinowitz spune: „Templul pământesc este corespondentul Sanctuarului ceresc"[1]. În Vechiul Testament, câtă vreme israeliţii au avut Chivotul Legământului, mana era păstrată în Sfânta Sfintelor în sanctuarul pământesc. Dar, dacă Templul pământesc era un fel de copie, sau imagine, a Templului ceresc, e logic să ne gândim că mana pământească era şi ea un fel de copie, sau imagine, a manei cereşti păstrate în Templul ceresc.

Cu alte cuvinte, după cum unii evrei din vechime credeau că Templul este o realitate eternă, care a existat în cer cu mult înainte de a exista pe pământ, la fel unii evrei au privit mana ca pe o realitate eternă care a existat în cer cu mult înainte de a fi trimisă ca o ploaie pe pământ în timpul exodului din Egipt.

Mana lui Mesia

A treia tradiţie iudaică despre mană care este importantă pentru noi decurge direct din a doua. Întrucât rabinii credeau că mana continuă să existe în ceruri, chiar şi după ce a încetat să existe pe pământ, mulţi dintre ei aşteptau ca ea să se întoarcă într-o bună zi. Şi, întrucât credeau că Mesia avea să fie un nou Moise, mulţi dintre ei se aşteptau ca mana să revină şi ea la venirea lui Mesia.

1. Vezi notele din Talmudul Soncino, *Hagigah* 12b.

Vom cita doar câteva exemple.[1] După Midraş Rabba: „Precum răscumpărătorul dintâi a coborât mana, căci se spune: «Iată, eu voi face să plouă peste voi pâine din cer» (Exod 16, 4), şi celălalt răscumpărător va coborî mană“ (*Qoheleth Rabba*, 1, 9). Aşadar, după cum *primul* Moise i-a dat lui Israel mană din cer, la fel şi *noul* Moise – Mesia – va aduce pâine din cer.[2]

Un alt comentariu rabinic la Exod afirmă: „N-o veţi găsi [mana] în veacul acesta, dar o veţi găsi în Veacul ce va să vină“ (*Mekilta* la Exod 16, 25). În tradiţia iudaică, „Veacul / Lumea ce va să vină“ se folosea cu referire la epoca mesianică, atunci când Dumnezeu avea să aducă timpul mântuirii pentru poporul său. Atunci, credeau ei, avea să se petreacă din nou miracolul manei.

În sfârşit, cea mai veche referire la mana viitoare este şi cea mai amănunţită. În Apocalipsa iudaică veche cunoscută ca *2 Baruch*, autorul spune limpede că mana se va întoarce la venirea lui Mesia.

> Şi va fi aşa: când tot ce trebuie să se întâmple în aceste părţi se va fi întâmplat, *Mesia* va începe să se dezvăluie... Iar cei care flămânzesc se vor bucura şi vor vedea minuni în fiecare zi... *În vremea aceea comoara manei va coborî iarăşi de sus*, şi vor mânca din ea în anii aceia pentru că ei sunt cei care vor fi ajuns la plinirea timpului. (*2 Baruch* 29, 3. 6–8)

---

1. Vezi şi *Exodus Rabbah* 25, 3 (p. 303), despre cum va reînnoi Dumnezeu miracolul manei la vremea „mileniului“.

2. Aceste exemple sunt luate din Raymond Brown, *The Gospel According to John* (Anchor Bible 29–29a; Doubleday, New York, 1966), 1: 265–266 şi C.H. Dodd, *The Interpretation of the Fourth Gospel* (Cambridge University Press, Cambridge, 1953), 83–84, n. 2, 335. Vezi şi Craig S. Keener, *The Gospel of John* (Hendrickson, Peabody, Mass., 2003), 1: 682.

Acest text[1], pe care majoritatea savanților îl datează la sfârșitul primului secol sau la începutul celui de-al doilea după Cristos, este o mărturie importantă despre faptul că încă de pe vremea lui Isus exista credința în reîntoarcerea manei. El arată de asemenea că exista așteptarea ca acea mană să fie miraculoasă. În zilele lui Mesia, cei drepți aveau să vadă minuni în fiecare zi, pentru că aveau să mănânce în fiecare zi mană.

În sfârșit, aceste așteptări leagă clar mana viitoare de venirea lui Mesia și de statornicirea împărăției lui pe pământ. După cum a spus cândva exegetul Noului Testament C.H. Dodd, în aceste tradiții iudaice străvechi, cei drepți vor mânca mană „în perioada împărăției mesianice temporare pe pământ".[2] Cu alte cuvinte, miracolul manei aparține perioadei dintre venirea lui Mesia (la împlinirea timpului) și învierea morților și refacerea creației. După cum israeliții au mâncat mană după ce au plecat din Egipt, dar numai până ce au ajuns în Pământul Făgăduinței, la fel și drepții aveau să mănânce mana *după* venirea lui Mesia și *înainte* de judecata finală, de la sfârșitul istoriei omenirii.

Pe scurt, vechi tradiții iudaice dau mărturie despre o speranță vie că mana miraculoasă a lui Moise avea să vină iarăși cândva, adusă de Mesia însuși. Când va începe, în sfârșit, noul exod, Dumnezeu își va întări poporul așa cum a făcut-o odinioară, făcând să plouă iarăși pâine din cer. Aceasta se va întâmpla zi de zi, astfel încât poporul lui Dumnezeu să aibă o pregustare a noului pământ al făgăduinței, a noii

1. Pentru o introducere, vezi A.F.J. Klijn, „2 (Syriac Apocalypse of) Baruch" în Charlesworth, *The Old Testament Pseudepigrapha*, 1: 615–620.

2. Dodd, *The Interpretation of the Fourth Gospel*, 335.

creației – ceea ce unii rabini au denumit „Pâinea Lumii ce va să vină" (*Genesis Rabba* 82, 8).

ISUS ȘI NOUA MANĂ

Pe acest fond, ne putem întreba: Isus s-a referit vreodată la vechea speranță a evreilor cu privire la mana cea nouă din cer? S-a folosit El vreodată de această credință pentru a arunca lumină asupra misterului Cinei de pe urmă?

Conform Evangheliilor, a făcut-o în cel puțin două împrejurări. Mai întâi, deși uneori nu se remarcă, există o referință fugitivă, dar importantă, la mana cea nouă, în Rugăciunea Domnească, despre care este scris că Isus le-a lăsat-o ucenicilor (Matei 6, 9–13; Luca 11, 2–4). Apoi, este vestita cuvântare despre „Pâinea Vieții", pe care Isus a ținut-o în sinagoga din Cafarnaum (Ioan 6, 41–71). În ea, Isus s-a referit în mod repetat la mana din cer, folosind-o pentru a le explica ucenicilor cum pot să-i mănânce trupul și să-i bea sângele. Într-adevăr, această predică din sinagogă este cea mai amănunțită vorbire despre Euharistie din toate cele patru Evanghelii. De aceea, ne va lua ceva timp s-o privim în amănunt. Totuși, sper să pot arăta că merită întreaga noastră atenție (mai ales fiindcă este pasajul care m-a determinat, inițial, să studiez acest subiect și, în final, să scriu această carte).

Dar, mai întâi, să aruncăm o privire la Rugăciunea Domnească.

„Pâinea noastră cea suprafirească dă-ne-o nouă astăzi"

Poate că, dintre toate cuvintele lui Isus, cel mai bine cunoscute sunt cele din rugăciunea Tatăl nostru. Ele apar în două locuri din Evanghelii (Matei 6, 9–13; Luca 11, 1–4), dar forma cea mai familiară este cea din Matei:

> Tatăl nostru care ești în ceruri,
> sfințească-se Numele tău,
> vie împărăția ta,
> facă-se voia ta, precum în cer așa și pe pământ.
> *Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi*
> și ne iartă nouă greșelile noastre, precum și noi iertăm
> greșiților noștri,
> și nu ne duce pe noi în ispită, ci ne mântuiește
> de cel rău. (Matei 6, 9–13)

Deși am putea spune multe despre Rugăciunea Domnească în întregul ei[1], având în vedere că aici ne ocupăm de mană, vom pune doar două rânduri de întrebări. Mai întâi, care este obiectul celei de-a patra cereri, „Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi"? Ce-i învăța Isus pe ucenici să ceară în rugăciune? Le spunea doar să se roage lui Dumnezeu Tatăl pentru hrana și băutura zilnică? Sau e vorba de mai mult? În al doilea rând, de ce s-a repetat Isus în acest verset? De ce nu a spus: „Dă-ne pâinea cea de toate zilele?" sau „Dă-ne astăzi pâinea"? Care este motivul redundanței? De ce accentuează caracterul *zilnic* al pâinii pe care trebuie s-o ceară ucenicii?

---

1. Vezi Brant Pitre, „The Lord's Prayer and the New Exodus", 69–96.

Mie mi se pare că răspunsul la aceste întrebări rezidă în misteriosul cuvânt grecesc *epioúsios*[1] folosit aici. Deși majoritatea traducerilor ar sugera că „zi" apare de două ori în acest verset – „astăzi" și „de toate zilele" –, de fapt, lucrurile nu stau așa. Cuvântul grecesc obișnuit pentru „zi" este *heméra*. În acel „de toate zilele" din ambele versiuni ale rugăciunii Tatăl nostru se află însă alt cuvânt:

„Pâinea noastră *epioúsios* dă-ne-o nouă astăzi."
(Matei 6, 11)

„Pâinea noastră *epioúsios* dă-ne-o în fiecare zi."
(Luca 11, 3)

Care e înțelesul acestui cuvânt? Ce este această pâine *epioúsios*? Din păcate pentru cercetătorii moderni, posibilitatea noastră de a răspunde la această întrebare este afectată de două dificultăți. În primul rând, nu avem cum să știm dacă *epioúsios* constituie o traducere a unei expresii originale ebraice sau aramaice și, dacă este așa, despre ce expresie e vorba. În această situație – ca pentru majoritatea cuvintelor lui Isus – textul grecesc actual este singura referință. În al doilea rând, cuvântul *epioúsios* este un neologism. Apare pentru prima dată în greaca veche exact aici, în Rugăciunea Domnească.

În secolele următoare, își croiește drum în scrierile primilor Părinți ai Bisericii, însă cuvântul vine din Noul Testament. De aceea, este greu să fim siguri ce însemna cu exactitate cuvântul în contextul său originar.

---

1. Învățații au venit cu multe ipoteze privind expresia originară, ebraică sau aramaică, din spatele acestui termen. Vezi, de ex. Meier, *A Marginal Jew*, 2: 291–294. Problema acestor speculații este că nu există nici un fel de dovezi în manuscrise, iar puținătatea cunoștințelor noastre despre aramaica și ebraica vorbite în vremea lui Isus nu ne permite să spunem ce va fi zis Isus în limba sa maternă.

De aceea, exegeții continuă să dezbată sensul lui *epioúsios* în Rugăciunea Domnească[1] și au propus felurite traduceri. Unii sugerează că ar însemna „pentru vremea de acum" (*epí ten oúsan*). Alții, că ar fi „pentru ziua ce vine" (*he epioúsa*). Amândouă ar fi atrăgătoare, numai că nu sunt ceea ce spune, de fapt, textul grec. Alții sugerează că înseamnă „pentru existență", „spre ființă" (*epí oúsian*). Aceasta e cea mai bună variantă până acum fiindcă este cea mai apropiată de greacă și are susținători puternici[2].

Totuși, eu aș spune că cea mai corectă (și mai veche) traducere este cea trecută, foarte adesea, cu vederea. Dacă rupem cuvântul în cele două părți principale ale sale și îl traducem literal, iată ce găsim: (1) *epí* înseamnă „pe", „peste" sau „deasupra", iar *ousía* înseamnă „ființă", „substanță", sau „natură/fire". Puse laolaltă, sensul pare a fi: „Pâinea noastră *suprafirească* dă-ne-o nouă astăzi". Într-adevăr, unii scriitori creștini din Antichitate obișnuiau să traducă grecescul *epioúsios* cât mai literal cu putință. În traducerea poate cea mai vestită făcută vreodată a Rugăciunii Domnești, în Vulgata latină din secolul al patrulea, sfântul Ieronim scrie:

> *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie*
> „Pâinea noastră suprasubstanțială dă-ne-o nouă astăzi".
> (Matei 6, 11)

---

1. Vezi Walter Bauer, William F. Arndt, F. Wilbur Gingrich, și Frederick Danker, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature, 2nd ed.* (University of Chicago Press, Chicago and London, 1979), 296–297; Werner Foerster, „*epiousios*" în Gerhard Kittel, ed., *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol. (Eerdmans, Grand Rapids, 1967), 2: 590–599.

2. Vezi, de ex. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Evanghelia după Matei, Omilia* 19, 5; Efrem Sirul, *Comentariu la Diatessaronul lui Tatian* 6, 16a.

Care este sensul traducerii lui Ieronim? El însuşi ne spune în altă parte: pâinea din Rugăciunea Domnească este suprasubstanţială fiindcă „este deasupra tuturor substanţelor şi depăşeşte tot ce este creat".[1] Cu alte cuvinte, este suprafirească. Şi Ieronim nu este singurul care înţelege aşa. În mod semnificativ, sfântul Chiril, episcop al Ierusalimului în secolul al IV-lea, spune şi el despre Rugăciunea Domnească: „Pâinea obişnuită nu e suprasubstanţială, dar această Pâine Sfântă este suprasubstanţială" (*Cateheze mistagogice* 23, 15). La fel, sfântul Ciprian al Cartaginei, care scrie în secolul al III-lea, spune în tratatul său despre Rugăciunea Domnului că pâinea despre care vorbeşte Isus este „pâine cerească", „hrana mântuirii".[2]

În acest punct, aţi putea gândi: nu pricep nimic! Dar totul este foarte important. Dacă Ieronim avea dreptate şi *Tatăl nostru* este o rugăciune zilnică pentru pâinea suprafirească, atunci, în context de secol întâi, ea poate însemna un singur lucru: mana cea nouă din cer. În vreme ce o ureche modernă poate să nu perceapă ecourile din Vechiul Testament, orice evreu din Antichitate care ar fi auzit o rugăciune pentru o pâine în acelaşi timp *zilnică* şi *suprafirească* s-ar fi gândit pe dată la mana exodului. Mai ales întrucât rugăciunea pentru pâinea suprafirească zilnică vorbeşte şi despre venirea „împărăţiei" lui Dumnezeu (Matei 6, 10). Amintiţi-vă: cu alt prilej, Isus le-a poruncit ucenicilor să *nu* se îngrijoreze cu privire la hrana pământească – „ce veţi mânca" sau „ce

---

1. Ieronim, *Comentariu la Matei*, 1. 6. 11; citat în Manlio Simonetti, *Matthew 1–13*, 2 vol. (Ancient Christian Commentary on Scripture; InterVarsity, Downers Grove, Ill., 2003), 135.

2. Ciprian, Tratate 4. 18; citat în Simonetti, *Matthew*, 135; vezi şi Roberts and Donaldson, *Ante-Nicene Fathers*, 5: 452; Ioan Cassian, *Convorbirea* 9.21, citată în Just, *Luke* 187; Chiril al Ierusalimului, *Cateheze Mistagogice* 23. 15.

veți bea" –, ci să caute, mai întâi, Împărăția cerurilor (Matei 6, 25–33; Luca 12, 22–31). Cum toate celelalte cereri din *Tatăl nostru* vizează lucruri spirituale, „din cer", e rezonabil să spunem aceasta și despre misterioasa pâine *epioúsios*.

Așadar, nădejdea după mana cea nouă din cer se află chiar în miezul Rugăciunii Domnești, singura rugăciune despre care știm că Isus le-a lăsat-o ucenicilor săi. Înainte ca ucenicii să ceară altceva pentru ei înșiși – iertarea greșelilor, apărarea de ispite, izbăvirea de rău –, trebuiau să ceară mana cea nouă a noului exod, pâinea zilnică suprafirească. Învățându-și ucenicii să spună zilnic: „pâinea noastră suprafirească dă-ne-o nouă astăzi", Isus i-a învățat să-i ceară lui Dumnezeu hrana miraculoasă pe care Mesia însuși avea să le-o dea în timpul călătoriei spre noul pământ al făgăduinței. Cercetătorul anglican al Noului Testament, N.T. Wright, comentând Rugăciunea Domnească, spune:

> Mana nu a fost necesară în Egipt. Nu avea să fie necesară nici în pământul făgăduinței. Este hrana eshatologiei deja inaugurate, hrana de care este nevoie deoarece Împărăția a apărut, dar nu este încă definitiv instaurată. Provizia zilnică de mană semnalează că Exodul a început, dar și că nu trăim încă în pământul făgăduit.[1]

Nu mai este nevoie să spunem că, dacă acesta a fost sensul intenționat de Isus pentru *Tatăl nostru*, înseamnă că El se vedea ca Mesia al evreilor care avea să aducă, la rândul său, ploaia de mană nouă din cer.

1. N.T. Wright, „The Lord's Prayer as a Paradigm for Christian Prayer", în *Into God's Presence: Prayer in the New Testament*, ed. Richard N. Longenecker (Eerdmans, Grand Rapids, 2001), 132–154 (aici 143).

Cuvântarea lui Isus din sinagogă despre Pâinea Vieții

De departe cea mai explicită referire la speranța iudaică privind mana cea nouă apare într-una dintre cele mai vestite și mai controversate învățături ale lui Isus: așa-numita cuvântare despre Pâinea Vieții (Ioan 6, 35–58). Conform celei de a patra Evanghelii, această învățătură a fost dată în sinagoga din Cafarnaum, un sat din Galileea. Oricine cunoaște dezbaterea veche de secole privind felul în care a înțeles Isus Cina de pe urmă știe și că această cuvântare se află în inima controversei. Pentru că aici a rostit El cuvintele cu care ne-am început cercetarea:

> „Adevăr, adevăr vă spun: de nu veți mânca trupul Fiului omului și de nu veți bea sângele lui, nu veți avea viață în voi. Cine mănâncă trupul meu și bea sângele meu are viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua de apoi. Căci trupul meu este adevărată hrană și sângele meu, adevărată băutură. Cine mănâncă trupul meu și bea sângele meu rămâne în mine și Eu în el." (Ioan 6, 53–55)

Ce a vrut să spună Isus rostind acestea? Vorbea El oare în sens literal, sau doar simbolic? Cum socotea El că le poate da altora trupul și sângele său drept mâncare și băutură?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, trebuie nu doar să dăm mare atenție cuvintelor lui Isus, ci să le și interpretăm în contextul lor originar. Când o facem, descoperim ceva foarte important: ***întregul context al cuvintelor lui Isus despre Pâinea Vieții este axat pe speranțele evreilor în venirea unui nou Moise și în reîntoarcerea manei din cer.***

E de mirare în ce măsură este trecut cu vederea acest lucru în dezbaterea nesfârșită despre cum privea Isus Euha-

ristia. Și totuși așa este. De pildă, dacă recitim cuvântarea lui Isus despre Pâinea Vieții în contextul ei mai amplu, găsim că respectivul capitol *începe* cu hrănirea minunată a cinci mii de oameni în pustiu (Ioan 6, 1–15). Nu trebuie să fii specialist în Biblie ca să faci legătura între Moise, care i-a hrănit odinioară pe israeliți cu mană, și Isus, care acum hrănește mulțimile cu pâine. Desigur, ca reacție la minune, iudeii înșiși au făcut două lucruri. Mai întâi, l-au recunoscut pe Isus drept Mesia. Evanghelia ne spune că Isus a plecat de la ei fiindcă aveau de gând „să-l ia cu sila și să-l facă rege" (Ioan 6, 15). În al doilea rând, ei l-au identificat pe Isus drept un *nou Moise*. Acesta este sensul strigătului lor „Acesta este cu adevărat Profetul, care trebuie să vină în lume!" (Ioan 6, 14). Se referă la acel „profet asemenea lui Moise" prezis în Cartea Deuteronomului (18, 18).

De fapt, dacă citim puțin mai departe în Ioan 6, găsim că proclamarea lui Isus de către popor ca noul Moise duce direct la cuvântarea despre Pâinea Vieții. După cum ne spune Evanghelia, după ce oamenii au trăit minunea, au venit la Isus și i-au cerut să înfăptuiască încă un semn. Și ce îi cereau? Să aducă mana din cer:

> I-au zis atunci: „Dar ce semn faci tu ca să vedem și să credem în tine? Ce lucrezi? *Părinții noștri au mâncat mană în pustiu, după cum e scris: «Pâine din cer le-a dat să mănânce»*". Le-a zis deci Isus: „Adevăr, adevăr vă spun, nu Moise v-a dat pâinea din cer, ci Tatăl meu vă dă adevărata Pâine din cer. Căci Pâinea lui Dumnezeu este cea care coboară din cer și dă viață lumii". Atunci i-au zis: *„Doamne, dă-ne totdeauna pâinea aceasta!"* (Ioan 6, 30–34)

Având în vedere ce am aflat în acest capitol despre speranța evreilor cu privire la noua mană, scena are sens deplin

în contextul ei istoric. Mulţimile ştiau că Mesia trebuie să fie un nou Moise. Ele mai ştiau că trebuie să readucă miracolul manei. Aşa că, pentru a-l pune la încercare pe Isus ca să vadă dacă El este cu adevărat cel pe care îl aşteptau, i-au cerut să-şi arate mesianitatea săvârşind o minune. L-au provocat să le dea, bătând din palme, mana cea nouă din cer. Doreau ca El să facă acest lucru nu doar vreme de patruzeci de ani, cum fusese vechea mană, ci pentru *totdeauna.*

Această cerere l-a determinat pe Isus să se lanseze în cuvântarea despre Pâinea Vieţii, una dintre cele mai lungi din cea de-a patra Evanghelie (Ioan 6, 35–59). În loc de a diseca întreaga predică, vreau să mă concentrez aici asupra părţii care conţine cea mai explicită învăţătură a lui Isus despre prezenţa sa reală în mâncarea şi băutura de la Cina de pe urmă (Ioan 6, 48–58). Această secţiune nu este doar punctul culminant al cuvântării lui Isus din sinagogă; este şi una dintre cele mai importante texte de Scriptură pe care le vom studia în această carte. Aşadar, trebuie să o privim îndeaproape.

Isus începe prin a folosi mana spre a-şi dezvălui originea cerească şi a sublinia importanţa credinţei în El (Ioan 6, 35–47). După aceea, mută accentul asupra importanţei mâncării trupului său. În aceste versete, observaţi cât de subliniate sunt referirile la mana biblică:

> [Isus a zis:] „Eu sunt Pâinea vieţii. *Părinţii voştri au mâncat în pustie mană şi [totuşi] au murit. Aceasta este Pâinea care coboară din cer, ca [omul] să mănânce din ea şi să nu moară.* Eu sunt Pâinea cea vie care am coborât din cer. De va mânca cineva din Pâinea aceasta, va trăi în veci. *Iar pâinea pe care o voi da Eu este trupul meu, pentru viaţa lumii.*"
>
> Atunci iudeii au început să se certe între ei spunând: „Cum poate acesta să ne dea trupul său să-l mâncăm?"

Iar Isus le-a zis: „Adevăr, adevăr vă spun: de nu veţi mânca trupul Fiului omului şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi. Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu are viaţă veşnică şi Eu îl voi învia în ziua de apoi. *Căci trupul meu este adevărată hrană şi sângele meu, adevărată băutură.* Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu rămâne în mine şi Eu în el.

După cum m-a trimis pe mine Tatăl, care e viu, şi Eu trăiesc prin Tatăl, la fel şi cine mă mănâncă pe mine va trăi şi el prin mine. *Aceasta este Pâinea coborâtă din cer. Nu precum au mâncat părinţii voştri mana şi [tot] au murit. Cine mănâncă această Pâine va trăi în veci*". Acestea le-a spus în sinagogă, învăţând în Cafarnaum.

Este lucru recunoscut de specialiştii Noului Testament, atât protestanţi, cât şi catolici, că Isus vorbeşte aici despre hrana şi băutura euharistică pe care le va da ucenicilor la Cina cea de taină.[1] În primul rând, El spune explicit că trupul şi sângele său sunt „adevărată hrană" şi „adevărată băutură" (Ioan 6, 55). Mai mult, aşa cum arată biblistul luteran Joachim Jeremias, există paralele frapante între cele două evenimente[2]:

Cuvântarea despre Pâinea Vieţii	*Cina de pe urmă*
Pâinea pe care o voi da Eu	Acesta
este trupul meu	este trupul meu
pentru viaţa lumii	care este pentru voi
(Ioan 6, 51)	(1 Corinteni 11, 24)

1. Vezi Rudolf Schnackenburg, *The Gospel According to St. John*, 2 vol. (Crossroad, New York, 1990), 2: 56–78.

2. Vezi Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 108.

În lumina acestor paralele, care nu pot fi o coincidență, orice încercare de a insista că Isus nu vorbea despre ce avea să facă la Cina cea de taină nu are cum să convingă.[1]

Întrebarea rămâne, totuși, ce *intenționa*, de fapt, să spună Isus când insista că trupul său trebuie mâncat și sângele său trebuie băut. Vorbea El la propriu, în mod simbolic, sau în vreun alt fel? Admițând că vorbea despre ce avea să facă la Cina cea de pe urmă, intenționa să facă ce spunea?

Aici, cred că examinarea cu mare atenție a felului în care Isus a folosit vechile credințe evreiești despre mană ne poate ajuta să răspundem la întrebare. Deși mulți comentatori recunosc că El vorbea despre Cina cea de taină, adesea nu observă ceva important. *Când Isus a dat cea mai explicită învățătură despre prezența sa reală în Euharistie*, El a identificat-o *direct cu mana din cer*.

Priviți din nou partea a doua a cuvântării. Isus a început-o zicând: „Părinții voștri au mâncat mană în pustiu" (Ioan 6, 48) și a încheiat-o punând Euharistia în contrast cu vechea mană: „Aceasta este Pâinea coborâtă din cer. Nu precum au mâncat părinții voștri mana și [tot] au murit. Cine mănâncă această Pâine va trăi în veci" (Ioan 6, 58). Cu alte cuvinte, Isus și-a înconjurat învățătura despre misterul prezenței sale în Euharistie cu referiri la mana din cer. Acest lucru este extrem de semnificativ. Isus ar fi putut să aleagă mielul de Paște pentru a explica Euharistia, sau (cum vom vedea în capitolul următor) misterioasa „pâine a punerii înainte". Când însă a voit să accentueze necesitatea de a i se mânca trupul și de a i se bea sângele, precum și faptul că aveau să devină,

---

1. De exemplu, încercarea neconvingătoare de a disocia Ioan 6 de Cina de pe urmă, în cartea, altfel excelentă, a lui Craig Blomberg, *The Historical Reliability of John's Gospel* (InterVarsity, Downers Grove, Ill., 2001), 126–127.

într-un fel, „adevărată hrană" și „adevărată băutură", nu a ales nici unul dintre cele două elemente. A folosit speranța evreilor după o nouă pâine din cer și a identificat Euharistia cu mana lui Mesia.

Cum ne ajută acest lucru să rezolvăm problema cu privire la ce a voit să spună El? Este, de fapt, foarte simplu, dacă privim cu ochii evreilor din Antichitate. Din perspectiva lor, dacă Euharistia lui Isus este mana cea nouă din cer, atunci ea nu poate fi doar un simbol. Trebuie să fie pâine suprafirească din cer. După cum am văzut mai sus, în Vechiul Testament, mana din vremea exodului nu era pâine obișnuită; era miraculoasă. De aceea au așezat-o israeliții în Cort alături de celelalte obiecte miraculoase: toiagul lui Aaron care înflorise și cele Zece Porunci, scrise „cu degetul lui Dumnezeu" (Evrei 9, 4). Israeliții nu mai văzuseră până atunci mană. De aceea au numit-o „pâinea îngerilor" (Psalmul 78, 25). Și tot de aceea tradiția iudaică ulterioară a avut credința că mana este o realitate cerească, existentă dinaintea căderii primilor oameni, și păstrată în Templul din cer până la venirea lui Mesia.

Acum să punem o întrebare crucială: dacă un evreu din secolul I credea despre mană că e pâine suprafirească din cer, putea ea să fie doar un simbol? Dacă vechea mană din cer era miraculoasa „hrană a îngerilor", putea oare mana cea nouă să fie doar pâine obișnuită și vin obișnuit? Dacă ar fi așa, atunci mana cea veche ar fi *mai măreață* decât cea nouă! Dar nu așa lucrează istoria mântuirii în Biblie. Prefigurările din Vechiul Testament[1] nu sunt niciodată mai

1. Despre tipologia biblică, vezi Daniélou, *From Shadows to Reality*; Leonhard Goppelt, *Typos: The Typological Interpretation of the Old Testament in the New*, trad. Donald Madvig (Eerdmans, Grand Rapids, 1982).

mărețe decât împlinirile lor din Noul Testament. În Scriptură, regele David l-a prefigurat pe Isus; David a fost numit „fiul lui Dumnezeu" (Psalmul 2). Însă David nu a fost mai măreț decât Isus – vă aduceți aminte de micul incident cu Batșeba? Și regele Solomon l-a prefigurat pe Isus, el a fost regele înțelept, autorul a multe „parabole" (1 Regi 4). Dar nici el nu a fost mai măreț decât Isus – vă aduceți aminte de acele patru sute de soții și trei sute de concubine? După cum spune Isus însuși în Evanghelii: „Iată, mai mult decât Solomon este aici!" Mai spune și că Mesia este „Domnul" lui David, nu doar „fiul" lui (Marcu 12, 36–37).

Pe scurt, *dacă vechea mană de la primul exod a fost o pâine suprafirească din cer, atunci mana cea nouă a lui Mesia trebuie să fie și ea pâine suprafirească din cer.* Exact așa a spus Isus în sinagoga din Cafarnaum. După ce a identificat mana drept „trupul" său (Ioan 6, 51), a sfârșit prin a afirma: „Aceasta este Pâinea coborâtă din cer. Nu precum au mâncat părinții voștri mana și [tot] au murit. Cine mănâncă această Pâine va trăi în veci" (Ioan 6, 58). Este o afirmație izbitoare. Singurul loc din Biblia ebraică în care este vorba de „a mânca și a trăi în veci" se referă la rodul Pomului Vieții, de la care au fost izgoniți Adam și Eva (Geneză 3, 22). Oare Isus s-a referit la vechea tradiție iudaică potrivit căreia mana a existat înainte de Cădere? Nu putem fi siguri. Dar un lucru e sigur. Dacă Isus ar fi voit ca ucenicii săi să considere Euharistia o hrană și o băutură obișnuită, n-ar fi identificat-o nicidecum drept mana cea nouă din cer.

„GREU ESTE CUVÂNTUL ACESTA"

Apropiindu-ne de sfârşitul acestui capitol, cred că este important să abordez o ultimă problemă care ar putea stărui în mintea cititorului. Este problema lui *cum*. Chiar dacă luăm în serios cuvintele lui Isus, cum poate El să le dea realmente ucenicilor trupul său să-l mănânce? Voia cumva să-i împingă la canibalism? Şi cum rămâne cu interdicţia din Levitic privind băutul sângelui? Încălca Isus cumva Legea lui Dumnezeu poruncindu-le ucenicilor să-i bea sângele? Şi, în fine, la fel de important, ce este această îndrăzneală a sa de a pretinde că poate face aşa ceva? Cum ar putea un simplu om să se dăruiască pe sine în felul acesta altora şi, cu atât mai mult, să-i înveţe că mântuirea lor depinde, într-un fel, de consumarea trupului şi sângelui său?

Răspunsul la aceste întrebări poate fi găsit privind cu atenţie felul în care au reacţionat ucenicii la cuvântarea lui despre mana cea nouă şi felul în care Isus, la rândul său, a răspuns reacţiei lor. Dacă vrem să ştim cum să interpretăm cuvintele lui Isus în contextul lor istoric, trebuie să vedem cum era El înţeles de primii săi ucenici. Nu uitaţi, ucenicii înşişi erau cu toţii evrei. Cum au reacţionat la învăţătura lui? Nu prea bine, după cum ne spune Ioan în versetele următoare:

> După ce l-au auzit, mulţi dintre ucenicii lui au zis: „Greu este cuvântul acesta! Cine poate să-l asculte?" Dar, ştiind Isus în sinea lui că ucenicii murmură în această privinţă, le-a zis: „Aceasta vă e piatră de poticnire? Dar cînd îl veţi vedea pe Fiul omului suindu-se unde era mai înainte? Duhul este cel care dă viaţă; trupul nu foloseşte la nimic. Cuvintele pe care vi le-am grăit Eu sunt duh şi sunt viaţă. Dar sunt dintre voi

> unii care nu cred." Căci Isus știa de la început care sunt cei ce nu cred și cine este cel care îl va trăda. Și zicea: „De aceea v-am spus că nimeni nu poate să vină la mine dacă nu-i este dat de Tatăl."
>
> De atunci mulți dintre ucenicii lui s-au îndepărtat și nu mai umblau cu El. A spus deci Isus celor doisprezece: „Oare și voi vreți să plecați?" I-a răspuns Simon Petru: „Doamne, la cine să mergem? Tu ai cuvintele vieții veșnice. Și noi credem și [am ajuns să] cunoaștem că Tu ești Cristos, Fiul lui Dumnezeu." (Ioan 6, 60–69)

În primul rând, trebuie să subliniem reacția negativă a multora dintre ucenicii lui Isus la cuvintele lui euharistice. Este foarte greu să supraevaluezi importanța reacției lor. Ca și ceilalți iudei din sinagogă, *ucenicii lui Isus au luat spusele lui Isus la propriu.* S-au „scandalizat" de cuvintele lui, au hotărât să se despartă de El, iar El i-a lăsat să plece.

Acest lucru este extrem de revelator din mai multe motive. Pe de o parte, ne oferă o mărturie de primă mână despre felul în care cuvintele lui Isus le vor fi sunat unor iudei din secolul I. Insistența lui ca ei să-i mănânce trupul și să-i bea sângele sub formă de mâncare și băutură a fost atât de șocantă pentru urechile lor, încât n-au mai răbdat s-o audă: „Greu este cuvântul acesta! Cine poate să-l asculte?" (Ioan 6, 60), au zis ei. La fel ca israeliții din pustiu care murmurau despre mană (Exod 16, 2–9), cei care îl urmaseră pe Isus „au murmurat" la afirmațiile lui dificile și năucitoare. Cu alte cuvinte, nu l-au crezut. După cum le-a spus și Isus: „Sunt dintre voi unii care nu cred". (Ioan 6, 64)

Pe de altă parte, observați cu atenție care era dilema ucenicilor și care nu era. Dificultatea *nu* era că l-ar fi înțeles greșit pe Isus luându-i cuvintele la propriu. Așa ceva se mai

întâmplase și, în astfel de cazuri, Isus clarifica lucrurile, explica ce voise să spună. De pildă, cu o altă ocazie, când ucenicii i-au luat cuvintele prea literal, le-a explicat că învățătura lui fusese o metaforă:

> Și, trecând ucenicii de cealaltă parte, au uitat să ia pâini. Iar Isus le-a zis: „Vedeți, feriți-vă de aluatul fariseilor și saduceilor." Ei însă cugetau în sinea lor zicând: „Asta pentru că n-am luat pâine!" Isus, știind, le-a spus: „De ce vorbiți între voi, puțin credincioșilor, că nu aveți pâine? Încă nu pricepeți și nici nu vă aduceți aminte de cele cinci pâini pentru cei cinci mii și câte coșuri ați adunat? Nici de cele șapte pâini pentru patru mii și câte coșuri ați adunat? Cum nu vă dați seama că nu despre pâini v-am zis?" Atunci au înțeles că nu le-a spus să se ferească de aluatul pâinilor, ci de învățătura fariseilor și a saduceilor. (Matei 16, 5–12)

Comparați acest răspuns cu discursul euharistic al lui Isus. După ce ucenicii au obiectat la el, Isus nu le-a spus: „Încă nu pricepeți, nici nu înțelegeți?" (Marcu 8, 17). A spus doar: „Aceasta vă e piatră de poticnire?" (Ioan 6, 61). Cu alte cuvinte, în privința învățăturii lui Isus despre Euharistie, principala problemă a ucenicilor nu a fost că nu l-au înțeles. Problema lor a fost că nu l-au crezut.

Din această cauză, se întâmplă un lucru șocant. După cuvintele despre Pâinea vieții, *mulți dintre cei care îl urmau pe Isus l-au părăsit și El i-a lăsat să plece.* După cum ne spune Evanghelia: „De atunci mulți dintre ucenicii lui s-au îndepărtat și nu mai umblau cu El" (Ioan 6, 66). Este nemaipomenit: e singura dată în toate cele patru Evanghelii când Isus a fost părăsit de propriii ucenici din pricina unei

învăţături. Şi de ce au plecat? Pentru că i-au luat învăţătura despre Euharistie la propriu. A dat El înapoi? Nu.

De fapt, Isus nu numai că i-a lăsat să plece pe ucenicii care nu l-au crezut, ci s-a adresat celor doisprezece şi i-a invitat să plece şi ei, dacă vor: „Oare şi voi vreţi să plecaţi?" (Ioan 6, 67). E limpede: Isus nu admitea nici un compromis în privinţa misterului trupului şi sângelui său. Era un test suprem al uceniciei. Şi cum a reacţionat Petru la acest test? Ca purtător de cuvânt al celor doisprezece, a zis: „Doamne, la cine să mergem? Tu ai cuvintele vieţii veşnice. Şi noi credem şi [am ajuns să] cunoaştem că Tu eşti Cristos, Fiul lui Dumnezeu" (Ioan 6, 68–69). Esenţialmente, Petru spunea: „Doamne, nu pricep pe deplin *ceea ce* ai spus, dar ştiu *cine* eşti".

Da, învăţătura lui Isus despre Euharistie nu a fost precum parabola alegorică a Semănătorului[1], la care ucenicii aveau doar nevoie de nişte explicaţii. Cuvintele lui şocante despre mâncatul trupului şi băutul sângelui său cereau o credinţă supranaturală. Aceasta a voit să spună Isus când le-a zis celor care nu credeau în El: „Nimeni nu poate să vină la mine dacă nu-i este dat de Tatăl" (Ioan 6, 65).

Dar povestea nu se termină aici. În răspunsul său la necredinţa ucenicilor, *Isus le-a oferit şi cheia de înţelegere a cuvintelor sale misterioase.* Nu pot accentua suficient acest lucru. Conform Evangheliei, Isus nu şi-a lăsat în ceaţă ucenicii descumpăniţi. Citiţi-i din nou cuvintele cu mare atenţie:

> Ştiind Isus în sinea lui că ucenicii murmură în această privinţă, le-a zis: „Aceasta vă e piatră de poticnire? Dar când îl veţi vedea pe Fiul omului suindu-se unde era mai înainte? Duhul este cel care dă viaţă; trupul

1. *Cf.* Marcu 4, 1–20.

nu folosește la nimic. Cuvintele pe care vi le-am grăit Eu sunt duh și sunt viață. Dar sunt dintre voi unii care nu cred." Căci Isus știa de la început care sunt cei ce nu cred și cine este cel care îl va trăda. (Ioan 6, 61–64)

În acest răspuns, Isus le-a dat celor doisprezece ucenici două indicii spre a-i ajuta să priceapă sensul cuvintelor sale dificile: 1) misterul identității sale dumnezeiești; 2) misterul învierii și înălțării sale cu trupul, prin puterea Duhului. Să ne oprim câteva clipe să le privim.

Primul indiciu: misterul identității dumnezeiești a lui Isus

Primul din aceste două indicii e deosebit de important. O foarte bună obiecție la o interpretare realistă a cuvintelor euharistice ale lui Isus este că un simplu om nu ar putea vreodată să-și dea altora trupul și sângele fără ca ei să-i canibalizeze cadavrul. Mai mult, îndrăzneala unui asemenea om – fie el profet sau nu – de a declara că trebuie neapărat ca alții să-i mănânce trupul și să-i bea sângele spre a avea viață veșnică este înfiorătoare. O astfel de persoană, ca să parafrazăm faimoasele cuvinte ale lui C.S. Lewis, este fie un mincinos, fie un nebun, fie Dumnezeu însuși[1]. Tocmai

1. Cuvintele lui C.S. Lewis sunt: „Încerc aici să împiedic pe oricine să spună acea nerozie pe care o spune deseori lumea despre el: «Sunt gata să-l accept pe Isus ca pe un mare propovăduitor al moralei, dar nu accept pretenția lui de a fi Dumnezeu.» Acesta este singurul lucru pe care nu trebuie să-l spunem. Un om care ar fi doar un om și ar spune genul de lucruri pe care le spunea Isus nu ar putea fi un mare propovăduitor al moralei. Ar fi fie un nebun – pe aceeași treaptă cu omul care spune că este un ou fiert – fie, dimpotrivă, ar

de aceea, răspunzând necredinței ucenicilor, Isus atrage atenția, în primul rând, asupra identității sale de Mesia ceresc: „Dar când îl veți vedea pe Fiul omului suindu-se unde era mai înainte?“ (Ioan 6, 62).

Nu este nici prima, nici singura dată când se întâmplă aceasta. De mai multe ori, atât în Evangheliile sinoptice, cât și în Ioan, Isus a spus lucruri care au spulberat granițele firii omenești obișnuite, făcând afirmații ce puteau fi justificate doar de misterul identității sale dumnezeiești[1]. Să luăm doar câteva exemple. Odată, la Cafarnaum, Isus i-a zis unui paralitic: „Fiule, îți sunt iertate păcatele.“ La aceasta, cărturarii care ședeau în preajmă au obiectat pe bună dreptate: „De ce vorbește acesta astfel? Hulește! Cine poate să ierte păcatele afară de singur Dumnezeu?“ La obiecția lor,

---

fi Diavolul iadului. Trebuie să alegeți. Sau acela a fost, și este, Fiul lui Dumnezeu, sau a fost un nebun sau ceva și mai rău. Poți să-l izolezi ca pe un nebun, poți să-l scuipi și să-l ucizi ca pe un demon; sau poți să-i cazi la picioare și să-l numești Domn și Dumnezeu. Dar să nu-l privești de sus fără nici un temei, ca fiind doar un propovăduitor între oameni. Nu ne-a lăsat deschis acest drum. N-a avut această intenție“. C.S. Lewis, *Mere Christianity* (Collins, London; Macmillan, New York, 1955), 52 [*Creștinism, pur și simplu*, trad. Dan Rădulescu, Humanitas, București, 2004, pp. 76–77 – *n.t.*].

1. Despre identitatea dumnezeiască a lui Isus, vezi Ratzinger, *Isus din Nazaret*, vol. I, 276–305; Dean L. Overman, *A Case for the Divinity of Jesus: Examining the Earliest Evidence* (Rowman & Littlefield, New York, 010); Beverly Roberts Gaventa and Richard B. Hays, eds., *Seeking The Identity of Jesus: A Pilgrimage* (Eerdmans, Grand Rapids, 2008); Richard Bauckham, *Jesus and the God of Israel* (Eerdmans, Grand Rapids, 2008). După părerea mea, lucrarea lui Hilarin Felder, O.F.M. Cap., *Christ and the Critics*, 2 vol., trad. John L. Stoddard (Burns Oates and Washbourne, London, 1924), deși oarecum învechită și practic uitată, rămâne cea mai strălucită și exhaustivă examinare modernă a dovezilor biblice privind felul în care Isus se înțelegea pe sine ca Dumnezeu.

Isus a răspuns: „ De ce gândiţi astfel în inimile voastre? Ce este mai uşor: a-i spune paraliticului: «Îţi sunt iertate păcatele!», sau a spune «Ridică-te, ia-ţi targa şi umblă!»? Însă, ca să ştiţi că Fiul Omului are puterea de a ierta păcatele pe pământ – i-a spus paraliticului – îţi spun: ridică-te, ia-ţi targa şi mergi la casa ta!" (Marcu 2, 5–10), arogându-şi astfel o prerogativă divină.

Altă dată, întrebat fiind de ce ucenicii săi fac un lucru pe care fariseii îl considerau neîngăduit în sabat, Isus le-a replicat criticilor săi: „*Cineva mai mare decât templul este aici*" şi „Fiul Omului este *Stăpân peste sabat*" (Matei 12, 6. 8). Acesta este un lucru uluitor. În ochii iudeilor, templul nu era nimic altceva decât locuinţa lui Dumnezeu pe pământ. Ce putea fi „mai mare decât templul" afară de Dumnezeu însuşi? Şi, din nou, cum putea Isus să pretindă că Fiul Omului (cu care se identifică în mod repetat) este „Stăpân peste sabat"? Din punctul de vedere al unui iudeu, nu poate exista decât *un singur* Stăpân al sabatului: Acela care l-a făcut, Dumnezeu Creatorul.

Şi, într-o altă confruntare, Isus le-a spus adversarilor săi: „Adevăr, adevăr vă spun, *înainte ca Avraam să fie*, EU SUNT (gr. *egó eimí*)" (Ioan 8, 58). Prin aceste cuvinte, El a mers până acolo încât şi-a atribuit Numele divin care îi fusese revelat lui Moise (vezi Exod 3, 14). Nu este de mirare că era cât pe ce să fie ucis cu pietre.

În sfârşit, să privim afirmaţiile şocante ale lui Isus în templu în timpul sărbătorii Hannuka:

> Era atunci în Ierusalim sărbătoarea resfinţirii templului, şi era iarnă. Iar Isus umbla prin templu, în porticul lui Solomon. Atunci l-au înconjurat iudeii şi îi spuneau: „Până când ne ţii cu sufletul la gură? Dacă Tu eşti Mesia, spune-ne pe faţă!" Le-a răspuns

> Isus: „V-am spus și nu credeți. Faptele pe care Eu le săvârșesc în numele Tatălui meu, acestea dau mărturie pentru mine. [...] Eu și Tatăl una suntem." Iarăși au adus pietre iudeii ca să arunce asupra lui. Le-a răspuns Isus: „Multe fapte bune v-am arătat de la Tatăl; pentru care dintre ele aruncați cu pietre asupra mea?" I-au răspuns iudeii: *„Nu pentru vreo faptă bună aruncăm cu pietre asupra ta, ci pentru hulă și pentru că tu, om fiind, te pretinzi Dumnezeu"*. (Ioan 10, 22–33)

Și de această dată, ascultătorii evrei ai lui Isus l-au înțeles foarte bine. Afirmând că este una cu Dumnezeu Tatăl, nu făcea altceva decât să se declare Dumnezeu. Iar dacă pretențiile lui erau false, era, într-adevăr, vorba de blasfemie, de încălcarea uneia din cele Zece Porunci.

Cu alte cuvinte, ce vreau să spun și ce cred că voia să spună Isus este că nu pot fi înțelese cuvintele sale despre Euharistie fără a pricepe ce afirmă El despre identitatea sa dumnezeiască. Nu poți înțelege cum poate El, ca Fiu al Omului, să-și dea trupul și sângele ca hrană și băutură dacă nu înțelegi că El, ca Fiu al Omului, are putere dumnezeiască: este mai mare decât templul, este Stăpânul sabatului, este Cel care poartă însuși Numele lui Dumnezeu. De aceea, răspunzând necredinței ucenicilor săi, Isus și-a subliniat, în primul rând, *identitatea* de Fiu ceresc al Omului, care a existat înainte de crearea lumii: „Dar când îl veți vedea pe Fiul Omului suindu-se unde era mai înainte?" (Ioan 6, 62). Numai prin misterul identității dumnezeiești a lui Isus și prin puterea sa dumnezeiască va putea El să le dea ucenicilor trupul și sângele său ca „adevărată mâncare" și „adevărată băutură" (Ioan 6, 55).

Al doilea indiciu: misterul Învierii

Al doilea indiciu pentru înțelegere este la fel de important și urmează imediat după referirea la Fiul Omului ceresc. După ce spune: „Dar când îl veți vedea pe Fiul Omului suindu-se unde era mai înainte?" (Ioan 6, 62), Isus continuă: „Duhul este cel care dă viață; trupul nu folosește la nimic. Cuvintele pe care vi le-am grăit Eu sunt duh și sunt viață" (Ioan 6, 63). Este absolut crucial ca aceste două versete să fie interpretate ***împreună***, nu izolat unul de celălalt. Când o facem, vedem imediat că Isus nu vorbea despre mâncatul cadavrului său, ci despre mâncatul ***trupului său viu, înviat***, ce avea să fie readus la „viață" prin puterea „Duhului" și luat în cer la Înălțare.

Acesta este celălalt indiciu al faptului că mana cea nouă este miraculoasă: în Euharistie, Isus își va dărui trupul răstignit ***și înviat***. Pentru că, după învierea și înălțarea sa la cer, trupul său nu va mai fi legat de spațiu sau timp. Va putea să apară când vrea, unde vrea și sub ce formă vrea – așa cum o va face mai târziu pe drumul spre Emaus (Luca 24, 16. 31) sau în grădină cu Maria Magdalena (Ioan 20, 14). După cum formula odată specialistul în Noul Testament Raymond Brown, referindu-se la înălțarea lui Isus cu trupul: „nu trupul mort al lui Isus va fi de folos în Euharistie, ci trupul său înviat, plin de Duhul Vieții"[1].

Ca să nu aveți nici o îndoială despre legătura dintre Euharistie și învierea trupească, întoarceți-vă o clipă la cuvântul despre Pâinea Vieții și observați cât de mult accentuează Isus asupra învierii:

> Adevăr, adevăr vă spun: de nu veți mânca trupul Fiului omului și de nu veți bea sângele lui, nu veți avea

1. Brown, *The Gospel of John*, I: 303.

viață în voi. Cine mănâncă trupul meu și bea sângele meu are viață veșnică *și Eu îl voi învia în ziua de apoi.* Căci trupul meu este adevărată hrană și sângele meu, adevărată băutură. (Ioan 6, 53–55)

Cu aceste cuvinte, Isus leagă direct împărtășirea cu trupul și sângele său de învierea trupească a credinciosului în ziua de apoi. Un motiv pentru care această legătură este importantă este faptul că răspunsul lui Isus la obiecțiile ucenicilor este uneori interpretat greșit ca schimbând tot ce tocmai spusese despre Euharistie într-o simplă metaforă. Ideea este veche, cel puțin de la Ulrich Zwingli încoace, unul dintre conducătorii Reformei protestante, care a luat un fragment de verset – „trupul nu folosește la nimic" (Ioan 6, 63) – și l-a scos cu totul din context, folosindu-l ca pe o dovadă că Isus vorbea doar simbolic.[1]

---

1. Cuvintele exacte ale lui Zwingli sunt: „Nu vreau ca cineva să se lase deranjat de această anevoioasă examinare a cuvintelor, căci nu pe ele mă bazez, ci doar pe expresia «trupul nu folosește la nimic» (Ioan 6, 63). Această expresie este destul de puternică pentru a dovedi că «este» din acest pasaj e folosit pentru a spune «semnifică» sau «simbolizează», chiar dacă discursul însuși n-ar conține absolut nimic după care ar putea fi detectat acest înțeles... Am respins acum, sper, ideea aceasta fără noimă despre trupul de carne." – Ulrich Zwingli, *Commentary on True and False Religion*, ed. S.M. Jackson (Labyrinth Press, Durham, 1981), 231 și 216, citat în O'Connor, *The Hidden Manna*, 144. Observați că Zwingli nu este interesat de vreo „examinare anevoioasă" a contextului real al cuvintelor lui Isus. Nu este discutată întreaga cuvântare și nu este nicidecum menționată Euharistia ca noua mană. El scoate total din context un verset – Ioan 6, 63 – și îl tratează ca și cum el singur ar constitui dovada concludentă că Isus spune despre Euharistie că este doar „un simbol" al trupului său. Este un exemplu clasic de text scos din context și folosit ca pretext.

Dar Zwingli nu poate avea dreptate. În primul rând, când Isus a spus despre cuvintele pe care le rostise că sunt „Duh şi viaţă" (Ioan 6, 63), nu spunea că vorbeşte doar simbolic. În greceşte, cuvântul *pneuma* („duh") nu înseamnă „simbolic". Şi în Vechiul, şi în Noul Testament, Duhul este *real*, mai real decât orice în lumea materială, vizibilă. Mai devreme, în aceeaşi Evanghelie, când Isus a spus: „Dumnezeu este Duh" (Ioan 4, 24), cu siguranţă nu a voit să spună că Dumnezeu este doar simbolic!

Mai mult decât atât, în răspunsul dat ucenicilor, Isus a zis: „*trupul* nu foloseşte la nimic" (Ioan 6, 63). *Nu* a spus „trupul *meu* nu foloseşte la nimic"[1]. Sunt două afirmaţii foarte diferite. Nu ar fi făcut-o pe a doua fără să se contrazică flagrant pe sine. Dacă citiţi atent cuvântarea dinainte, veţi vedea că Isus tocmai a spus de şase ori în doar şapte versete că omul trebuie să-i mănânce trupul spre a avea viaţă veşnică.

> Pâinea pe care o voi da Eu este *trupul meu*, pentru viaţa lumii. (v. 51)
>
> Adevăr, adevăr vă spun: de nu veţi mânca *trupul Fiului Omului* şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi. (v. 53)
>
> Cine mănâncă *trupul meu* şi bea sângele meu are viaţă veşnică. (v. 54)

---

1. Sf. Ioan Gură de Aur a subliniat odinioară acest lucru: „Era lucru trupesc să te întrebi cum poate Domnul să-şi dea trupul spre mâncare. Şi atunci? Nu este oare adevărată carne? Desigur că da. Când spune că *trupul nu foloseşte la nimic*, El nu vorbeşte despre trupul său, ci despre acela al ascultătorului trupesc al cuvântului său." Citat în Toma de Aquino, *Catena aurea vol. IV – Part I: St. John* (John Henry Parker, London, 1842), 248. Şi Augustin s-a luptat cu această chestiune în *In Ioannis Evangelium Tractatus* 27, 5.

Căci *trupul meu* este adevărată hrană și sângele meu, adevărată băutură. (v. 55)
Cine mănâncă *trupul meu* și bea sângele meu rămâne în mine și Eu în el. (v. 56)
Cine mă mănâncă *pe mine* va trăi și el prin mine. (v. 57)

În lumina acestor versete, răspunsul lui Isus către ucenici nu poate însemna că trupul său nu folosește la nimic.[1] Cei care susțin așa ceva nu se opresc ca să-și dea seama că aceasta ar face ca și trupul lui oferit pe cruce – ca să nu mai vorbim de trupul asumat la întrupare – să fie nefolositor.[2] E absurd, mai ales în Evanghelia care accentuează: „Cuvântul s-a făcut trup" (Ioan 1, 14) pentru a mântui omenirea. Spunând „trup", „carne" (gr. *hē sarx*), și nu „trupul meu", Isus folosește, în acest loc, o expresie standard pentru „ceea ce e natural sau pământesc"[3], precum și pentru cei care văd realitatea doar

1. De ex., James Dunn, care susține că Ioan 6, 63 înseamnă că „Trupul *euharistic* nu folosește la nimic: viața vine prin Duh și prin cuvintele lui Isus". James D.G. Dunn, *Baptism in the Holy Spirit: A Re-examination of the New Testament Teaching on the Gift of the Spirit in Relation to Pentecostalism Today* (SBT 2.15; SCM Press, London, 1970), 184–185.

2. Sfântul Augustin a arătat aceasta cu secole în urmă când a scris: „Așadar, de ce spuneți: «Trupul nu folosește la nimic»? Nu folosește la nimic așa cum l-au înțeles ei: căci au înțeles trupul tăiat în chip de cadavru sau vândut în piața de carne, nu ca atunci când e însuflețit de spirit... Prin urmare, când se spune «Trupul nu folosește la nimic» e vorba de trup în sine. Dar dacă se adaugă spiritul trupului – așa cum iubirea se adaugă cunoașterii – trupul e de mare folos. Căci, dacă trupul n-ar folosi la nimic, Cuvântul nu s-ar fi făcut Trup ca să locuiască între noi", Augustin, *In Ioannis Evangelium Tractatus* 27, 5.

3. Vezi Brown, *The Gospel According to John*, 1, 131: „Pentru Ioan, «trup/carne» subliniază slăbiciunea și caracterul muritor al făpturii... Duhul, ca opus trupului, este principiul puterii dumnezeiești dătătoare de viață în sfera umană".

din această perspectivă. Dovada despre aceasta se poate găsi peste câteva capitole în Evanghelia după Ioan, când Isus le spune fariseilor: „Voi judecați după trup“ (gr. *hē sarx*) (Ioan 8, 15).

Cu alte cuvinte, după cum fariseii l-au respins pe Isus pentru că nu i-au recunoscut originea supranaturală, ci l-au judecat doar după înfățișare, la fel și ucenicii lui Isus nu au crezut învățătura lui euharistică pentru că nu au înțeles natura suprafirească a noii mane din cer. Au judecat-o doar după înfățișare. Nu au înțeles[1] că El vrea să le dea trupul și sângele său înviat, prezent în chip minunat sub vălul pâinii și vinului.

Ca o paranteză, aș sublinia și că, făcând astfel legătura între mana cea nouă și învierea trupului, Isus nu spunea de fapt ceva cu totul străin de iudaismul antic. De exemplu, într-un comentariu la Geneză, Rabbi Ieșua afirmă: „Cine îl slujește pe Dumnezeu până la moarte va fi îndestulat cu *pâinea Lumii care va să vină*“ (*Genesis Rabbah* 82, 8).

În gândirea evreilor din Antichitate, „Lumea care va să vină“ era un mod de a desemna epoca mântuirii. Atunci, Dumnezeu nu numai că avea să-și îndeplinească făgăduința de a-l aduce pe Mesia; El avea să reînnoiască și creația, înviindu-i pe cei morți și transformând universul vizibil într-„un cer nou și un pământ nou“ (vezi Isaia 64–65). Dacă Isus vedea Euharistia ca pe acea „pâine a Lumii viitoare“ la care se refereau rabinii, atunci nu putea s-o vadă ca pe o pâine obișnuită. Dimpotrivă, ea era o prefigurare și o chezășie a noii creații. Tocmai acest lucru l-a spus Isus în cuvântarea

1. Într-un mod asemănător, când Petru l-a proclamat pe Isus ca fiind Mesia, „Fiul Dumnezeului viu“, Isus i-a zis: „Nu trupul (*sarx*) și sângele ți-au descoperit aceasta, ci Tatăl meu care este în ceruri“ (Matei 16, 17). Prin harul lui Dumnezeu, Petru a putut vedea, dincolo de aparența umanității lui Isus, filiația lui divină.

despre Pâinea Vieţii: oricine mănâncă mana cea nouă a Euharistiei va fi înviat „în ziua de apoi" (Ioan 6, 54).

În ultimul rând, dar la fel de important, numai atunci când sesizăm legătura dintre noua mană din cer şi trupul înviat al lui Isus putem explica porunca lui şocantă de a-i bea sângele (Ioan 6, 53–56). Cum putea să spună Isus aşa ceva, când Vechiul Testament interzicea în mod explicit israeliţilor să bea sângele vreunui animal? Sugerez că tocmai motivul pentru care Dumnezeu interzice băutul sângelui în Vechiul Legământ este şi motivul pentru care Isus le porunceşte ucenicilor să-i bea sângele: „Fiindcă viaţa (ebr. *nefeş*) trupului este sângele" (Levitic 17, 11). Isus cunoştea Legea lui Moise şi cunoştea că puterea propriei sale „vieţi" înviate se afla în sângele său. Aşadar, *dacă ucenicii voiau să se împărtăşească din „viaţa" învierii trupeşti a lui Isus, atunci trebuiau să se împărtăşească şi cu trupul şi sângele lui.* Dacă voiau să ia parte la viaţa învierii lui trupeşti, atunci trebuiau să-i primească sângele dat lor ca băutură: „De nu veţi mânca trupul Fiului Omului şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă în voi. Cine mănâncă trupul meu şi bea sângele meu are viaţă veşnică şi Eu îl voi învia în ziua de apoi" (Ioan 6, 53–54).

5
PÂINEA PREZENȚEI

După ce am privit Cina de pe urmă prin prisma Paștelui și a manei, apar și mai multe întrebări. Dacă Isus voia să inaugureze noul exod prin moartea și învierea sa, *în ce fel se gândea El oare că i se va aduce închinare lui Dumnezeu după începerea acestui nou exod*? În special, cum avea să fie prezent Dumnezeu în mijlocul poporului său, așa cum fusese odinioară în Cortul din vremea lui Moise?

Deși mulți cercetători sunt de acord că Isus aștepta noul exod, nu s-au prea întrebat ce gândea El despre felul în care avea să arate cultul după începerea acestuia. Din perspectiva iudaismului antic însă, aceasta ar fi fost o întrebare foarte importantă. Va fi un Cort, la fel ca la primul exod? Dacă da, ce fel de jertfă s-ar aduce acolo? Cultul avea să constea în jertfe de animale, așa cum se descrie în cartea Leviticului? Sau avea să se axeze pe un alt fel de ofrandă? De exemplu, în secolul al II-lea d.Cr., Rabbi Menahem din Galileea[1] învăța că „în lumea viitoare toate jertfele vor fi desființate,

---

1. Vezi W.D. Davies, *Torah in the Messianic Age and/or the Age to Come* (SBLMS 7; Society of Biblical Literature, Philadelphia, 1952), 55–56; Hartmut Gese, „The Origin of the Lord's Supper" în *Essays on Biblical Theology*, trans. Keith Crim (Augsburg, Minneapolis, 1981), 117–140 (aici 130).

dar jertfa de aducere de mulţumire nu va fi niciodată desfiinţată" (Levitic Rabbah 9, 7). O viziune remarcabilă. Iată un rabin, la puţin timp după Isus, prevăzând o eră viitoare în care toate jertfele cele multe descrise în Torah aveau să înceteze, rămânând una singură: „jertfa de mulţumire" (vezi Levitic 7). Iată la ce se aştepta Rabbi Menahem. Dar Isus?

În acest capitol voi încerca să răspund la aceste întrebări explorând cea de a treia cheie de înţelegere a Cinei de taină: misterioasa Pâine a Înfăţişării. Lucru curios, mulţi cititori moderni n-au auzit de această pâine sfântă care se păstra în Cortul vechilor evrei şi cu atât mai puţin au căutat să vadă cum poate ea să arunce lumină asupra rădăcinilor iudaice ale Euharistiei.

Poate că motivul este faptul că referirile la Pâinea Înfăţişării sunt ascunse în câteva dintre cele mai dificile părţi ale Vechiului Testament, cum ar fi descrierea amănunţită a Cortului (Exod 25) sau regulile preoţeşti şi regulamentele leviţilor (Levitic 24). Sau, poate, fiindcă nu s-a înţeles prea bine ce este de fapt „Pâinea Înfăţişării".

În acest capitol, voi încerca să arăt că Pâinea Înfăţişării din Vechiul Testament este o piesă extrem de importantă în acest „puzzle" euharistic. Într-adevăr, o examinare atentă a contextului iudaic al Evangheliilor sugerează că Isus nu doar a văzut Cina de pe urmă ca pe noul Paşte şi ca pe noua mană din cer; El a văzut şi împlinirea mesianică a ceea ce este prefigurat de Pâinea Înfăţişării.

Pentru a vedea aceste legături dintre Cina de pe urmă şi Pâinea Înfăţişării, va trebui să ne reîntoarcem la Vechiul Testament şi la tradiţia iudaică precum şi la practicile şi credinţele care înconjurau această misterioasă pâine.[1]

---

1. Vezi Paul V.M. Flesher, „Bread of the Presence" în *Anchor Bible Dictionary*, 6 vol., ed. David Noel Freedman *et al.* (Doubleday,

„PÂINEA FEȚEI"

Deși majoritatea cititorilor nu sunt familiarizați cu Pâinea Înfățișării, ea este, de fapt, menționată de multe ori în Scripturi[1]. Pentru ceea ce ne interesează aici, ies în relief mai ales două descrieri amănunțite. Prima este în Exod, iar cea de a doua în Levitic. Ne vom opri câteva momente să le examinăm pe rând.

„Pâinea Feței lui Dumnezeu"

Pâinea Înfățișării apare, pentru prima dată, în Vechiul Testament în relatarea despre ieșirea din Egipt și peregrinarea prin pustiu. După ce Dumnezeu le-a dat israeliților cele Zece Porunci și a pecetluit legământul cu ei printr-un ospăț ceresc (Exod 20–24), începe de îndată să le dea instrucțiuni privind felul în care ei urmează să-i aducă închinare. Toate aceste instrucțiuni gravitează în jurul locului central de închinare, „Cortul întâlnirii" (Exod 26).

Primul lucru pe care trebuie să-l amintim despre Cort este faptul că Dumnezeu i-a poruncit lui Moise să facă trei obiecte sacre care să fie păstrate în el:

1. Chivotul Legământului
2. Sfeșnicul de aur, cunoscut ca *Menora*
3. Masa de aur cu Pâinea Înfățișării.

New York, 1992) I: 780–781; Menahem Haran, „Shewbread", *Encyclopedia Judaica*, 16 vol., ed. Cecil Roth (Keter, Ierusalim, 1971), 14: 1394–1396; Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 63–65.

1. Vezi Exod 25, 23–30; 37, 10–16; Levitic 24, 5–9; Numeri 4, 7; 1 Samuel 21, 5–7; 1 Regi 7, 48; 1 Cronici 9, 32; 23, 29; 28, 16; 2 Cronici 2, 4; 13, 11; 29, 18; Neemia 10, 33; 1 Macabei 1, 22; 4, 49; Matei 12, 4; Marcu 2, 26; Luca 6, 4; Evrei 9, 2.

E interesant că, înainte ca Dumnezeu să descrie Cortul, El îi aduce în prim plan lui Moise cele trei obiecte sacre de ţinut în Lăcaşul Sfânt. Este evident că acestea au o importanţă cu totul specială. De fapt, Biblia spune că Moise a văzut modelul după care trebuia să le facă într-o vedenie care i-a fost „arătată" pe vârful muntelui Sinai (Exod 25, 9. 40). Cu alte cuvinte, Chivotul, Sfeşnicul şi Pâinea Înfăţişării au drept model realităţi *cereşti*.

Primul, vestitul Chivot al Legământului, era o cutie ferecată cu aur în care israeliţii aveau să aşeze mai târziu tablele cu cele Zece Porunci, mana şi toiagul lui Aaron (Exod 25, 10–22). Pe Chivot era „tronul milostivirii", un capac mare de aur pe care aveau să fie aşezaţi doi „heruvimi de aur" – adică două statui de îngeri. (Observaţi aici că Dumnezeu în mod evident nu consideră aceste *statui* de îngeri o încălcare a celor Zece Porunci. În ciuda a ceea ce au crezut unii cititori ai Bibliei, Dumnezeul lui Avraam, al lui Isac şi al lui Iacob nu pare deloc a fi împotriva aurului şi împotriva statuilor!)

Al doilea obiect, Sfeşnicul de aur, este cunoscut îndeosebi cu denumirea sa ebraică de *menora* (Exod 25, 31–40). Acest sfeşnic avea şapte braţe şi era făurit ca un copac sau arbust acoperit cu flori. Preoţii trebuiau să-l ţină pururi aprins, căci era singura sursă de lumină în Lăcaşul Sfânt.

În sfârşit, cea mai importantă pentru noi este masa ferecată cu aur pe care israeliţii aşezau Pâinea Înfăţişării. Iată descrierea ei amănunţită:

> Să faci o masă din lemn de salcâm... Să o fereci cu *aur curat* şi să-i faci margine de aur de jur împrejur. [...] Să faci *blide şi cupe şi urcioare şi vase pentru libaţii*. Din aur curat să le faci. *Şi să pui pe masă Pâinea Înfăţişării înaintea mea pururi*. (Exod 25, 23–24. 29–30)

Acest pasaj conține trei indicii importante privind înțelesul acestei pâini neobișnuite.

Mai întâi, dacă cercetăm cu atenție, observăm că pâinea nu era singurul lucru de pe masă. Lângă ea se aflau „blide și cupe și urcioare și vase" pentru turnarea libațiilor, adică a jertfelor de vin (compară cu Numeri 15, 5–7; 28, 7). Astfel, când este vorba de Cortul lui Moise, ne putem referi la acestea ca la *pâinea și vinul* Înfățișării. E interesant de remarcat, după cum o arată savantul evreu Menahem Haran, că acest vin era diferit de toate celelalte ofrande de vin, pentru că nu era vărsat de preoți, ci pare să fi fost *băut* în cadrul unui ospăț sacru de pâine și vin[1].

În al doilea rând: traducerile vorbesc de „pâinile punerii înainte/ înfățișării". Expresia ebraică este *lehem happanim*, literal „Pâinea Feței"[2]. Se pune întrebarea: cum ar trebui tradusă mai exact această expresie? Ce înseamnă ea?

---

1. Vezi Menahem Haran, *Temples and Temple-Service in Ancient Israel* (Clarendon, Oxford, 1978), 216–217.

2. E ciudat că traducerile catolice în limba engleză echivalează expresia ca *bread of continual offering*, „pâine a ofrandei perpetue" (Jerusalem Bible) sau *showbread* (New American Bible), în vreme ce traducerile protestante sau ecumenice o redau literal ca *bread of the Presence*, „pâine a Prezenței" (Revised Standard Version, New International Version), cum fac și unii comentatori evrei, ca Umberto Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, tr. Israel Abrahams (Magness, Ierusalim, 1967), 340. Nefericitul termen *showbread* sau *shewbread* pare să fi intrat în engleză din vechea germană *Schaubrod*, care, la rândul ei, traduce lat. *panes propositionis* din Vulgata. Această traducere provine de la acele pasaje în care Pâinea Înfățișării e numită *lehem hammaareket* „pâinea punerii în rând" (1 Cronici 9, 32; 23, 29; Neemia 10, 34; Evrei 9, 2). [Traducerile românești au „pâinea / pâinile punerii înainte" – *n.t.*]

Pe de o parte, unii exegeți o traduc cu „Pâinea punerii înainte" sau „Pâinea Ofrandei"[1]. Din această perspectivă, expresia s-ar referi la pâinea așezată *în fața* „prezenței" lui Dumnezeu, adică în fața Sfintei Sfintelor, unde cobora norul slavei prezenței divine asupra Chivotului Legământului. Această interpretare nu reușește să comunice ce spune expresia ebraică. Ne spune ce trebuie făcut cu pâinea, dar nu traduce de fapt cuvântul ebraic *panim.*[2]

Pe de altă parte, unii susțin că expresia ar trebui tradusă cât mai literal cu putință. Iar cea mai literală traducere este *Pâinea Feței.* Din această perspectivă, înțelesul expresiei este limpede[3], dar implicațiile sunt enorme: Pâinea Înfățișării nu este nimic altceva decât Pâinea Feței lui Dumnezeu. Din

---

1. De ex. Cassuto, *A Commentary on the Book of Exodus*, 340; Baruch A. Levine, *Leviticus* (The JPS Torah Commentary; Jewish Publication Society, Philadelphia, 1989), 165, traducând „bread of display".

2. Pentru critica acestei interpretări, vezi P.A.H. De Boer, „An Aspect of Sacrifice" în *Studies in the Religion of Ancient Israel*, ed. G.W. Anderson *et al.* (Vetus Testamentum, Supplements; Brill, Leiden, 1972), 27–47. După cum subliniază el, când JPS traduce expresia ebraică prin „bread of display" ne spune doar „ce trebuie făcut cu pâinile, dar nu traduce *happanim*" (32).

3. Vezi, de ex., John E. Hartley, *Leviticus*, 400: „Expresia ebraică înseamnă literal «pâinea feței»". Vezi și de Vaux, *Ancient Israel*, 422: „Oarecum asemănătoare cu ofrandele descrise până acum este pâinea punerii înainte, numită în ebraică *lehem happanim* [«pâinea feței» (lui Dumnezeu)] sau «pâinea Prezenței»..."; De Boer, „An Aspect of Sacrifice", 34. Aceasta mi se pare poziția cea mai solidă, mai ales întrucât cercetări recente arată că, în lumea antică, pâinile aduse ca jertfă în temple (și, mai târziu, în biserici) aveau adesea simbolul divinității imprimat pe ele (*cf.* Ieremia 7, 18; 44, 19). Vezi George Galavaris, *Bread and the Liturgy: The Symbolism of Early Christian and Byzantine Bread Stamps* (University of Winsconsin Press, Madison, 1970), 22.

acest punct de vedere, pâinea însăși este, într-un fel, un semn vizibil al feței lui Dumnezeu.

În sprijinul acestei a doua interpretări, ar trebui să ne aducem aminte când anume a fost dată pentru prima oară poporului lui Israel Pâinea Înfățișării. În Cartea Exodului, Dumnezeu îi poruncește lui Moise să construiască masa de aur pentru Pâinea Înfățișării (Exod 25) *imediat după* ospățul ceresc la care acesta și bătrânii poporului au luat parte pe muntele Sinai (Exod 24). Motivul pentru care această alăturare este semnificativă rezidă în faptul că relatarea despre ospățul ceresc subliniază că, pe când ei mâncau și beau, l-au văzut pe Dumnezeu:

> Apoi Moise a urcat împreună cu Aaron, Nadab și Abihu și cei șaptezeci dintre bătrânii lui Israel și *l-au văzut pe Dumnezeul lui Israel* [...]. Dar împotriva celor aleși dintre fiii lui Israel El nu și-a întins mâna, iar ei au văzut pe Dumnezeu și au mâncat și au băut. (Exod 24, 9–11)

Într-un cuvânt, când așezăm instituirea Pâinii Înfățișării în contextul ei biblic, se pare că acea „Pâine a Înfățișării" pământească era menită să constituie un fel de memorial al ospățului ceresc la care Moise și bătrânii l-au „văzut" pe Dumnezeul lui Israel pe când „au mâncat și au băut". De aceea îi și poruncește Dumnezeu lui Moise să construiască masa pentru Pâinea Înfățișării (împreună cu Chivotul și cu Menora) conform „modelului" ceresc ce-i fusese arătat „pe munte" (Exod 25, 9. 40). Chivotul pământesc este un semn văzut al nevăzutului lăcaș ceresc al lui Dumnezeu, iar Pâinea pământească a Înfățișării este semn văzut al nevăzutului chip ceresc al lui Dumnezeu.

După cum a formulat un exeget al Vechiului Testament, în pâinea din Cort Dumnezeu „însuși" acționează ca „gazdă

care se înfățișează credincioșilor săi, dăruind tărie dumnezeiască, viață dumnezeiască"[1].

Pâinea Legământului veșnic

Dar mai este ceva. Pe lângă scurta descriere a Pâinii Înfățișării din Cartea Exodului, găsim încă o relatare, mai amănunțită, în Levitic. Din această carte cu legi pentru preoții leviți aflăm că pâinea și vinul erau semne nu doar ale prezenței lui Dumnezeu, ci și ale Legământului. Cu alte cuvinte, această pâine reprezenta legătura sacră dintre Dumnezeu și cele douăsprezece triburi ale lui Israel:

> Să iei floare de făină și să faci din ea *douăsprezece turte*; fiecare turtă să fie făcută din două zecimi de efă. Să le pui în două șiruri, câte șase în fiecare șir, pe masa de aur curat, înaintea Domnului. Peste fiecare șir să pui tămâie curată, care să fie pe pâine ca aducere-aminte, ca un dar mistuit de foc înaintea Domnului. *În fiecare zi de sabat să se pună aceste pâini înaintea Domnului, neîncetat: acesta este un legământ veșnic pe care-l vor ține fiii lui Israel.* Pâinile acestea să fie ale lui Aaron și ale fiilor lui și să le mănânce într-un loc sfânt, căci ele sunt pentru ei lucru preasfânt, o parte din darurile mistuite de foc înaintea Domnului. Aceasta este o legiuire veșnică. (Levitic 24, 5–9)

Aici sunt de observat mai multe lucruri.

În primul rând, Pâinea Înfățișării este identificată explicit ca semn al „legământului veșnic" dintre Dumnezeu și Israel. Cum am văzut mai sus, această relație de legământ fusese stabilită prin evenimentele care au avut loc pe muntele

1. De Boer, „An Aspect of Sacrifice", 35.

Sinai, când Moise și bătrânii au adus jertfă la poalele muntelui (Exod 24, 8–11). Se pare că Pâinea Înfățișării – care, să o spunem din nou, avea ca model vedenia cerească „arătată" lui Moise pe vârful Sinaiului (Exod 25, 9) – era menită să fie memorial și *semn* al aceluiași „legământ" încheiat cu Israel pe muntele Sinai. De aceea sunt douăsprezece turte de pâine nedospită – una pentru fiecare din cele douăsprezece triburi.

În al doilea rând, conform Leviticului, Pâinea Înfățișării era o ofrandă „perpetuă", trebuia să fie prezentă necontenit în fața Domnului în Cort. Trebuia să fie semn perpetuu al faptului că, deși israeliții nu se mai aflau la muntele Sinai, Dumnezeu continua să fie cu ei. Lucru interesant, Leviticul sugerează și că, atâta vreme cât Pâinea Înfățișării se află în Cort, flăcările Menorei trebuie să ardă și ele „neîncetat" (Levitic 24, 1–4). (În timpurile noastre, bisericile catolice păstrează o practică similară lângă Tabernacolele lor, sub forma lămpii veșnice care arde întotdeauna când este prezentă Euharistia.) Ori de câte ori masa de aur era scoasă din Cort, preoții leviți trebuiau s-o acopere cu un văl (Numeri 4, 7–9).

În al treilea rând – și e important – Pâinea Înfățișării nu era doar un simbol; era și o *jertfă*. Deși mulți cititori ai Bibliei sunt familiarizați numai cu jertfa de animale, existau de fapt două feluri de jertfe[1] în Vechiul Testament: (1) jertfa „sângeroasă" implicând înjunghiere de tauri, țapi și berbeci și (2) jertfa „nesângeroasă", care adesea consta în pâine și vin. Pâinea Înfățișării era un fel de jertfă nesângeroasă, cunoscută în ebraică drept *minhah* (*cf.* Levitic 2). Dacă există vreo îndoială asupra acestui lucru, observați că tămâia

1. Vezi George Buchanan Gray, *Sacrifice in the Old Testament: Its Theory and Practice* (KTAV, New York, 1925, 1971), 398–402.

era şi ea păstrată pe masa de aur. În Vechiul Testament, tămâia însoţeşte întotdeauna jertfele[1], spre a simboliza ridicarea lor la cer. Mai mult, profetul Iezechiel se referă la masa de aur cu Pâinea Înfăţişării ca la un „altar" (Iezechiel 41, 21–22). Cu alte cuvinte, această pâine era şi mâncare, şi jertfă. Era şi un dar de la Dumnezeu pentru preoţii săi (sub formă de ospăţ) şi ofrandă a preoţilor pentru Dumnezeul lor (sub formă de jertfă).

În al patrulea rând, în sfârşit, Pâinea Înfăţişării nu era o jertfă oarecare. Era o jertfă „preasfântă", despre care Leviticul spune că trebuie adusă „în fiecare zi de sabat" de către Aaron, Marele Preot. Această legătură între Pâinea Înfăţişării şi sabat este important să fie subliniată, fiindcă cititorii moderni tind să creadă că sabatul era, în primul rând, o zi de odihnă şi nu neapărat o zi de jertfă. Desigur, după dezvoltarea sinagogii în oraşele evreieşti din afara Ierusalimului (probabil în secolul al III-lea î.Cr.), cultul săptămânal de sabat consta, în primul rând, în mersul la sinagogă pentru rugăciune, pentru studierea Torei şi pentru a cânta imnuri de laudă lui Dumnezeu. Cu toate acestea, conform Bibliei, cultul de sabat avea şi un aspect sacrificial. În Cort (şi, mai târziu, în Templul din Ierusalim), sabatul era marcat de jertfe – sângeroase şi nesângeroase – aduse de preoţi. În mod semnificativ, jertfa nesângeroasă oferită săptămânal era tocmai Pâinea şi vinul Înfăţişării. Numai după ce romanii au distrus Templul în 70 d.Cr. a încetat aducerea oricărei jertfe. Înainte de acel tragic eveniment, în fiecare sabat avea loc ofranda de Pâini proaspete ale Înfăţişării şi mâncarea pâinii de către preoţi în sfântul Lăcaş.

Rezumând, când cercetăm paginile Vechiului Testament, ne devine foarte limpede că Pâinea Înfăţişării se afla în inima

---

1. De Vaux, *Ancient Israel*, 422.

cultului israelit. Împreună cu faimosul Chivot al Legământului şi cu Sfeşnicul de aur, era unul dintre cele mai sacre lucruri din Lăcaşul sfânt, din sanctuarul interior al străvechiului Cort. Toată lumea ştie cât de important era sabatul în vechiul Israel; Pâinea Înfăţişării era jertfa de sabat, „cea mai sfântă" ofrandă. Era atât semnul „legământului veşnic" cu Israel, cât şi Pâinea prezenţei perpetue a Domnului în Cort – „Pâinea Feţei" Dumnezeului atotputernic. E limpede: conform Scripturii, misterioasa Pâine a Înfăţişării nu era pâine obişnuită.

„PRIVIȚI IUBIREA LUI DUMNEZEU PENTRU VOI"

Dacă ne întoarcem la tradiţia iudaică antică pentru a vedea ce are de spus despre Pâinea Înfăţişării, ne găsim într-o situaţie apropiată de cea cu Paştele şi cu mana. Multe tradiţii remarcabile, care nu se găsesc în Biblie, dau mărturie despre o veneraţie crescândă faţă de natura misterioasă, chiar miraculoasă, a acestei pâini.

Pâinea Înfăţişării şi preotul Melchisedec

Oricine e familiarizat cu Cartea Genezei sau cu Epistola către evrei va trebui să admită că unul dintre cei mai enigmatici oameni din Biblie este cel numit Melchisedec. Această figură învăluită în umbră, menţionată doar de două ori în Vechiul Testament, apare, mai întâi, în relatarea biruinţei lui Avraam asupra regilor păgâni din Pământul Făgăduinţei. După ce-şi salvează nepotul, pe Lot, din captivitate, Avraam (pe atunci încă numit Avram) se întâlneşte cu Melchisedec,

care e și preot și rege și care îi aduce o jertfă foarte specială lui Dumnezeu:

> Când Avram s-a întors după ce l-a biruit pe Chedorlaomer și pe regii care erau cu acesta, *Melchisedec, regele Șalemului, i-a adus pâine și vin; el era preot al Dumnezeului Preaînalt.* Și l-a binecuvântat zicând: „Binecuvântat să fie Avram de Dumnezeul cel Preaînalt, Făcătorul cerului și al pământului, și binecuvântat să fie Dumnezeul cel Preaînalt, care i-a dat pe vrăjmașii tăi în mâinile tale!" Și Avram i-a dat zeciuială din toate. (Geneză 14, 17–20)

Cine este acest rege misterios? De ce este el primul om care este numit „preot" în Biblie (ebr. *kohen*)? Și de ce aduce el lui Dumnezeu o jertfă de „pâine și vin", mai degrabă decât, să zicem, un taur, un țap sau un miel?

Să încercăm să răspundem la aceste întrebări cât mai simplu cu putință. În primul rând, în tradiția iudaică antică, Melchisedec era socotit a fi nimeni altul decât Sem, evlaviosul întâi-născut al lui Noe. Conform acestor tradiții, Sem era numele fiului lui Noe, iar Melchisedec, însemnând „rege al dreptății", era titlul său regesc. Mai mult, după cum atestă istoricul evreu din secolul I, Iosephus[1], se credea că cetatea „Salem" peste care era rege Melchisedec nu era alta decât Ieru-*salem*, care mai târziu a ajuns cetatea lui David și locul unde s-a zidit Templul (*cf.* Psalmul 71, 1–3).

În orice caz, pentru noi contează că jertfa de pâine și vin a lui Melchisedec era legată, în tradiția iudaică, de Pâinea

1. Vezi Hahn, *Kinship by Covenant*, 97–100, 130–134; Martin McNamara, „Melchizedek: Gen 14, 17–20 in the Targums, in Rabbinic and Early Christian Literature", *Biblica* 81 (2000): 1–31; L. Ginzberg, *Legends of the Jews*, 7 vol. (Jewish Publication Society, Philadelphia, 1968), 5: 225–226.

Înfățișării. Într-un străvechi comentariu la Geneză 14, găsim următoarele:

> „Iar Melchisedec, regele Salemului, a adus pâine și vin" (Geneza 14, 18)... Rabbi Samuel ben Nahman a spus: *L-a învățat legile preoției, „pâinea" referindu-se la Pâinea Înfățișării, iar „vinul", la libații.* Rabinii au spus: El i-a revelat Torah, după cum este scris: „Haideți și mâncați din pâinea mea și beți din vinul pe care l-am amestecat!" – Proverbe 9,5 (*Genesis Rabbah* 43, 6).

În această interpretare, nu numai că Melchisedec e semnalat ca întâiul preot-rege din Ierusalim, ci ofranda de pâine și vin pe care o aduce este și ea identificată explicit cu Pâinea și vinul Înfățișării pe care, ca preot, l-a învățat pe Avram cum să le aducă jertfă. Astfel, pentru unii iudei din Antichitate, Pâinea și vinul înfățișării nu erau doar una dintre jertfele instituite în vremea exodului, ci își aveau originile în generațiile timpurii ale omenirii. Pe atunci, *toți* bărbații erau preoți, nu după rânduiala lui Levi – a cărui preoție a fost instituită după ce Israel s-a închinat vițelului de aur (Exod 32) –, ci după „rânduiala lui Melchisedec" (Psalmul 110, 4)[1]. Iar ofranda de jertfă a acestei preoții primordiale nu era altceva decât pâine și vin.

---

1. E interesant de observat că unele tradiții, inclusiv aceasta, leagă Pâinea Înfățișării de ospățul „Înțelepciunii" descris în Proverbe 9, 1–4. De ex., *Leviticus Rabbah* 11, 4 („Ea și-a amestecat vinul" se referă la libații, „A pus masa" face aluzie la așezarea pâinilor punerii înainte.); *Numeri Rabbah* 13, 15–16 („«Veniți și mâncați din pâinea mea» [Prov. 9, 5] și în legătură cu pâinea punerii înainte spune: «Și să-i faci blide și cupe» [Exod 25, 29]; și am aflat că «blidele» erau formele, pâinea fiind pregătită în forme"). G.K. Beale citează și el o tradiție după care Pâinea Înfățișării „părea să reflecte hrana pregătită pentru Adam în Grădină". Vezi Beale, *The Temple*, 74–75.

Pâinea miraculoasă de pe masa de aur

Pe lângă tradițiile despre figuri biblice ca Melchisedec, găsim câteva tradiții despre cum se oferea Pâinea Înfățișării în Templul din vremea lui Isus. De exemplu, în Mișna, rabinii ne spun că azimele pentru Pâinea Înfățișării aveau „coarne" la colțuri – bucățele de aluat rotunjite în sus precum coarnele de taur (Mișna, *Menahoth* 11, 4)[1]. Aceste coarne făceau ca pâinea să arate asemenea altarului de aramă pentru jertfe care se afla în curtea Templului, sprijinind astfel descrierea biblică a pâinii ca fiind în același timp semn și jertfă.

Mai mult, aflăm că unii rabini credeau că se întâmpla ceva deosebit cu Pâinea Înfățișării atunci când era adusă de preoți jertfă lui Dumnezeu. *Înainte* ca pâinea să fie adusă în sanctuar spre a fi oferită ca jertfă, ea putea fi așezată pe o masă de marmură. Dar *după* ce îi era consacrată lui Dumnezeu de către preoți, trebuia așezată pe o masă de aur:

> În Porticul de la intrarea în Casă (= Templu) erau două mese, una de marmură și cealaltă de aur. *Pe masa de marmură puneau Pâinea Înfățișării când era adusă, iar pe masa de aur puneau Pâinea Înfățișării când era scoasă afară*, pentru că ceea ce este sfânt trebuie ridicat și nu coborât. Iar înăuntru era o masă de aur pe care Pâinea Înfățișării stătea permanent. (Mișna, *Menahoth* 11, 7)[2]

Acest ritual arată limpede că, pentru rabinii din Antichitate, Pâinea Înfățișării era extrem de sacră, dar numai

---

1. După Herbert Danby, aceste coarne erau „bucăți mici de cocă puse pe cele patru colțuri, după modelul coarnelor altarului." (Danby, *The Mishnah*, 507 n. 10).

2. Traducere ușor adaptată. Vezi Danby, *The Mishnah*, 508, 509 și Mișna, *Shekalim* 6, 4.

după ce era oferită ca jertfă lui Dumnezeu în Sanctuar. Înainte de aceasta, era doar pâine obișnuită și putea fi așezată pe o masă obișnuită de marmură. Dar, odată oferită ca jertfă, devenea „sfântă" – în ebraică *qadoș*, adică „pusă deoparte", „consacrată". Ca atare, trebuia așezată pe o masă de aur, așa cum toate vasele și mobilierul din Lăcașul sfânt erau din aur (vezi Exod 25).

O altă tradiție merge până la a sugera că Pâinea Înfățișării, după consacrare, manifesta *proprietăți supranaturale*. După ce preoții scoteau pâinea din Lăcașul sfânt, o puneau pe „masa de aur" ca s-o poată mânca între ei (Mișna, *Menahoth* 11, 7). Conform Talmudului, în vremea unui Mare Preot deosebit de sfânt, chiar și o bucățică din Pâinea Înfățișării putea oferi un nutriment miraculos:

> [În tot timpul în care Simon cel Drept a slujit ca Mare Preot], *omer*-ul, cele două pâini și Pâinea Înfățișării au primit o binecuvântare astfel încât toți preoții care căpătau o bucată din ea de mărimea unei măsline o mâncau și se săturau cu o fărâmă din ea, fără a mai mânca și altceva (Talmudul babilonian, *Yoma* 39A).

Oare cel care cunoaște Evanghelia poate să nu se gândească la vestita hrănire a celor cinci mii? Atunci, Isus a înmulțit cinci pâini în așa fel încât „toți au mâncat și s-au săturat", ba au mai existat și „rămășițe" (Matei 14, 20). Din perspectiva iudeilor din vechime, Pâinea Înfățișării, ca și mana dinaintea ei, nu era pâine obișnuită. Cel puțin unii rabini credeau că e miraculoasă.

Pâinea din Templu

Poate că cea mai frapantă tradiție dintre toate este aceasta pe care o vom examina ultima. Şi ea are de-a face cu Pâinea Înfățișării din Templu pe vremea lui Isus.

Pe atunci, era obiceiul ca bărbații iudei care locuiau pe pământul lui Israel să urce la Ierusalim și la Templu de trei ori pe an pentru a sărbători Paștele, Cincizecimea și Corturile. („Cincizecime" este numele grecesc al sărbătorii iudaice a Săptămânilor, care se ținea la șapte săptămâni după duminica din săptămâna pascală.) Acest obicei își avea rădăcinile în legea lui Dumnezeu dată lui Moise: „De trei ori pe an toți cei de parte bărbătească să se înfățișeze înaintea Domnului, Dumnezeul lui Israel" (Exod 34, 23; 23, 17). Conform Talmudului palestinian și Talmudului babilonian, la fiecare din aceste sărbători preoții din Templu făceau ceva remarcabil. Scoteau din sanctuar Masa de Aur cu Pâinea Înfățișării pentru ca pelerinii s-o poată vedea.[1] Când luau înapoi pâinea sfântă, preoții o ridicau și rosteau următoarele cuvinte:

> Ei ridicau Masa de Aur și arătau Pâinea Înfățișării de pe ea celor care veneau la sărbători, spunându-le: *„Priviți iubirea lui Dumnezeu pentru voi!"* (Talmudul babilonian, *Menahot* 29A)

Dacă această tradiție nu ar fi atât de bine documentată, ar fi aproape de necrezut. Mai întâi, pare a fi o nemaiauzită încălcare a etichetei Templului. În afară de preoți, nimeni nu avea voie să intre în sanctuar și să privească la obiectele sacre dinăuntru. Dar, în sărbătorile de pelerinaj, iudeilor le

---

1. Vezi și Talmudul babilonian, *Hagigah* 26b: „Așadar, ei obișnuiau să ridice [masa] și să arate pelerinilor veniți la Sărbătoare Pâinea Feței și să le spună: «Iată iubirea în care vă păstrează Cel Atotprezent.»" Vezi și Mișna, *Sukkoth* 5, 7; *Menahoth* 11, 4.

era îngăduit să vadă *unul* dintre obiectele sacre ascunse în spatele vălului exterior: Pâinea Înfățișării. Şi mai uluitoare sunt cuvintele preoților când ridică această pâine sfântă. Cum ar putea Pâinea Înfățișării să fie atât de strâns legată de „iubirea" lui Dumnezeu? Din perspectiva iudeilor din Antichitate, ce puteau însemna aceste cuvinte?

Deşi nu putem decât să speculăm, am putea sugera cu oarecare certitudine că Pâinea Înfățișării era un semn al iubirii lui Dumnezeu pentru că era un semn al Legământului. În Vechiul Testament, legământul dintre Dumnezeu şi Israel este descris adesea în termenii unei legături „de căsătorie", unui *legământ de iubire* între Mirele dumnezeiesc şi Mireasa lui pământească (vezi Iezechiel 16; Isaia 54, Osea 1–2). După cum am văzut mai înainte, Tora afirmă explicit că Pâinea Înfățișării nu era doar „cea mai sfântă" jertfă a Sabatului, ci şi semnul „legământului veşnic" (Levitic 24, 7). Ca semn vizibil al acestui legământ veşnic, Pâinea Înfățişării era şi semnul vizibil al iubirii dumnezeiescului Mire pentru Mireasa sa. Poate de aceea preoții puteau spune poporului când ridicau pâinea: „Priviți iubirea lui Dumnezeu pentru voi!"

Vederea „Feței" Domnului

Mai rămâne o ultimă întrebare. De ce preoții aduceau afară doar Pâinea Înfățişării? De ce nu Menora, sau chiar Chivotul Legământului?

Şi în acest caz, deși nu putem fi siguri, motivul ar putea izvorî, până la urmă, din Vechiul Testament. Am arătat mai sus cum Cartea Exodului poruncește ca toți bărbații israeliți să ia parte la cele trei sărbători – a Paştelui, a Cincizecimii şi a Corturilor. După cum au arătat unii exegeți din zilele noastre, majoritatea traducerilor spun că bărbații trebuie

„să se înfățișeze lui Dumnezeu". Însă traducerea literală din ebraică este: „De trei ori pe an toți cei ai voștri de parte bărbătească să *vadă fața Stăpânului*, a Domnului, Dumnezeului lui Israel" (Exod 34, 23; 23, 17). În acest verset, „fața" lui Dumnezeu este *panim*, același cuvânt folosit în sintagma „Pâinea Înfățișării", sau „Pâinea Feței" (Exod 25, 30). Cu alte cuvinte, arătându-le pelerinilor Pâinea „Feței", preoții de la Templu împlineau Legea care le poruncea acestora să „vadă Fața" Domnului. După cum scrie exegetul evreu Israel Knohl:

> Am impresia că înțelepții s-au îndepărtat de convenție și au îngăduit să fie arătat mobilierul din Templu pelerinilor pentru a le îngădui să-și îndeplinească obligația de a „vedea Fața". Sau, cu alte cuvinte, arătarea acestor lucruri sfinte în fața adunării mari crea experiența unei teofanii publice. Israeliții, care tânjiseră să intre în curțile Templului și întrebaseră: „Când pot veni să văd fața lui Dumnezeu?", se duceau la Templu în sărbătoare de pelerinaj și priveau aduse afară din ascunzătoare vasele cu care se slujea la Templu. Astfel setea lor spirituală era ostoită și ei îndeplineau porunca din Tora ca „de trei ori pe an să vadă fața Stăpânului, a Domnului, Dumnezeului lui Israel" (Exod 34, 23).[1]

Aceste cuvinte sunt lămuritoare, deși aș vrea să clarific un lucru. Pare rezonabil să tragem concluzia că, pentru evreii

1. Israel Knohl, „Post-Biblical Sectarianism and the Priestly Schools", *Tarbiz* 60 (1991): 140–141, citat de Gary A. Anderson, „To See Where God Dwells: the Tabernacle, the Temple, and the Origins of the Christian Mystical Tradition", *Letter & Spirit* 5 (2008): 13–45 (aici 25).

antici, Pâinea Înfățișării nu era fața *reală* a lui Dumnezeu, ci un semn pământesc al Feței lui. Vechiul Testament spune foarte limpede că nimeni nu ar putea să vadă Fața descoperită a lui Dumnezeu și să rămână în viață (Exod 33, 20). Totuși, este foarte clar și că atunci când Moise și bătrânii lui Israel au urcat pe Muntele Sinai, au văzut ceva dumnezeiesc. După cum spune Tora, „l-au privit pe Dumnezeu, au mâncat și au băut" (Exod 24, 11).

Oricum am interpreta aceste cuvinte, un lucru e limpede: pentru un evreu din secolul I ca Isus, care ținea, cu siguranță, sărbătorile la Ierusalim și asista la ridicarea mesei de aur, Pâinea Înfățișării nu era pâine obișnuită! Nu era doar o relicvă străveche a unor zile apuse, închisă pentru totdeauna în Lăcașul Sfânt. Ci, conform tradiției iudaice din Antichitate, pâinea sfântă era jertfa primordială a lui Melchisedec, hrana miraculoasă a Sanctuarului, Pâinea Feței Dumnezeului Atotputernic. În sfârșit, foarte important, această pâine sfântă era un semn viu, vizibil, al iubirii lui Dumnezeu față de poporul său, felul în care poporul său de pe pământ putea zări în treacăt ceea ce dorea, până la urmă, din străfundul inimii: să vadă Fața lui Dumnezeu și să trăiască, și să știe că El îl iubește.

Sau, am spune, ea ar fi trebuit să fie toate acestea. Din nefericire, asemenea jertfei mielului de Paște la Templu, oferirea săptămânală a Pâinii Înfățișării a luat sfârșit în anul 70 d.Cr., când armatele romane au distrus Templul din Ierusalim. De atunci și până astăzi, oferirea Pâinii Înfățișării a încetat. Până astăzi putem merge la Roma să vedem vestitul Arc al lui Titus, ridicat de împăratul Domițian pentru a comemora răsturnarea Ierusalimului. Acolo, săpate în piatră, sunt imagini ale soldaților romani scoțând din Templu și sfeșnicul de aur, și masa de aur pentru Pâinea Înfățișării.

ISUS ŞI NOUA PÂINE A ÎNFĂŢIŞĂRII

Având în minte aceste fundaluri biblice şi tradiţii iudaice, putem pune întrebarea: s-a referit oare vreodată Isus la Pâinea Înfăţişării? Şi, dacă da, cum poate această tainică pâine împreună cu vinul să arunce lumină asupra acţiunilor lui de la Cina cea de taină? Dacă Isus s-a privit pe sine ca inaugurând noul exod, s-a gândit oare că va exista un nou sanctuar? Cum socotea El că va arăta acesta? Pâinea şi vinul Înfăţişării vor avea oare un loc în el?

Cu cel puţin un prilej în timpul vieţii sale publice, Isus s-a referit la Pâinea Înfăţişării. A făcut-o cu prilejul unei dispute despre ceea ce făcuseră ucenicii săi – smulseseră spice în zi de sabat, faptă socotită de unii farisei ca încălcând porunca odihnei de sabat. Deşi în Vechiul Testament nu există nici o poruncă explicită care să interzică smulgerea spicelor în zi de sabat, tradiția orală a fariseilor o interzicea[1]. Această interdicţie a dus la următorul incident:

> În vremea aceea, Isus trecea într-o sâmbătă prin lanuri de grâu, iar ucenicii săi au flămânzit şi au început să rupă spice şi să mănânce. Fariseii, văzând, i-au spus: „Iată, ucenicii tăi fac ce nu este îngăduit să faci sâmbăta." Dar El le-a spus: „N-aţi citit ce a făcut David când au flămânzit el şi însoţitorii lui, *cum a intrat în casa lui Dumnezeu şi au mâncat Pâinile Înfățișării*, pe care nu era îngăduit să le mănânce nici el, nici însoţitorii lui, ci numai preoţii? Sau n-aţi citit în Lege că,

1. Pentru sursele iudaice, vezi W. D. Davies şi Dale C. Allison, Jr., *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to Saint Matthew*, 3 vol. (T & T Clark, London, 1988, 1991, 1998), 2: 307–311; Meier, *A Marginal Jew*, 4: 235–251; 267–293.

> în zi de sâmbătă, preoții, în Templu, calcă sabatul și sunt fără vină? Vă spun însă: cineva mai mare decât Templul este aici". (Matei 12, 1–6)[1]

Pentru a înțelege ce se petrece în acest dens schimb de argumente, merită subliniate cele trei moduri în care Isus a justificat fapta ucenicilor săi.

Regele David și Pâinea Înfățișării

Mai întâi, Isus și-a apărat ucenicii recurgând la o relatare despre regele David și cei aflați împreună cu el: cum, odată, au mâncat Pâinea Înfățișării din Cortul lui Moise, deși nu erau preoți leviți.

Relatarea se găsește în Prima Carte a lui Samuel. Odată, pe când David fugea de regele Saul, a ajuns la Cortul lui Moise (care, pe atunci, se afla în cetatea Nob) și i-a cerut de mâncare preotului de acolo. Și iată ce s-a întâmplat:

> Atunci David a ajuns la Nob, la preotul Ahimelec. [...] „Acum ce ai la îndemână? Dă-mi cinci pâini, sau ce se va găsi." Preotul i-a răspuns lui David: „N-am pâine obișnuită la îndemână, ci numai pâine sfințită: doar dacă oamenii tăi s-au ferit de împreunarea cu femei!" Iar David i-a răspuns preotului și i-a zis: „Femei n-am avut cu noi niciodată, de când am plecat, și vasele oamenilor sunt curate; deși călătoria nu este după orânduială religioasă, pâinea va rămâne curată în vasele lor". *Atunci preotul i-a dat pâinea sfințită, căci nu era acolo altă pâine decât Pâinea Înfățișării, care fusese luată dinaintea Domnului, ca*

---

1. *Cf.* Marcu 2, 23–28; Luca 6, 1–5.

să fie înlocuită cu pâine caldă, în clipa când au luat-o pe cealaltă. (1 Samuel 21, 1. 3–6)

După cum şi-ar fi dat seama orice evreu din Antichitate, este o relatare foarte specială. Pentru că Tora spune limpede că Pâinea Înfăţişării putea fi mâncată doar de „Aaron şi de fiii săi", adică de preoţii leviţi (Levitic 24, 9). Însă David şi oamenii săi nu erau din tribul lui Levi. David descindea din alt trib – tribul lui Iuda. Aşadar, cum au putut David şi oamenii săi să mănânce Pâinea preoţească a Înfăţişării fără să încalce Legea?

Pe de o parte, s-a întâmplat ca ei să fie în stare de puritate rituală din punct de vedere sexual. Deşi nu se prea ştie, practica regulată a abstinenţei sexuale nu a început odată cu Noul Testament[1]. Deja în Vechiul Testament bărbaţii israeliţi practicau un fel de „celibat" temporar în două ocazii: când se aflau într-o expediţie militară sau când slujeau ca preoţi în sanctuar. De aceea preotul Ahimelec face acea afirmaţie oarecum ciudată: „Am numai pâine sfinţită: doar dacă oamenii tăi s-au ferit de împreunarea cu femei!" Le putea da Pâinea Înfăţişării numai dacă se aflau în starea de puritate cerută preoţilor. Din fericire pentru David şi oamenii săi, s-a întâmplat ca ei să se afle într-o asemenea stare, căci erau pregătiţi pentru bătălie.

Lucru şi mai important, David însuşi nu numai că fusese uns rege de profetul Samuel (vezi 1 Samuel 16), ci, conform Bibliei, David era şi *preot*.[2] Din cine ştie ce motive, sunt şi

1. *Cf.* Exod 19, 15; Levitic 15, 16–18; Deuteronom 23, 10–11; vezi şi 11Q temple [11Q19] 45, 7–12.

2. Vezi Hahn, *Kinship by Covenant* 180–182, 192–193, 198–200; C.E. Armending, „Were David's Sons Priests?" în *Current Issues in Biblical and Patristic Interpretation*, ed. G. Hawthorne (Eerdmans,

exegeți care uită acest lucru. Dar este adevărat. De aceea, David a putut să poarte „efodul de in", un veșmânt preoțesc, și să aducă jertfe preoțești la altar, „arderi de tot și jertfe de împăcare" (2 Samuel 6, 14–17). Tot de aceea, Biblia spune: „Fiii lui David erau preoți" (2 Samuel 8, 18). Însă – și acest lucru e important – David nu era un preot *oarecare*. Nu era preot după rânduiala lui Levi, care fusese instituită după adorarea vițelului de aur în pustiul Sinai (Exod 32). David era preot după rânduiala lui Melchisedec, străvechiul preot-rege al Salemului. Așa cum David însuși îi spune în Psalm urmașului său regesc:

Psalm al lui David

Cuvântul Domnului către Stăpânul meu:
„Șezi de-a dreapta mea
până voi așterne pe dușmanii tăi sub picioarele tale."
Sceptrul puterii tale îl va trimite Domnul din Sion:
stăpânește în mijlocul dușmanilor tăi!
S-a jurat Domnul și nu-i va părea rău:
„Tu ești preot în veac după rânduiala lui Melchisedec."
(Psalmul 110, 1–2. 4)

După cum arată acest psalm, David și toți urmașii săi nu erau doar regi; erau și preoți după rânduiala lui Melchisedec, primul om numit „preot" în Biblie (Geneză 14, 18). Și, ca atare, cât timp se afla în stare de puritate rituală, el putea mânca Pâinea Înfățișării. Așadar, ceea ce pare a fi o încălcare a Legii din partea lui nu este nicidecum așa ceva.

Știind aceasta, să ne întoarcem la Evanghelii. În răspunsul lui Isus la critica adusă de farisei ucenicilor săi, El spune

---

Grand Rapids, 1975), 75–86; A. Cody, *A History of Old Testament Priesthood* (Pontifical Biblical Institute, Roma, 1969), 105.

de fapt: „Eu sunt asemenea regelui David, iar ucenicii mei sunt ca însoţitorii lui, şi putem acţiona ca preoţi pentru că David era preot, după rânduiala lui Melchisedec". Şi amintiţi-vă: ce oferea Melchisedec lui Dumnezeu? Pâine şi vin.[1]

Preoţii de la Templu şi Pâinea Înfăţişării

Al doilea mod în care Isus şi-a apărat ucenicii a fost să invoce faptul că preoţii la Templu lucrează de sabat fără a încălca prin aceasta Legea: „N-aţi citit în Lege că, în zi de sâmbătă, preoţii, în Templu, calcă sabatul şi sunt fără vină?" (Matei 12, 5). Când vorbea de „Lege", se referea la codurile de comportament ale preoţilor din Cartea Leviticului. În Levitic se afirmă în mod expres că preoţii de la Templu *lucrează* de sabat, pregătind şi oferind Pâinea Înfăţişării:

> Să iei floare de făină şi să faci din ea douăsprezece turte...Să le pui în două şiruri, câte şase în fiecare şir, pe masa de aur curat... În fiecare zi de sabat să se pună aceste pâini înaintea Domnului, neîncetat: acesta este un legământ veşnic pe care-l vor ţine fiii lui Israel. (Levitic 24, 5–6. 8)

Când te gândeşti, acest lucru e remarcabil. În vreme ce toţi ceilalţi evrei se odihneau, nelucrând nimic de sabat – nici măcar nu găteau şi nu coceau – preoţii erau la Templu aducând jertfele de sabat, printre care se afla Pâinea Înfăţişării. Într-adevăr, „încălcau" sabatul şi o făceau chiar în Templu!

---

1. Vezi Crispin H.T. Fletcher-Louis, „Jesus as the High-Priestly Messiah": Part 2, *Journal for the Study of the Historical Jesus* 5 (2007): 57–79 (mai ales 76).

Cu toate acestea, după cum arată Isus, deși la prima vedere preoții „profanează" sabatul, ei rămân „fără vină". De ce? Pentru ei se face o excepție *pentru că sunt preoți*, pentru că se află în Templu și pentru că oferă Pâinea Înfățișării. Iarăși, mesajul către farisei este: „Ucenicii mei pot să «lucreze» de sabat pentru că au aceleași privilegii și prerogative ca și preoții de la Templu".

Mai mare decât Templul

Dar cum poate Isus să facă o asemenea analogie? Cum poate să spună El aceasta când incidentul cu fariseii a avut loc nu în Templu, ci într-un câmp din Galileea?

Această întrebare ne duce la al treilea și ultimul argument, care este, poate, cel mai important dintre toate: Isus a justificat acțiunea ucenicilor săi identificându-se *pe sine* cu Templul. Observați că replica finală dată fariseilor nu a fost un apel la Scriptură, ci la propria sa autoritate, la propria sa identitate misterioasă. În mod uluitor, apărându-se pe sine și pe ucenicii săi, le-a spus: „Cineva mai mare decât Templul este aici" (Matei 12, 6).

Așa cum reiese clar din context, aceste cuvinte erau o referire voalată la sine însuși. De fapt, a mai spus astfel de lucruri și în alte împrejurări: „Cineva mai mare decât Solomon este aici" și „Cineva mai mare decât Iona este aici" (Matei 12, 41–42; Luca 11, 31–32). Dar „cineva mai mare decât Templul"? Este aproape cu neputință să ne închipuim ce uluitoare putea fi această pretenție pentru ascultătorii lui Isus. Orice fariseu știa că Templul nu era nimic altceva decât *locuința prezenței lui Dumnezeu pe pământ*. Asta îl făcea atât de special. Asta îl făcea să fie sfânt. Asta îl făcea diferit de toate celelalte clădiri. Era locuința lui Dumnezeu.

Isus însuşi spune în alt loc: „Cine jură pe Templu jură pe el şi pe Cel care locuieşte în el" (Matei 23, 21).

Dar aici se ridică o întrebare foarte importantă. Dacă pentru un evreu din Antichitate Templul era locuinţa lui Dumnezeu pe pământ, atunci ce sau cine putea fi mai mare decât el? Deşi putem încerca să evităm evidenţa, singurul răspuns adecvat este: Dumnezeu însuşi, prezent în persoană, „locuind" în trup.[1] Din nou ne lovim de misterul identităţii dumnezeieşti a lui Isus. Cine pretinde El că este? Ce pretinde El că este? Într-un cuvânt, Isus spune că *El însuşi este adevăratul Templu.* El însuşi este locuinţa lui Dumnezeu pe pământ. El este însăşi prezenţa lui Dumnezeu.

Dacă ar mai fi vreo îndoială cu privire la natura dumnezeiască pe care şi-o revendică Isus, observaţi că a continuat de îndată referindu-se la sine şi ca „Fiu al Omului", ca „Stăpân al sabatului" (Matei 12, 8). După cum am mai spus, şi după cum ştia orice evreu din Antichitate, există un singur „Stăpân al sabatului" – Cel care a făcut sabatul când a creat lumea (Geneză 1). În lumina acestor două afirmaţii ale lui Isus, nu e de mirare că Evangheliile nu înregistrează nici un răspuns din partea oponenţilor săi farisei. Probabil că au plecat într-o tăcere uluită la auzul a ceea ce li s-a părut blasfemie.

După ce înţelegem aceste trei direcţii de apărare, răspunsurile năucitoare date de Isus fariseilor nu numai că devin inteligibile, ci sunt şi foarte revelatoare. Ele ne arată că Isus se socotea noul David şi, ca atare, rege şi preot după rânduiala lui Melchisedec. Ne mai arată şi că-i identifică pe ucenicii săi ca însoţitori preoţi, care puteau lucra de sabat, precum preoţii ce ofereau Pâinea Înfăţişării. În sfârşit,

---

1. Vezi Brant Pitre, „Jesus, the New Temple, and the New Priesthood" în *Letter & Spirit* 4 (2008): 47–83 (aici 53).

ele clarifică, în mod absolut, faptul că El se privea pe sine – își vedea propriul trup – ca noul Templu al lui Dumnezeu. Și, amintiți-vă, în Templu era oferită și mâncată jertfa de Pâine a Înfățișării.

Pâinea și vinul prezenței lui Isus

În cărțile despre Cina cea de taină, autorii se arată adesea nedumeriți de un anume aspect al acestei mese. Dacă era cu adevărat noul Paște, de ce nu a luat Isus carnea friptă a mielului de Paști și nu a identificat-o *pe aceasta* cu trupul său? De ce s-a axat pe pâine și pe vin? Mai mult, de ce a ales El să identifice atât de strâns pâinea și vinul cu sine însuși? De unde i-a venit ideea (cam stranie) că pâinea și vinul ar putea să reprezinte o *persoană*?

Desigur, e de înțeles faptul că frângerea pâinii și turnarea vinului puteau fi semne vizibile ale morții sale iminente. Pâinea frântă îi simbolizează trupul zdrobit, iar vinul turnat, vărsarea sângelui. Dar trebuie să admitem că, atunci când te gândești la simbolurile obișnuite ale prezenței cuiva, pâinea și vinul nu sunt cele dintâi care îți vin în minte. Aceasta, dacă nu ești un evreu din secolul I și dacă vorbești doar de prezența unei ființe omenești, și nu de prezența lui Dumnezeu.

Totuși, cum am văzut, ideea că pâinea și vinul ar putea fi semne ale prezenței divine se comunica de cel puțin trei ori pe an: la Paște, la Cincizecime și la sărbătoarea Corturilor. Tocmai am aflat că, la fiecare dintre aceste trei sărbători, masa de aur cu Pâinea Înfățișării era adusă afară spre a fi văzută de pelerini, iar preoții spuneau: „Iată iubirea lui Dumnezeu pentru voi!"

În lumina celor văzute până acum în acest capitol, cred că am putea susține că, din punctul de vedere al lui Isus,

Cina cea de taină nu era doar un nou Paşte, ci era şi noua pâine şi noul vin al Prezenţei. Deşi majoritatea cititorilor nu privesc Cina cea de taină în aceşti termeni, vă invit să-i mai aruncaţi o privire:

> Apoi, luând pâine şi aducând mulţumire, a frânt-o şi le-a dat-o zicând: „Acesta este trupul meu, care se dă pentru voi; faceţi aceasta *în amintirea* mea". La fel şi potirul, după cină, zicând: „Acest potir este *Legământul cel nou, în sângele meu*, care se varsă pentru voi. [...] Voi sunteţi aceia care aţi rămas cu mine în încercările mele. Şi Eu vă rânduiesc vouă împărăţia precum mi-a rânduit mie Tatăl meu, *ca să mâncaţi şi să beţi la masa mea*, în Împărăţia mea şi să şedeţi pe tronuri judecând cele douăsprezece seminţii ale lui Israel." (Luca 22, 19–20. 28–30)

Deşi nu întotdeauna se observă, există câteva paralele interesante între pâinea şi vinul Prezenţei şi pâinea şi vinul de la Cina de pe urmă, pe care le înfăţişăm mai jos:

Pâinea Prezenţei	*Cina de pe urmă*
1. Douăsprezece pâini pentru douăsprezece triburi	1. Doisprezece ucenici pentru douăsprezece triburi
2. Pâinea şi vinul Prezenţei lui Dumnezeu	2. Pâinea şi vinul Prezenţei lui Isus
3. Un „Legământ Veşnic" *(diathéke)*	3. Un Nou „Legământ" *(diathéke)*
4. Ca „Aducere aminte" *(anámnesis)*	4. În „Amintirea mea" *(anámnesis)*
5. Oferite de Marele Preot şi mâncate de preoţi	5. Oferite de Isus şi mâncate de ucenici

6. Mâncate la „Masa" (*trápeza*) de Aur din Templul de la Ierusalim (Exod 25, 23–30; Levitic 24, 5–9)	6. „Masa" (*trápeza*) în Împărăția Tatălui (Luca 22, 19–20)

Ce să înțelegem din aceste paralele? Sunt ele doar o coincidență? Nu cred. Ci am impresia că, prin cuvintele și gesturile sale, Isus le arăta că Cina de pe urmă nu era doar instituirea unui nou Paște. Nici nu era doar dăruirea manei celei noi. Era și instituirea *noii Pâini și a noului Vin al Prezenței*, pâinea prezenței lui Isus însuși.

Pe scurt, când Isus a voit să semnifice Legământul veșnic pe care îl statornicea între Dumnezeu și poporul lui, nu a ales pentru aceasta carnea mielului de Paște, ci a atras atenția asupra pâinii și vinului Cinei de taină, pe care le-a identificat cu sine însuși, drept trupul și sângele său. După pătimirea, moartea și învierea sa, tocmai prin această pâine și acest vin, prin noua Pâine a Prezenței, avea El să fie cu ucenicii săi. De aceea le spune: „Faceți aceasta în amintirea mea". Când a voit să le lase un semn perpetuu al iubirii sale pentru ei, le-a dat pâine și vin: „Acesta este trupul meu, care se dă pentru voi" (Luca 22, 19). „Acesta este sângele meu, al Legământului, care se varsă pentru mulți" (Marcu 14,24). *Asemenea preoților de la Templu dinainte de El, prin Cina cea de taină, Isus le spunea ucenicilor: „Iată iubirea lui Dumnezeu pentru voi".*

PREZENȚA REALĂ

Putem încheia acest capitol întorcându-ne la întrebarea cu care am început cartea. Cum de Isus, ca evreu din secolul I, a putut să rostească: „Acesta este trupul meu“ și „Acesta este sângele meu“? Și cum de primii creștini au crezut de la început că Euharistia este cu adevărat trupul și sângele lui Cristos?

Când privim această întrebare cu ochii unui evreu din secolul I, putem găsi un răspuns. Dacă Isus și primii iudeocreștini au privit Cina cea de taină ca pe instituirea noii Pâini a Prezenței, atunci ei nu au privit-o ca pe o pâine obișnuită, nu au privit vinul ca pe un vin obișnuit. Acestea erau semnul prezenței *reale* a lui Isus. După cum Dumnezeu fusese cu adevărat prezent pentru poporul său în Cortul lui Moise și în Templul lui Solomon, și Isus avea să fie acum cu adevărat prezent ucenicilor săi prin Euharistie. Iar după cum vechea Pâine a Înfățișării fusese semnul „Legământului veșnic“ al lui Dumnezeu, și Euharistia avea să devină acum semnul perpetuu al noului Legământ, pecetluit în sângele lui. Și, după cum vechea Pâine a Înfățișării era și Pâinea Feței lui Dumnezeu, și Euharistia avea să fie Pâinea Feței lui Cristos. Cu adevărat, primii creștini puteau spune despre Euharistie, împreună cu Isus: „Ceva mai mare decât Templul este aici“.

Dar cum trebuie să înțelegem un asemenea mister? Cum poate fi Isus prezent cu adevărat sub aparențele pâinii și vinului? Cum este cu putință așa ceva?

În primul rând, după cum am văzut și în cazul manei și în cel al Pâinii Înfățișării, misterul prezenței lui Isus în Euharistie e strâns legat de misterul identității sale divine. Dacă Isus a fost doar un Mesia pământesc, s-ar putea pune

cu ușurință sub semnul întrebării ideea că sângele său ar fi semnul perpetuu al „noului Legământ" – ba ar putea fi considerată chiar o blasfemie. Și dacă Isus a fost doar un mare profet, de îndată s-ar putea aduce obiecții față de ideea că trupul său avea să devină noua Pâine a Prezenței lui Dumnezeu. Nici un profet nu a spus vreodată așa ceva.

Însă, dacă Isus a fost *mai mult* decât un profet, dacă a întruchipat „ceva mai mare decât Templul", da, dacă a fost *Fiul* lui Dumnezeu, atunci noua pâine și noul vin al noului său Legământ nu au fost doar simboluri. Într-un cuvânt, noua Pâine a Prezenței a fost miraculoasă. De fapt, este nevoie tocmai de un miracol pentru ca pâinea și vinul să se preschimbe în trupul și sângele lui Mesia.

Poate că de aceea Sfântul Chiril al Ierusalimului – el însuși născut în Țara Sfântă și episcop al Bisericii din Ierusalim în secolul al IV-lea – sublinia tocmai acest lucru. Într-una din cele mai vechi scrieri creștine pe care le avem despre Euharistie, Chiril folosește vechea Pâine a Înfățișării, a Prezenței, pentru a explica misterul prezenței reale a lui Isus:

> În Vechiul Testament erau Pâinile punerii-înainte; dar acelea, pentru că aparțineau Vechiului Testament, au luat sfârșit. În Noul Testament avem pâine cerească și pahar al mântuirii care sfințesc sufletul și trupul. [...]
>
> Nu te uita deci la pâine și la vin ca la pâine și vin obișnuite. Ele, potrivit hotărârii Stăpânului, sunt trupul și sângele lui Cristos. Chiar dacă simțirea te îndeamnă să gândești așa, totuși credința să-ți dea certitudinea faptului. Să nu judeci taina după gustare, ci neîndoielnic încredințează-te prin credință că ai fost

învrednicit de trupul şi sângele lui Cristos. (Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice* 4, 5–6)[1]

Şi, pentru ca toate acestea să fie adevărate, acţiunile lui Isus la Cina cea de taină trebuie să fi fost *un miracol*, nu doar un semn ori un simbol. Dar, după cum arată şi Sfântul Chiril, aceasta nu este o problemă, căci se ştie că Isus săvârşea minuni de transformare supranaturală. Sfântul Chiril spune: „Altădată, în Cana Galileii, Isus a prefăcut, la un semn al său, apa în vin. Nu este, oare, vrednică de credinţă şi prefacerea vinului în sânge?"[2]

1. Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, ed. IBMBOR, 2003, 356.
2. *Ibid.* 4, 2, 355; O'Connor, *The Hidden Manna*, 27–31.

6
CEL DE-AL PATRULEA POTIR ŞI MOARTEA LUI ISUS

Să recapitulăm pe scurt călătoria pe care am făcut-o până aici prin Scriptură şi prin tradiţia iudaică. Am văzut cum evreii din vremea lui Isus aşteptau noul exod al lui Mesia şi cum a semnalat Isus împlinirea acelor aşteptări. Am studiat speranţa lor într-un nou Paşte şi felul în care, la Cina de pe urmă, Isus s-a identificat pe sine ca adevăratul miel pascal al cărui sânge avea să fie vărsat ca jertfă. Am întâlnit dorinţa lor pentru revenirea manei miraculoase, şi cum Isus le-a făgăduit că le-o va da, ea fiind propriul său trup. În sfârşit, am văzut pietatea lor faţă de Pâinea Înfăţişării şi cum a împlinit Isus semnul tainic al iubirii lui Dumnezeu întemeietoare de legământ în gesturile săvârşite asupra pâinii şi vinului.

Apropiindu-ne de finalul cercetării noastre, ne-a mai rămas un lucru foarte important. La Cina de pe urmă, Isus nu a privit doar *în urmă* spre istoria mântuirii – Paştele din Egipt, mana dată prin Moise şi Pâinea din Lăcaşul sfânt. A privit şi *înainte* spre propria sa pătimire şi moarte. Făcând acest lucru, El şi-a legat în mod voit gesturile săvârşite asupra pâinii şi vinului de la Cina cea de taină atât de istoria Răscumpărării, cât şi de propriul său „exod" pe care avea să-l împlinească în Ierusalim (Luca 9, 31). Acest exod, noul exod,

avea să se petreacă prin ceea ce trebuia să i se întâmple în orașul sfânt, când s-a dus spre moartea pe cruce.

În acest capitol, vom cerceta legătura dintre Cina cea de taină și ceea ce creștinii au ajuns să numească Misterul Pascal – Misterul pătimirii, morții și învierii lui Isus din morți. În acest scop, va trebui să ne întoarcem înapoi la subiectul Paștelui. Se și cuvine să fie așa, căci expresia Mister „Pascal" vine de la cuvântul grecesc, preluat din aramaică, *pascha*, Paște.

În acest capitol, nu ne vom concentra asupra jertfei de Paște de la Templul din Ierusalim, ci asupra mesei pascale pe care evreii o mâncau după aducerea jertfei. După cum sper să arăt, atunci când comparăm Cina de pe urmă cu masa pascală a vechilor evrei, găsim ceva foarte curios. Descoperim că, în conformitate cu Evangheliile, *Isus nu a terminat Cina de pe urmă*. Cel puțin nu a terminat-o în Cenacol.

Însă, înainte de a începe, trebuie să fac o mică avertizare: ceea ce vreau să susțin este întru câtva mai speculativ decât capitolele precedente. Totuși, ipoteza că Isus nu a terminat masa de Paște în Cenacol ne oferă o explicație istorică plauzibilă pentru alte trei lucruri din Evanghelii care pot trezi nedumerire: afirmația lui Isus de la Cină că *nu* va mai bea vin până la venirea Împărăției; asemănarea morții sale iminente, pe care o face în Ghetsemani, cu „băutul" unui *potir*; și gestul neașteptat al lui Isus de a *bea vin* în clipa din urmă, înainte de a muri pe cruce. Pentru a vedea cum se explică acestea, va trebui să ne întoarcem la subiectul Paștelui iudaic.

CUM ARĂTA O MASĂ PASCALĂ IUDAICĂ

Într-un capitol de la început, am petrecut ceva timp studiind jertfa de Paşte la vechii evrei şi felul în care erau ucişi mieii în Templu. Însă pe vremea lui Isus, Paştele era mult mai mult decât doar această jertfă. Era şi *masa* de Paşte, cu regulile şi reglementările şi etapele ei. Cu timpul, această masă bine reglementată a ajuns să fie cunoscută sub numele de *Seder*-ul de Paște, de la cuvântul ebraic ce înseamnă „rânduială".

Deși nu avem dovezi că masa de Paște se chema Seder pe vremea lui Isus, cele mai vechi relatări extrabiblice despre ea descriu, de fapt, o înşiruire de acțiuni bine orânduite. Cele mai detaliate descrieri se găsesc în două izvoare: Mişna şi Tosefta. Deja am folosit puțin Mișna; Tosefta este o culegere de tradiții iudaice alcătuită la puțină vreme după Mişna, ca un adaos la tradiţiile din aceasta (cuvântul ebraic pentru „adăugire", „supliment" este *tosefet*[1]). Studiind asemănările izbitoare dintre aceste tradiții iudaice şi descrierile Cinei de pe urmă din Evangheliile sinoptice, exegeţii au putut reconstitui, în mod plauzibil, forma de bază a mesei de Paşte din vremea lui Isus.[2]

Când parcurgem aceste texte iudaice, nu uitaţi că, în afara câtorva excepţii, avem aici ceea ce vor fi făcut Isus şi ucenicii săi în Cenacol în seara dinaintea morţii lui. După

---

1. Traducerile din Tosefta au fost luate din Jacob Neusner, *The Tosefta*, 2 vol. (Hendrickson, Peabody, Mass., 2002).

2. Reconstituiri asemănătoare cu cea pe care o propun aici se găsesc în: Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, 85–86; Scot McKnight, *Jesus and His Death: Historiography, the Historical Jesus, and Atonement Theory* (Baylor University Press, Waco, 2005), 256; I. Howard Marshall, *Last Supper and Lord's Supper* (Eerdmans, Grand Rapids, 1981), Table 1.

cum vom vedea, diferențele dintre Cina de pe urmă și o masă obișnuită de Paște vor fi la fel de semnificative ca și asemănările.

Cele patru potire cu vin

Conform celor mai vechi descrieri extrabiblice pe care le avem, ospățul iudaic de Paște se pare că era organizat în jurul a patru potire cu vin, care erau esențiale pentru celebrarea lui. Și Mișna, și Tosefta concordă în această privință:

> În ajunul Paștelui, de la vremea jertfei de seară, omul nu trebuie să mănânce nimic până la căderea nopții. Nici cel mai sărac din Israel nu trebuie să mănânce decât dacă se așază la masă, și *trebuie să i se dea de băut nu mai puțin de patru potire cu vin.* (Mișna, *Pesahim* 10, 1)

> În ajunul Paștelui, începând cu arderea de tot zilnică de seară, omul să nu mănânce până când se întunecă. Și cel mai sărac israelit să nu mănânce până ce nu se așază la masă. Și trebuie să i se dea *nu mai puțin de patru potire cu vin.* (Tosefta, *Pesah* 10, 1)

Observați aici două lucruri. Mai întâi, consumarea mielului de Paște trebuia precedată de câteva ore de post, începând cu vremea jertfei de seară (pe la trei după-amiază). Acest lucru trebuie să le sune familiar creștinilor, care postesc un timp înainte de a primi Euharistia, o practică ce vine încă din Biserica primară. Apoi, băutul a cel puțin patru potire cu vin era considerat obligatoriu. Nici cel mai sărac om din Israel, pentru care vinul va fi fost greu de procurat, nu putea sărbători Paștele fără aceste patru potire.

De ce era atât de important vinul? Rabinii nu o spun. Dar un motiv ar fi că structura globală a ospăţului de Paşte pare să se învârtă în jurul băutului acestor patru potire cu vin. Să ne îngăduim câteva clipe ca să ne familiarizăm cu fiecare dintre aceste etape astfel încât, când ne vom întoarce la Cina de pe urmă, să înţelegem ce se potriveşte (şi ce nu) cu ospăţul de Paşte din Antichitate descris în literatura rabinică.

Primul potir: riturile introductive

Rabinii ne spun că masa de Paşte începea seara, cu puţin înainte de „căderea nopţii“[1]. Atunci tatăl familiei îi aduna pe cei ai casei la o masă mare. Toţi se lungeau în jurul mesei, gest ce simboliza libertatea pe care Dumnezeu le-o dobândise la ieşirea din Egipt.

După aceea, începeau riturile introductive (eu le numesc aşa, nu rabinii), cu turnarea şi amestecarea primului potir cu vin. „Amestecarea“ înseamnă amestecarea vinului din potir cu puţină apă. Acest prim potir era cunoscut drept cel al sfinţirii – potirul *qidduş* în ebraică[2]. După turnarea şi amestecarea lui, tatăl începea ospăţul rostind o formulă de binecuvântare asupra potirului cu vin şi asupra sărbătorii. Conform Mişnei, binecuvântarea asupra vinului suna cam aşa:

> „Binecuvântat eşti Tu, Doamne, Dumnezeul nostru, Dumnezeul universului, care creezi rodul viţei.“ (vezi Mişna, *Berakoth* 6, 1)[3]

---

1. Pentru cele ce urmează, vezi Mişna, *Pesahim* 10, 1–2.
2. Mişna, *Pesahim* 10, 2.
3. Textul din Mişna citează binecuvântarea într-o formă prescurtată, dar binecuvântarea standard este menită să umple golul.

După rostirea acestei binecuvântări, se aducea la masă mâncarea şi se punea în faţa tatălui. Ea consta din cel puţin patru feluri obligatorii: mai multe azime, o farfurie cu ierburi amare, o strachină cu sos, cunoscut drept *haroseth*, şi mielul de Paşte fript. Interesant, Mişna îl numeşte pe acesta din urmă „leşul" (ebr. *guph*) mielului de Paşte (*Pesahim* 10, 3).

În acest moment, începea un fel de aperitiv. Tatăl lua câteva ierburi amare, le înmuia în sosul *haroseth* şi le mânca. Făcea, probabil, acelaşi lucru pentru alţii de la masă. După ce se termina acest lucru, se încheiau riturile de început, însă ospăţul propriu-zis nu se pornea încă.

Potirul al doilea: proclamarea Scripturii

Atunci se amesteca cel de-al doilea potir, dar nu era băut. Era cunoscut drept potirul proclamării – în ebraică, potirul *haggadah*. De ce? În acest moment, tatăl începea să „proclame" ce a făcut Domnul pentru israeliţi când i-a eliberat din Egipt, la exod. Din fericire, rabinii descriu ceva mai amănunţit această a doua etapă a ospăţului:

> Apoi i se amestecă [tatălui] *al doilea potir*. Atunci, fiul îşi întreabă tatăl: ...„*De ce este noaptea aceasta diferită de alte nopţi?* Pentru că în alte nopţi mâncăm o singură dată mâncare gătită, iar în noaptea aceasta, de două ori; în alte nopţi mâncăm pâine dospită sau nedospită, dar în noaptea aceasta toată este nedospită; în alte nopţi mâncăm carne friptă, înăbuşită sau fiartă, dar în noaptea aceasta toată este friptă." Şi, pe măsura puterii de înţelegere a fiului, tatăl îl învaţă. Începe

---

Vezi Jacob Neusner, *The Mishnah: A New Translation* (Yale University Press, New Haven and London, 1988), 9.

cu nenorocirea şi sfârşeşte cu slava; porneşte de la „Tatăl meu era un arameu pribeag"... (Deuteronom 26, 5) până ce încheie întreaga istorisire. (Mişna, *Pesahim* 10, 4)

Observaţi că întrebările fiului sunt legate direct de cel de-al doilea potir. Mai observaţi că tatăl răspundea la întrebări citând un anumit text biblic: istorisirea ieşirii din Egipt şi a intrării în pământul făgăduinţei (vezi Deuteronom 26, 5–11). Vedem astfel că o parte importantă a ospăţului de Paşte era proclamarea şi rememorarea izbăvirii petrecute la exod.

Însă tatăl mai făcea şi altceva: *explica* înţelesul componentelor ospăţului de Paşte – al mielului, al pâinii şi al ierburilor amare. Conform Mişnei, acest lucru era cerut cel puţin din vremea lui Rabbi Gamaliel, care a fost contemporan cu Isus:

Rabban Gamaliel spunea: Cine nu a rostit aceste trei lucruri la Paşte nu şi-a împlinit îndatorirea. Ele sunt: Paştele, pâinea nedospită şi ierburile amare. „Paşte" – fiindcă Dumnezeu a trecut peste casele părinţilor noştri în Egipt; „pâine nedospită" – pentru că părinţii noştri au fost izbăviţi din Egipt; „ierburi amare" pentru că egiptenii au amărât viaţa părinţilor noştri în Egipt. În fiecare generaţie omul trebuie să se vadă pe sine ca şi cum el însuşi iese din Egipt, căci scris este: „În ziua aceea să-i povesteşti fiului tău, zicând: «Aceasta e de dragul a ceea ce a făcut Domnul pentru mine, când am ieşit din Egipt.» Aşadar, trebuie să aducem mulţumire, laudă şi slavă, să-l cinstim, să-l preamărim, să-l înălţăm şi să-l binecuvântăm pe Acela care a săvârşit toate aceste minuni pentru părinţii noştri şi

pentru noi. El ne-a adus din robie la libertate, de la tristețe la veselie, de la jale la sărbătoare, de la întuneric la mare lumină și de la sclavie la răscumpărare; așadar să rostim în fața lui Aleluia!" (Mișna, *Pesahim* 10, 5)

S-ar putea spune că explicarea înțelesului ospățului era nucleul acestei părți. În primul rând, împlinea porunca de la început a lui Dumnezeu ca Paștele să se țină ca zi „spre aducere-aminte" (Exod 12, 14). Apoi, era punctul în care se uneau semnificația trecută a exodului și înțelesul lui în prezent. Oricâte veacuri ar fi trecut, explicând sensul acestui ospăț, fiecare putea, într-un fel, să ia parte la izbăvirea dobândită la exod.

Ca răspuns, toți cei care luau parte la masă „trebuiau să aducă mulțumire" pentru ceea ce făcuse Dumnezeu pentru ei. În acest moment, ei cântau Psalmii 113–114, care îl laudă pe Dumnezeu pentru bunătatea lui și îi mulțumesc pentru că l-a izbăvit pe Israel din Egipt (Mișna, *Pesahim* 10, 6). Acești doi psalmi, împreună cu Psalmii 115–118, erau cunoscuți sub numele de Psalmii *Hallel*, „psalmii de laudă" (ebr. *hallel*), care se cântau pe parcursul întregului ospăț.

Potirul al treilea: mâncatul ospățului

Apoi, se amesteca un al treilea potir cu vin. El anunța începutul cinei propriu-zise, când erau, în sfârșit, mâncate azimele și mielul de Paște.[1]

Din păcate, este destul de greu de reconstruit exact tot ce se petrecea în acest moment, fiindcă obiceiurile variau de la un loc la altul. Totuși, este probabil că ospățul era alcă-

1. Vezi Mișna, *Pesahim* 10, 7; Tosefta, *Pisha* 10, 9.

tuit din cel puţin trei etape de bază. La început se rostea o binecuvântare asupra pâinii nedospite, înainte de începerea mesei. Binecuvântarea iudaică obişnuită suna cam aşa:

> Binecuvântat eşti Tu, Doamne Dumnezeule, care scoţi pâine din pământ (vezi Mişna, *Berakoth* 6, 1).

Apoi masa începea probabil cu servirea unui aperitiv[1] – o bucăţică de pâine înmuiată în strachina cu sos. Aceasta ar putea fi „bucăţica" pe care Iuda a înmuiat-o în „blid" înainte de a pleca de la Cina de pe urmă pentru a-l trăda pe Isus (Ioan 13, 26–27). Apoi, se mânca felul principal: azimă şi carnea mielului de Paşte.

La terminarea ospăţului, tatăl mai rostea o binecuvântare asupra celui de-al treilea potir cu vin. Acesta era cunoscut sub numele de „potirul binecuvântării" – în ebraică, *beraka*. Băutul acestuia încheia a treia etapă a ospăţului de Paşte.

Al patrulea potir: riturile de încheiere

Riturile de încheiere ale ospăţului de Paşte, ca la majoritatea acţiunilor liturgice, erau mai concise. Erau alcătuite din două părţi principale.

Mai întâi, se cânta partea rămasă din Psalmii Hallel[2]. Aceştia erau Psalmii 115–118, dintre care ultimul era cunoscut ca Marele Hallel. Acest lucru nu pare prea însemnat dacă nu eşti foarte familiarizat cu ei. Însă Isus şi ucenicii săi îi cunoşteau foarte bine, căci îi cântau la fiecare Paşte atât în Templu când erau jertfiţi mieii, cât şi în cursul ospăţului

---

1. Vezi referirea la *parpereth* în unele manuscrise ale Mişnei, *Pesahim*, 10, 3; *cf.* Mişna, *Berakoth* 3, 5; *Aboth* 3, 19; Danby, *The Mishnah*, 150, n. 5.

2. Mişna, *Pesahim* 10, 7.

de Paşte. Acum, având în vedere ce urma să i se întâmple lui Isus, închipuiţi-vi-l cântând la Cina de pe urmă:

Cum voi răsplăti Domnului
pentru tot binele ce mi-a făcut?
Potirul mântuirii voi lua
şi numele Domnului voi chema [...]
Scumpă e în ochii Domnului
moartea credincioşilor săi.
O, Doamne, eu sunt slujitorul tău,
slujitorul tău şi fiul slujitoarei tale.
Tu ai rupt lanţurile mele:
ţie îţi voi jertfi *jertfă de mulţumire*
şi numele Domnului îl voi chema.
(Psalmul 116, 12–13. 15–17)

Tocmai asta face Isus la Cina de pe urmă: îi aduce lui Dumnezeu „jertfă de mulţumire“, noua *zebah toda*, ceea ce creştinii vorbitori de greacă vor numi *eucharistia*.

Încă şi mai impresionant, întrucât urma să pătimească pe cruce, imaginaţi-vi-l pe Isus cântând (probabil în ebraică) aceste cuvinte ale Marelui Hallel, în noaptea în care era vândut:

În strâmtorare am strigat spre Domnul:
El mi-a răspuns şi m-a scos la larg. [...]
Nu voi muri, ci voi fi viu
şi voi vesti lucrările Domnului.
M-a certat, m-a pedepsit Domnul,
dar morţii nu m-a dat.
Deschideţi-mi porţile dreptăţii
şi, intrând, voi lăuda pe Domnul.
Aceasta este poarta Domnului:
cei drepţi vor intra prin ea.

Îți mulțumesc ție că m-ai auzit
și ai fost mântuirea mea.
Piatra pe care au disprețuit-o ziditorii,
aceea a ajuns în capul unghiului.
De la Domnul a fost aceasta
şi minunat lucru este în ochii noştri.
(Psalmul 118, 5. 17–22)

Din nou – cum am mai văzut de atâtea ori în această carte –, când relatările din Evanghelie sunt aşezate în contextul Scripturii şi al tradiției iudaice, ele vin dintr-odată la viață cu noi înțelesuri şi cu legături uimitoare. În acest caz, cuvintele Psalmilor Hallel sunt aproape ca un „scenariu" pentru slujitorul lui Dumnezeu care avea să aducă „jertfă de mulțumire" (Psalmul 116, 17). În timpul acestor imnuri, Isus îşi putea vedea cu uşurință propria soartă ca Mesia, conturată în cuvintele slujitorului pătimitor al lui Dumnezeu descris în psalmi.

După ce se cânta Psalmul 118, era băut cel de-al patrulea potir cu vin. Conform Mişnei, era interzis să se bea vin „între al treilea şi al patrulea potir" (*Pesahim* 10, 7). Acest al patrulea potir cu vin era cunoscut drept potirul laudei – potirul *hallel* în ebraică. Odată cu băutul lui, se încheia ospățul de Paşte.

A terminat oare Isus Cina de pe urmă?

Având în minte aceste tradiții, ne putem întoarce acum la detaliile Cinei de pe urmă pentru a le compara cu cele din scrierile rabinice. Când facem aceasta, găsim asemănări şi deosebiri față de un Paşte obişnuit; şi unele, şi altele sunt foarte grăitoare. Pe de o parte, cea mai amănunțită relatare a Cinei de pe urmă (cea din Evanghelia după Luca)

menţionează mai multe potire cu vin, oferind o paralelă solidă cu descrierile potirelor din Mişna şi Tosefta. Iar Evanghelia după Matei şi cea după Marcu vorbesc despre faptul că Isus şi ucenicii au cântat „un imn" la sfârşitul mesei. Acest lucru pare să reflecte limpede tradiţia iudaică de a cânta Marele Hallel. Pe de altă parte, când privim îndeaproape relatările din Evanghelii, ele par să sugereze totodată că Isus nu a terminat, de fapt, ospăţul pascal.

Să acordăm câteva momente unei priviri mai în detaliu.

Câte potire au fost la Cina de pe urmă?

Câte potire au fost la Cina de pe urmă? Înainte să studiez tradiţia rabinică, răspunsul mi se părea simplu: unul. Totuşi, Evanghelia după Luca spune altceva. E uşor să nu observi diferenţa (mie mi-a scăpat ani de zile) dacă nu ştii despre cele patru potire tradiţionale ale Paştelui iudaic din vechime. Dar priviţi atent la relatarea lui Luca şi o veţi vedea:

> Şi, când a venit ceasul, s-a aşezat la masă şi apostolii împreună cu El. Şi le-a spus: „Cu dor am dorit să mănânc cu voi acest paşte mai înainte de pătimirea mea. Căci vă spun că nu-l voi mai mânca până când nu va fi împlinit în Împărăţia lui Dumnezeu". Apoi, primind un potir şi aducând mulţumire, a spus: „Luaţi-l şi împărţiţi-l între voi; căci vă spun: nu voi mai bea de acum înainte din rodul viţei, până ce nu va veni Împărăţia lui Dumnezeu". Apoi, luând pâine şi aducând mulţumire, a frânt-o şi le-a dat-o zicând: „Acesta este trupul meu, care se dă pentru voi; faceţi aceasta în amintirea mea". La fel şi potirul, după cină,

zicând: „Acest potir este Legământul cel nou, în sângele meu, care se varsă pentru voi". (Luca 22, 14–20)

Iată – două potire: unul asupra căruia Isus rosteşte rugăciunea de mulţumire şi celălalt pe care îl declară Legământul cel nou în sângele său. Dar care din cele patru potire de Paşte sunt acestea?

Din fericire, Luca ne dă indiciile necesare pentru a răspunde la întrebare. El spune despre potirul pe care Isus l-a identificat cu sângele său că era „potirul de *după* cină" (Luca 22, 19). Potrivit descrierilor rabinice ale Paştelui, acesta nu putea fi decât al *treilea* potir, „potirul binecuvântării" (*beraka*), ce se bea după ospăţ.[1] Acest lucru e confirmat şi de Prima Epistolă a lui Pavel către Corinteni, scrisă în jurul anului 50 d.Cr. Acolo, Pavel se referă la potirul cu sângele euharistic al lui Isus folosind expresia rabinică pentru cel de-al treilea potir:

Potirul binecuvântării pe care îl binecuvântăm nu este oare împărtăşirea cu sângele lui Cristos? Pâinea pe care

---

1. „Potirul binecuvântării": „Isus ia acum ceea ce era, probabil, al treilea potir de Paşte, după felul principal", Darrell L. Bock, *Luke*, 2 vol., (Baker, Grand Rapids, 1996), 2: 1727. „Conform relatării din Luca, rostirile eshatologice sunt legate de primul potir de Paşte... Potirul binecuvântării la iudei (*kol şel berakah*) corespunde potirului cuvintelor explicative (Mc 14, 23 par.; Mt 26, 27; 1Cor 11, 25; Lc 22, 20)." Leonhard Goppelt, *„poterion"*, în *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol., ed. G. Kittel (Eerdmans, Grand Rapids, 1968), 6: 153–154: „În context pascal, potirul menţionat la versetul 17" este „al treilea potir, aşa-numitul potir al binecuvântării". G.R. Beasley-Murray, *Jesus and the Kingdom of God* (Eerdmans, Grand Rapids, 1985), 261. Beasley-Murray îl urmează pe H. Schürmann, *Der Einsetzungbericht Lk. 22, 19–20* (Aschendorff, Münster, 1955), 133–150.

> o frângem nu este oare împărtășirea cu trupul lui Cristos? (1 Corinteni 11, 16)

Acum, dacă Isus a identificat într-adevăr cel de-al treilea potir cu sângele său, atunci celălalt menționat de Luca este, după toate probabilitățile, cel de-al *doilea*, „potirul proclamării" (*haggada*).[1]

În sprijinul acestei sugestii este important de observat că, după rostirea binecuvântării, Isus explică, de fapt, înțelesul azimei, așa cum făcea un cap de familie evreu după ce se bea al doilea potir. Numai că, în loc să se refere la vechiul exod din Egipt și la „trupul" mielului de Paște, Isus identifică pâinea cu propriul său „trup" – cu sine însuși (Luca 22, 19). Cu alte cuvinte, Cina de pe urmă a fost un ospăț iudaic de Paște, însă nu unul obișnuit. A fost noul Paște al lui Mesia.

Făgăduința lui Isus și cel de-al patrulea potir

Acestea nu sunt singurele paralele între Cina de pe urmă și Paștele iudaic. Dacă ne uităm la Evangheliile lui Matei și Marcu, și ele conțin asemănări și deosebiri față de tradițiile rabinice, care ne pot dezvălui câte ceva. Îndată după cuvintele instituirii, Isus a spus și a făcut ceva care l-ar fi nedumerit pe orice evreu din vechime:

> Și, luând potirul și aducând mulțumire, le-a dat lor spunând: „Beți din acesta toți: acesta este sângele meu, al Legământului, care pentru mulți se varsă spre iertarea

1. „Potirul proclamării": vezi, de ex., Joseph A. Fitzmyer, *The Gospel According to Luke*, 2 vol. (Anchor Bible; Doubleday, New York, 1983, 1985). Trebuie spus că unii specialiști socotesc că e vorba de întâiul potir – de ex. Beasley-Murray, *Jesus and the Kingdom of God*, 262.

păcatelor. Vă spun că nu voi mai bea din acest rod al viţei până în ziua aceea când îl voi bea împreună cu voi, nou, în împărăţia Tatălui meu." Şi, după ce au cântat psalmii, au plecat spre Muntele Măslinilor. (Matei 26, 27–30)

Şi le-a spus: „Acesta este sângele meu, al Legământului, care se varsă pentru mulţi. Adevăr vă spun că nu voi mai bea din rodul viţei până în ziua aceea când îl voi bea, nou, în Împărăţia lui Dumnezeu". Şi, după ce au cântat imnul, au plecat spre Muntele Măslinilor. (Marcu 14, 24–26)

Aţi sesizat? În ambele relatări sunt două lucruri ciudate.

Mai întâi, El a făgăduit să nu mai bea „din rodul viţei" până la venirea Împărăţiei lui Dumnezeu. Aceasta este o mare problemă. Cum ştia orice evreu din secolul I, la acest punct al ospăţului de Paşte (îndată după cină) mai trebuia băut încă un potir cu vin (al patrulea). Însă Isus a zis că nu va mai bea – cel puţin nu până la venirea Împărăţiei.

Apoi, asemenea altor evrei din Antichitate, după ce a băut al treilea potir, Isus şi ucenicii „au cântat imnuri" (gr. *hymnesantes*). Majoritatea comentatorilor[1] spun că e clar vorba de Psalmii 115–118, Psalmii finali de laudă. Însă observaţi din nou ce lipseşte. Deşi Isus a cântat imnurile, nici Matei, nici Marcu nu spun că a băut ultimul potir al ospăţului de

1. „Pe vremea celui de-al Doilea Templu, partea din Scriptură cunoscută ca Hallel („Laudă"), care constă din Psalmii 113–118, se cânta de Paşte (*cf.* M. Pes 5:7), precum şi de Sărbătoarea Corturilor, de Hannuka şi la Cincizecime. Probabil că, deja din timpul celui de-al Doilea Templu, evreii au început să cânte Hallelul şi la încheierea sederului de Paşte.": Marcus, *The Gospel According to Mark*, 2:968. Vezi şi Davies şi Allison, *Saint Matthew*, 3, 483–484; Bokser, *Origins of the Seder*, 43–45.

Paşte, al patrulea. Spun doar că El şi ucenicii „au ieşit" din Cenacol, au ieşit din Ierusalim şi s-au îndreptat spre Muntele Măslinilor.

Când punem împreună aceste două lucruri – făgăduinţa lui Isus să nu mai bea vin şi tăcerea despre cel de-al patrulea potir – se poate spune că Isus s-a referit la cel de-al patrulea potir de Paşte şi nu a voit să-l bea la Cina de pe urmă. Cel puţin, aceasta era părerea marelui savant evreu din secolul XX, David Daube, care scria cu ceva ani în urmă:

> La Matei şi Marcu există o referire la cel de-al patrulea potir al ritualului de Paşte. Ea se află în cuvintele „Nu voi mai bea din rodul viţei până când îl voi bea, nou, în împărăţia Tatălui meu" sau „în împărăţia lui Dumnezeu". *Se înţelege de aici că cel de-al patrulea potir nu va fi băut, cum ar fi firesc, mai târziu, în cursul celebrării, ci va fi lăsat până când împărăţia se va instaura cu totul...* [În această lumină] notaţia că „după ce au cântat un imn au plecat spre Muntele Măslinilor" capătă acum un sens mai deplin. Implicaţia este că ei pleacă imediat după „imn", fără a mai bea cel de-al patrulea potir şi, probabil, şi fără a mai rosti „binecuvântarea cântării". Această parte a liturgiei este amânată până la sosirea împărăţiei finale.[1]

Cu alte cuvinte, când Cina de pe urmă este privită cu ochii unui evreu, *Isus nu şi-a încheiat de fapt ultima cină de Paşte.* Acest lucru este extrem de semnificativ. Isus nu doar că a modificat ospăţul axându-l pe propriul său trup şi sânge şi nu pe carnea mielului pascal. Pare, de asemenea, să lase

---

1. David Daube, *The New Testament and Rabbinic Judaism* (Hendrickson, Peabody, Mass., 1956, 1995), 330–331.

neterminată celebrarea Paştelui, făgăduind să nu mai bea din „rodul viţei" şi plecând din Cenacol fără s-o facă.

Ne putem da seama cât de uluiţi trebuie să fi fost ucenicii de asemenea gesturi (deşi până acum se vor fi obişnuit să fie surprinşi de către Isus). Toate celelalte sărbători de Paşte la care fuseseră se terminaseră cu băutul potirului al patrulea, „potirul laudei". Dar Paştele acesta a fost scurtat. Ospăţul acesta a fost diferit. De ce? De ce a făgăduit Isus să nu bea vinul de Paşte până la venirea Împărăţiei lui Dumnezeu? De ce a plecat din Cenacol îndată după cântarea imnului?

Rugăciunea lui Isus în Ghetsemani

Răspunsul la această întrebare s-ar putea afla în evenimentele ulterioare, din jurul pătimirii şi morţii lui Isus. Într-adevăr, un sprijin puternic pentru interpretarea dată de David Daube făgăduinţei lui Isus se află în relatările despre agonia lui Isus din grădina Ghetsemani. Deşi mulţi cititori sunt, de bună seamă, familiarizaţi cu această scenă, recitiţi-o având în minte Cina cea de taină şi celebrarea Paştelui:

> Atunci Isus a venit împreună cu ei într-un loc numit Ghetsemani şi le-a spus ucenicilor: „Staţi aici până mă voi duce să mă rog acolo". Şi, luându-i cu sine pe Petru şi pe cei doi fii ai lui Zebedeu, a început a se întrista şi a se nelinişti. Atunci le-a spus: „Întristat e sufletul meu până la moarte; rămâneţi aici şi vegheaţi împreună cu mine!" Şi, mergând puţin mai înainte, a căzut cu faţa la pământ rugându-se şi spunând: „*Tată, dacă e cu putinţă, să treacă de la mine paharul acesta; însă nu cum vreau eu, ci cum voieşti*

> *Tu.*" Şi a venit la ucenici şi i-a găsit dormind şi i-a zis lui Petru: „Aşa, n-aţi putut veghea nici măcar un ceas împreună cu mine? Vegheaţi şi rugaţi-vă, ca să nu intraţi în ispită! Căci spiritul este plin de avânt, dar trupul este slab." Iarăşi s-a dus, a doua oară, şi s-a rugat zicând: „*Tată, dacă nu e cu putinţă să treacă acest pahar fără să-l beau, facă-se voia ta!*" Şi venind iarăşi, i-a găsit adormiţi, căci ochii le erau îngreuiaţi. Şi lăsându-i iarăşi, s-a dus şi s-a rugat a treia oară, *spunând aceleaşi cuvinte*. Atunci a venit la ucenici şi le-a spus: „Tot mai dormiţi şi vă odihniţi? Iată, e aproape ceasul şi Fiul Omului e dat pe mâna păcătoşilor. Sculaţi-vă, să mergem! Iată, este aproape cel care mă trădează." (Matei 26, 36–46)

Iată, limpede ca lumina zilei. În grădina Ghetsemani, în agonia sa, Isus s-a rugat Tatălui de *trei ori* cu privire la „paharul" pe care trebuie să-l bea. De ce? Nu e acesta un mod ciudat de a se referi la răstignire? De ce şi-a descris Isus moartea prin metafora băutului unui pahar? La ce pahar s-a referit?

Având în vedere contextul pascal al rugăciunii (este încă noaptea Paştelui) şi având în vedere faptul că tocmai plecase de la Cină, răspunsul pare limpede acum: Isus se roagă Tatălui cu privire la al patrulea potir, la potirul final al celebrării de Paşte. El tocmai a celebrat Cina cea de taină, în care şi-a identificat propriul *trup* drept jertfa noului Paşte. Tocmai a identificat unul dintre potirele cu vin drept propriul său *sânge*, care urmează a fi vărsat spre iertarea păcatelor. Cu alte cuvinte, Isus s-a identificat implicit cu noul miel de Paşte. Implicaţia acestei autoidentificări e cutremurătoare: *până la terminarea acestui Paşte, Isus va fi mort*. Aceasta li se întâmplă mieilor de Paşte. Ei nu supravieţuiesc.

Pe scurt, prin cuvintele instituirii și prin rugăciunea din Ghetsemani, Isus și-a țesut propria soartă în încheierea ospățului iudaic de Paște. Când se va termina ospățul și ultimul potir va fi băut, moartea lui va fi sosit. De aceea nu a terminat Isus Cina de pe urmă. De aceea nu a băut El cel de-al patrulea potir. După cum afirmă comentatorul protestant William Lane:

> Potirul pe care nu l-a mai băut Isus a fost al patrulea, cu care se încheia, de obicei, adunarea de Paște... Isus folosise al treilea potir, asociat cu făgăduința răscumpărării, spre a se referi la moartea sa ispășitoare pentru comunitatea celor aleși. Potirul pe care nu l-a băut era cel de la sfârșit.[1]

Dacă această interpretare este corectă – și eu cred că este – atunci ne mai rămâne o ultimă întrebare: a terminat oare *vreodată* Isus Cina de pe urmă? Și dacă da, când a băut El ultimul potir?

MI-E SETE

Un lucru e limpede: Isus nu a băut ultimul potir cu vin pe drumul spre răstignire.

---

1. Lane, *The Gospel According to Mark*, 508. Vezi și Gillian Feeley-Harnick, *The Lord's Table: Eucharist and Passover in Early Christianity* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1981), 145. Numeroși exegeți au identificat potirele de la Cina cea de taină ca fiind al doilea și al treilea din rânduiala Paștelui iudaic, deși nu toți se ocupă de implicațiile făgăduinței lui Isus în privința celui de-al patrulea potir. De ex. Beasley-Murray, *Jesus and the Kingdom of God*, 262–263; Fitzmyer, *The Gospel According to Luke*, 2: 1390; Hermann Patsch, *Abendmahl und historischer Jesus* (Calwer, Stuttgart, 1972), 90–100.

După sosirea lui Iuda în grădina Ghetsemani împreună cu ostașii, s-a declanșat pe dată o întreagă serie de evenimente tragice. Isus a fost arestat. A fost dus în fața sinedriului, alcătuit din marii preoți și din bătrâni, apoi în fața lui Ponțiu Pilat, procuratorul roman. A fost osândit la moarte, biciuit, batjocorit și dat spre răstignire. În mijlocul tuturor acestor pătimiri, Evangheliile au grijă să sublinieze că Isus nu a băut din rodul viței:

> Și, după ce și-au bătut joc de El, l-au dezbrăcat de mantie și l-au îmbrăcat cu hainele lui și l-au dus să-l răstignească. Pe când ieșeau, au găsit pe un om din Cirene, pe nume Simon: pe acesta l-au silit să-i ducă crucea. Și, ajungând în locul numit Golgota, care înseamnă „Locul Căpățânii", *i-au dat să bea vin amestecat cu fiere; dar El, gustând, n-a voit să bea.* Și, după ce l-au răstignit, i-au împărțit hainele aruncând sorți. Apoi s-au așezat acolo să-l păzească. (Matei 27, 31–36)

Aceasta este relatarea lui Matei. Marcu spune același lucru, chiar mai apăsat: „Îi dădeau vin amestecat cu smirnă, dar El nu a luat" (Marcu 15, 23). De ce?

Obiceiul iudaic de a le da vin muribunzilor

O explicație posibilă vine de la obiceiul iudaic din Antichitate de a-i da „vin" celui osândit la moarte. Acest obicei e menționat în Talmud:

> Când cineva e dus ca să fie dat morții, i se dă un pahar cu vin ce conține un grăunte de tămâie, ca să-i amorțească simțurile, căci este scris: „Dați băuturi tari celui care piere și vin celui cu sufletul amărât" (Proverbe 31, 6). Și am mai învățat și că femeile nobile din Ierusalim obiș-

nuiau să-l dăruiască şi să-l aducă. (Talmudul babilonian, *Sanhedrin* 43A).

Două lucruri sunt interesante cu privire la această tradiţie. Mai întâi, ea explică de ce i s-a oferit vin lui Isus înainte de răstignire: era un gest de milostivire făcut pentru a-i amorţi simţurile înainte de groaznicele dureri ale morţii prin crucificare. Din această perspectivă, Isus nu a voit să bea pentru că nu voia să-şi atenueze durerea pătimirii. În al doilea rând, acest obicei ar explica şi felul în care Isus a putut lăsa neterminat Paştele, aşteptând să bea mai târziu din rodul viţei. Chiar făcând abstracţie de vreo preştiinţă a sa, cunoscând El obiceiul iudaic de a da vin osândiţilor la moarte – care pentru Talmud se înrădăcinează într-o poruncă biblică (Proverbe 31, 6) – putea conta că va avea parte de acelaşi gest de milostivire în clipele de pe urmă ale vieţii sale.

Oricum ar fi, când trecem de la purtarea crucii la clipele dinaintea morţii lui Isus, găsim ceva surprinzător. Găsim că, la sfârşitul sfârşitului, Isus *a băut*, de fapt, din „rodul viţei". Şi Matei şi Marcu ne spun acest lucru când scriu că cineva din preajmă „a luat un burete, l-a umplut cu oţet şi, punându-l într-o trestie, i-a dat să bea" (Matei 27, 48; Marcu 15, 36). Însă cea mai amănunţită descriere a morţii lui Isus se găseşte în Evanghelia după Ioan. După Ioan, Isus nu doar a acceptat vinul celor executaţi, ci a şi *cerut* de băut în clipa dinaintea morţii:

> După aceea, ştiind Isus că toate s-au săvârşit acum, ca să se împlinească Scriptura a zis: „*Mi-e sete*". Era acolo un vas plin cu vin acru*; au pus în jurul unei

* „Vin acru": gr. *oxos*, „vin acrit", „oţet (evident, din vin)", apare în traducerile Evangheliei după Ioan ca „oţet". E vorba, de fapt, de

ramuri de isop un burete îmbibat cu vin și l-au apropiat de gura lui. *Deci, când a luat vinul, Isus a zis: „S-a săvârșit".* Și, plecându-și capul, și-a dat duhul. (Ioan 19, 28–30)

Observați ce s-a întâmplat. Când Isus a zis „S-a săvârșit", nu se referea doar la viața sa ori la misiunea sa mesianică. Deoarece nu a spus acest lucru decât după ce i-a fost îndeplinită cererea de a i se da să bea. Nu l-a spus decât după ce „a luat vinul". De ce? Ce înseamnă aceasta? Din nou, când ne amintim de făgăduința lui Isus de la Cina cea de taină și de rugăciunea sa cu privire la băutul „paharului" în Ghetsemani, înțelesul ultimului cuvânt al lui Isus devine limpede. Isus a băut într-adevăr al patrulea potir al Paștelui iudaic. A terminat realmente Cina de pe urmă. Însă nu în Cenacol, ci pe cruce. A făcut aceasta în clipa morții.

Jertfa cea nouă a Noului Paște

Dacă această interpretare este corectă, sunt cel puțin trei implicații privind felul în care Isus pare să-și fi înțeles propria moarte.

În primul rând, legându-se că nu va bea potirul din urmă al Cinei pascale, Isus și-a prelungit ultimul ospăț de Paște pentru a include propria sa pătimire și moarte. În felul acesta, Cina de pe urmă nu a fost doar o interpretare simbolică a felului în care avea să moară. A fost un semn profetic care i-a pus realmente în mișcare pătimirea și moartea, un semn care nu era complet până ce viața lui nu ajungea la sfârșit.

---

băutura cu care își potoleau setea soldații romani, alcătuită din vin de calitate inferioară, sau acrit, amestecat cu apă; lat. *posca* (*n.t.*).

În al doilea rând, rugându-se de trei ori în Ghetsemani să fie luat de la El „paharul", Isus *a dezvăluit* că-și înțelegea moartea în termenii Jertfei pascale. Deoarece, când potirul de pe urmă al ospățului avea să fie băut, jertfa sa avea să fie împlinită și sângele său „vărsat" precum cel al mieilor de Paște. Desigur, ordinea acestui nou Paște este inversată. La vechiul Paște, jertfirea mielului venea cea dintâi și apoi îi era mâncată carnea. Însă aici, întrucât Isus trebuia să instituie noul Paște înainte de a muri, a anticipat-o atât ca gazdă a ospățului, cât și ca jertfă a lui.

În sfârșit, în al treilea rând și cel mai important, așteptând până în clipa morții să bea al patrulea potir al Paștelui, Isus a *unit* Cina de pe urmă cu moartea sa pe cruce. Refuzând să bea din rodul viței până în clipa când și-a dat ultima suflare, a alăturat dăruirea de sine sub forma pâinii și vinului cu dăruirea de sine de pe Calvar. Ambele spuneau același lucru: „Acesta este trupul meu, dat pentru voi" (Luca 22, 19). Ambele erau săvârșite „spre iertarea păcatelor" (Matei 26, 28). Ambele erau săvârșite ca „răscumpărare pentru mulți" (Marcu 10, 45). Pe scurt, *prin Cina de pe urmă, Isus a transformat Crucea într-un Paște, iar prin Cruce, El a transformat Cina de pe urmă într-o jertfă.*

Această legătură dintre Cina de pe urmă și Cruce – între Joia Sfântă și Vinerea Mare – merită să fie meditată. Pentru majoritatea creștinilor, ideea că moartea lui Isus pe Cruce a fost o „jertfă" este de la sine înțeleasă, aproape banală. Însă nu tot așa era pentru trecătorul iudeu care se întâmplase să fie de față la răstignire. Nu putea vedea în ea decât încă o chinuitoare *execuție* romană, nu o jertfă. Din perspectiva iudeului antic, pentru a fi vorba de o jertfă, trebuia să existe un *preot*, o *ofrandă*, o *liturgie*. Nimic din acestea nu era pe Calvar.

Ce i-a făcut atunci pe creştini să se refere la răstignire ca la o jertfă? Cina de pe urmă. Pentru că toate acestea – preotul, oferirea unui trup şi a unui sânge, liturgia – au existat la ultimul ospăţ pascal al lui Isus. După cum spune biblistul protestant A.E.J. Rawlinson[1] în analiza sa asupra Cinei celei de taină:

> Interpretând dinainte semnificaţia Pătimirii sale iminente, [Isus] o făcea să fie, pentru toate timpurile, ceea ce altfel nu ar fi fost: o jertfă pentru păcatele lumii. *Cina de pe urmă este aceea care face din Răstignire o jertfă.* Nu moartea pe Calvar în sine, ci moartea pe Calvar aşa cum o interpretează Cina de pe urmă, dând cheia de înţelegere a ei, este cea care constituie Jertfa Domnului.

Aceasta este una din marile „taine" ale Cinei de pe urmă, taină ce poate fi dezlegată doar printr-o studiere atentă a Paştelui. Când privim Cina şi Crucea prin prisma liturgiei iudaice, devine limpede că Isus *însuşi* a văzut ambele evenimente ca pe o unică jertfă. De aceea a unit oferirea trupului şi sângelui său în Cenacol cu oferirea trupului şi sângelui său pe lemnul Crucii. De aceea a instituit o nouă liturgie pascală, direct legată de moartea sa.

Deci, refuzând să bea ultimul potir de Paşte până în clipa morţii, Isus a adunat laolaltă tot ce avea să i se întâmple între Joia Sfântă şi Vinerea Mare – trădarea, cina, agonia, pătimirea, moartea sa – şi le-a unit cu noul Paşte care avea

---

1. A.E.J. Rawlinson, „Corpus Christi", în *Mysterium Christi*, ed. G.K.A. Bell & A. Deissman (Longmans, Green & Co., London, 1930), 241, citat în Beasley-Murray, *Jesus and the Kingdom of God*, 258. Acelaşi lucru e arătat şi în Albert Vanhoye, S.J., *Old Testament Priests and the New Priest*, trad. J. Bernard Orchard, O.S.B. (St. Bede's, Petersham, Mass., 1986) 50. 53–54.

să fie celebrat „în amintirea“ sa. Prin urmare, Euharistia ca memorial al noului său Paşte nu numai că face prezente gesturile lui Isus de la Cină, dar face prezentă şi jertfa lui Isus de pe Calvar.

7
RĂDĂCINILE IUDAICE ALE CREDINȚEI CREȘTINE

În anii din urmă, călătoresc mult prin țară și vorbesc despre temele din această carte. După conferințe, cei care vin să discute cu mine au tot felul de reacții. Câțiva au fost mișcați până la lacrimi, căci vedeau în rădăcinile iudaice ale Euharistiei un semn că mâna lui Dumnezeu lucrează cu adevărat în istorie, pregătind drumul pentru ceea ce va înfăptui prin noul exod al lui Mesia, care s-a petrecut deja. Alții au observat că credința din tinerețe li s-a întărit și li s-a adâncit, astfel că simt din nou îndemnul lăuntric de a face din Euharistie centrul vieții lor. Alții au fost frapați de gândul că misterul euharistic merge mult dincolo de spațiul simbolic celebrat cu anumite ocazii în diferitele confesiuni creștine.

Însă am parte întotdeauna de o reacție anume, de o întrebare anume. Iarăși și iarăși, lumea vine la mine și mă întreabă: „*De ce n-am auzit până acum toate astea?* De ce n-am auzit mai mult despre Paște, despre mană, despre Pâinea Înfățișării? Sunt cumva toate un fel de nouă descoperire biblică?"

Răspunsul vă poate surprinde. Destul de multe din cele spuse de mine până aici – aproape tot ce e mai important – a fost deja spus, mai mult sau mai puțin. Majoritatea ideilor

din această carte nu sunt noi. De fapt, sunt foarte vechi. Și nu numai că sunt vechi, dar sunt destul de la îndemână. Se găsesc în scrierile Noului Testament, în operele autorilor din Antichitatea creștină cunoscuți drept primii Părinți ai Bisericii (din primele șapte secole ale erei creștine) și chiar din învățăturile oficiale ale Bisericii.

Cu alte cuvinte, una din îndatoririle teologului este să fie un bun hoț – să „fure" din nesecatele comori ale tradiției iudaice și creștine și să folosească aceste bogății pentru a arunca lumină asupra înțelesului Scripturilor. Așadar, în acest ultim capitol, mă voi opri câteva clipe ca să rezum ce am aflat despre Isus și rădăcinile iudaice ale Euharistiei și să arăt cum aceste legături între Vechiul și Noul Testament nu sunt noutăți exegetice, ci fac parte din tradiția moștenită a credinței creștine.

PASCHA ÎNSEAMNĂ PAȘTE

După cum am susținut în toată această carte, Isus a privit Cina cea de taină ca pe un nou Paște. Din perspectiva sa, nu era, prin urmare, o masă obișnuită. Nu era nici măcar un ospăț de Paște obișnuit. Isus știa, asemenea altor evrei din vechime, că Scripturile au prevestit că, într-o bună zi, Dumnezeu avea să-și izbăvească iarăși poporul într-un nou exod. Și cunoștea, probabil, tradiția rabinică potrivit căreia Mesia avea să vină în noaptea de Paște. Era, de bună seamă, convins că, pentru a exista un nou exod, trebuia să existe un nou Paște. Și tocmai acest lucru a decis să-l înfăptuiască la Cina de pe urmă.

Prin urmare, în acea noapte, Isus nu a sărbătorit doar Paștele iudaic. Ca mult așteptatul Mesia al lui Israel, ca

Slujitorul pătimitor care avea să-și dea viața pentru „mulți" (Isaia 53, 10–12), Isus a reconfigurat Paștele în jurul pătimirii sale. Refuzând să bea al patrulea potir până în clipa morții de pe Cruce, El a unit Cina de pe urmă cu jertfa propriei sale morți. Iar poruncindu-le ucenicilor să repete cele făcute de El în Cenacol, a voit să perpetueze acest nou Paște – jertfă și ospăț – prin veacuri. Prin aceste acțiuni, a pus în mișcare noul exod. De acum, nu mai contează carnea mielului de Paște înjunghiat în Egipt, ci propriul său trup și sânge care vor fi aduse jertfă pe cruce. Isus a acționat ca gazdă a Paștelui mesianic, deoarece s-a văzut pe sine ca Mesia. S-a oferit ca jertfă, pentru că s-a văzut pe sine ca mielul de Paște.

În cursul vieții sale, Isus va fi văzut zeci de evrei executați pe cruce de către romani.[1] Știa ce fel de moarte îi aștepta pe aceia care intrau în conflict cu autoritățile de la Ierusalim. Și văzuse, probabil, mii de miei de Paște scoși din Templu pe cruci de lemn. Ce a făcut ca acest Paște să fie diferit nu a fost faptul că a fost jertfit un miel. Asta se întâmpla în fiecare an. Ce a făcut ca acest Paște să fie diferit nu a fost nici măcar faptul că cineva a fost executat. Și asta se mai întâmplase. Ce a făcut ca acest Paște să fie diferit a fost faptul că Isus s-a identificat *pe sine* ca „mielul fără meteahnă" a cărui viață va fi dată pentru a-i izbăvi pe alții de moarte (Exod 12, 1–6). El s-a identificat cu mielul lui Dumnezeu al cărui „trup" trebuie jertfit *și mâncat* „pentru viața lumii" (Ioan 6, 51).

În final, faptul că Isus s-a identificat drept noul Miel pascal este unica explicație plauzibilă din punct de vedere istoric pentru ceea ce le-a spus ucenicilor la Cină. Căci El știa foarte bine – ca orice evreu din Antichitate – că jertfa Paștelui nu se încheie cu moartea mielului. Se încheie cu

1. Vezi Martin Hengel, *Crucifixion* (Fortress, Philadelphia, 1977).

un ospăț sacru. Mielul trebuie *mâncat*. Nu doar un simbol al mielului, ci însăși carnea lui. La urma urmelor, acesta este unicul mod în care evreul Isus le-ar fi putut spune celor doisprezece ucenici ai săi: „Luați, mâncați: acesta este trupul meu“ (Matei 26, 26).

Noul Paște în creștinismul antic

Faptul că Isus a înțeles Cina cea de taină ca pe un nou Paște constituie cea mai bună explicație și pentru faptul că primii scriitori creștini – și din Noul Testament, și din afara lui – vorbeau despre Euharistie în termeni de Paște. Din punct de vedere istoric, ideea își avea rădăcinile în speranța evreilor într-un Paște mesianic și în gesturile lui Isus însuși. Oricum, primii creștini au luat-o și i-au acordat un loc central în explicarea sensului și misterului Euharistiei.

În Noul Testament, sunt câteva exemple-cheie. În ultima carte a Bibliei – Cartea Apocalipsei – Ioan îl vede pe Isus în ceruri. Ceea ce vede el însă nu este un om, ci *„un Miel*, stând în picioare ca înjunghiat“ (Apocalipsa 5, 6). Simbolismul vedeniei este puternic: misterul identității lui Isus este revelat în mielul ceresc de Paște, care este și răstignit („înjunghiat“) și înviat („în picioare“). Prin puterea „sângelui“ acestui Miel, credincioșii sunt transformați în „împărăție și preoți pentru Dumnezeul nostru“, așa cum israeliții au fost chemați să fie „împărăție de preoți“ în vremea exodului (Apocalipsa 5, 10; Exod 19, 6). Acest lucru sugerează puternic faptul că întreg cultul ceresc din jurul Mielului – pe care Ioan îl descrie amănunțit (Apocalipsa 4–5) – nu este o celebrare liturgică oarecare, ci un Paște ceresc.[1]

---

1. Vezi Scott Hahn, *The Lamb's Supper: The Mass as Heaven on Earth* (Doubleday, New York, 1998).

La fel de surprinzător, Sfântul Pavel leagă jertfa lui Cristos ca miel pascal de celebrarea unei noi „sărbători" a azimelor la creştini:

> Oare nu ştiţi că puţină plămadă dospeşte tot aluatul? Curăţiţi-vă de plămada cea veche, ca să fiţi aluat nou, precum şi sunteţi, ca azimele, căci Paştele vostru, Cristos, a fost jertfit. De aceea, să prăznuim sărbătoarea nu cu plămada cea veche, nici cu plămada răutăţii şi a vicleşugului, ci cu azimele curăţiei şi ale adevărului. (1 Corinteni 5, 6b–8)

Amintiţi-vă că Paştele iudaic se putea celebra doar cu *pâine nedospită*. Pavel extrage implicaţiile morale ale identităţii lui Isus ca noul Miel pascal. Dacă Isus este noul Miel pascal, atunci creştinii trebuie să se pregătească să ţină noua „sărbătoare", sărbătoarea Euharistiei. Ei o fac nu curăţind plămada vechiului ritual de Paşte, ci curăţindu-şi inimile de ceea ce simboliza plămada: necurăţia păcatului. După cum evreii trebuiau să îndepărteze orice lucru dospit şi să postească înainte de a întâmpina Paştele (Mişnah, *Pesahim* 10, 1), la fel îşi îndeamnă Pavel destinatarii creştini să-şi cureţe inimile înainte de a primi Euharistia, ca nu cumva să profaneze trupul şi sângele lui Cristos, Paştele lor, şi astfel „să-şi mănânce şi să-şi bea" propria osândă (1 Corinteni 11, 27–28).

În afara Noului Testament, găsim ceva asemănător despre Paşte la primii Părinţi ai Bisericii. Sfântul Iustin Martirul a fost un filozof grec care s-a convertit la creştinism în secolul al II-lea d.Cr. În faimosul său dialog cu Tryphon, el afirmă: „Astfel, *taina mielului* pe care a poruncit Dumnezeu să-l jertfiţi de Paşte *era o imagine a lui Cristos*, cu sângele căruia, după cuvântul credinţei în El, se ung casele lor, adică voi înşivă, care credeţi în El" (*Dialogul cu iudeul*

Tryphon LX)[1]. Origen, considerat de mulți drept cel mai mare comentator biblic din vremea sa, a trăit în Alexandria Egiptului spre sfârșitul secolului al II-lea și la începutul secolului al III-lea. În scrierile sale, el vorbește despre celebrarea noii sărbători a Paștelui:

> Unii obiectează că și noi avem obiceiul să ținem anumite zile – de pildă, ziua Domnului, Pregătirea, Paștele și Cincizecimea... [Însă] *cine socotește că „Cristos, mielul nostru de Paște a fost jertfit“ (1 Corinteni 5, 7) știe că este de datoria lui să țină sărbătoarea mâncând carnea Cuvântului* și astfel nu încetează niciodată să țină sărbătoarea pascală. Deoarece *pascha* înseamnă „Trecere“, el se străduiește în toate gândurile, cuvintele și faptele sale să treacă de la cele ale vieții acesteia la Dumnezeu. Se zorește către cetatea lui Dumnezeu. (Origen, *Contra Celsum* 8, 22)[2]

Prin cuvintele „*pascha* înseamnă Trecere“, Origen intră în însuși miezul tainei Euharistiei creștine. Din cauza poruncilor lui Dumnezeu, toți creștinii au „datoria“ de „a ține sărbătoarea“ Paștelui. Însă cum fac ei aceasta? Nu mâncând carnea mielului, ci „mâncând carnea Cuvântului“ – a Cuvântului dumnezeiesc care s-a făcut trup (Ioan 1, 14). Prin noua sărbătoare pascală a Euharistiei, creștinul „trece“ de la cele ale lumii acesteia la cele ale lui Dumnezeu.

Astfel, asemenea evreilor de pe vremea Templului, creștinii sunt pelerini care se îndreaptă spre Ierusalim. Însă, în cazul noului Paște, destinația nu mai este cetatea pământească, ci noul Ierusalim, cetatea cerească a lui Dumnezeu.

---

1. Iustin Martirul, *Dialogul cu iudeul Tryphon*, în *Apologeți de limbă greacă*, București, 1980, 135.
2. Citat în Mike Aquilina, *The Mass of the Early Christians* (2007), 153.

Noul Paște astăzi

Istoria nu se termină cu scrierile Părinților Bisericii. Legătura tainică dintre Paștele iudaic și Euharistia creștină nu a fost sesizată doar în cărțile creștinismului antic, pe care aproape nimeni nu le mai citește. Dimpotrivă, constituie o parte vitală a învățăturii *vii* a Bisericii din zilele noastre, care își ia învățăturile direct din Scripturi și din Tradiția apostolică creștină.

Aceste învățături sunt strânse laolaltă, în chip remarcabil, în *Catehismul Bisericii Catolice*, publicat și promulgat în 1992 de Papa Ioan Paul II (citat de acum înainte *CBC*)*. Acest prețios giuvaier este o trecere în revistă a întregii credințe creștine, plin de învățăturile Bibliei și ale primilor Părinți ai Bisericii. În întreaga carte, Biserica folosește în mod repetat rădăcinile biblice și iudaice ale credinței creștine pentru a lumina misterul Euharistiei.

De pildă, când ajunge la tema Euharistiei, Catehismul arată că, la Cina cea de taină, Isus nu numai că a împlinit vechiul Paște iudaic, ci a și anticipat noul Paște pe care avea să-l realizeze prin pătimirea și moartea sa:

> Isus a ales timpul Paștelui ca să împlinească ceea ce vestise la Cafarnaum: să dea ucenicilor Trupul și Sângele său [...]. *Celebrând Cina cea de Taină cu apostolii săi în cadrul ospățului pascal, Isus a dat Paștelui ebraic sensul lui definitiv.* Într-adevăr, trecerea lui Isus la Tatăl prin moartea și învierea sa, *Noul Paște*, este anticipată în Cina cea de Taină și celebrată în Euharistie, care desăvârșește Paștele iudaic și anticipează

* *Catehismul Bisericii Catolice*, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1993 (*n.t.*).

Paștele final al Bisericii în slava Împărăției. (*CBC* 1339–1340)

Iată cât e de limpede. Ceea ce mi-a luat mie ani de zile ca să-mi dau seama, Biserica declară într-un mod lapidar: moartea, învierea și înălțarea lui Isus nu sunt nimic altceva decât un „nou Paște". La Cina de pe urmă, Isus îi face pe ucenicii săi „părtași la Paștele său" (*CBC* 1337). Mai mult, întrucât „Euharistia este memorialul Paștelui lui Cristos" (*CBC* 1362), ea nu doar comemorează moartea și învierea lui Isus, ci face din acel eveniment o realitate prezentă. „Când Biserica celebrează Euharistia, ea reamintește Paștele lui Cristos, și acesta devine prezent: jertfa pe care Cristos a oferit-o pe Cruce o dată pentru totdeauna rămâne mereu actuală" (*CBC* 1364).

În mod fascinant, Catehismul recunoaște chiar legătura dintre cel de-al treilea potir al Paștelui iudaic, potirul de la Cina de pe urmă, potirul din Ghetsemani și „potirul" băut de Isus pe cruce:

„Potirul binecuvântării" (1 Cor 10, 16) de la sfârșitul ospățului pascal al evreilor adaugă bucuriei festive a vinului o dimensiune eshatologică, aceea a așteptării mesianice a refacerii Ierusalimului. Isus și-a instituit Euharistia dând un sens nou și definitiv binecuvântării pâinii și potirului. (*CBC* 1334)

Potirul Noului Legământ, pe care l-a anticipat la Cina cea de taină oferindu-se pe sine însuși, Isus îl acceptă apoi din mâinile Tatălui în agonia din Ghetsemani făcându-se „ascultător până la moarte". Isus se roagă: „Tată, de este cu putință, treacă de la mine paharul acesta..." (*CBC* 612)

> Dorința de a îmbrățișa planul de iubire răscumpărătoare al Tatălui său însuflețește întreaga viață a lui Isus, căci patima sa răscumpărătoare este rațiunea de a fi a Întrupării: „Ce să spun: Tată, izbăvește-mă de ceasul acesta? [...] Nu voi bea, oare, paharul pe care mi l-a dat Tatăl?" Și iarăși, pe Cruce, înainte de „s-a săvârșit", El spune: „Mi-e sete". (*CBC* 608)

Desigur, în aceste pasaje, Catehismul nu merge până la a identifica vinul acru băut de Isus pe Cruce drept al patrulea potir al Paștelui iudaic. Cu toate acestea, vede în cuvintele de pe urmă ale lui Isus încheierea gestului său de a bea „potirul" răscumpărării cu privire la care se rugase în Ghetsemani și pe care îl „anticipase" la Cină.

Cu ani în urmă, înainte de a începe să lucrez la această carte, trebuie să mărturisesc că nu m-am gândit niciodată cu adevărat la Cina cea de taină ca la un nou Paște. Nu știu *de ce* nu m-am gândit niciodată la ea astfel. Știam că Isus a celebrat Cina în timpul Paștelui și știam că, într-un sens, aceea a fost prima „Liturghie". Dar n-am pus lucrurile cap la cap. N-am făcut legăturile. Ce pot spune acum este că neștiința mea nu era din pricină că ideea s-ar fi pierdut în nisipurile trecătoare ale timpului. Dimpotrivă, Noul Testament, Părinții Bisericii și învățătura de astăzi a Bisericii o arată foarte clar. Cina cea de taină – și, prin extensie, Euharistia creștină – nu sunt altceva decât noul Paște al lui Cristos, noul Paște al lui Mesia.

MANA CA PREFIGURARE

După cum am văzut în capitolul al patrulea, „Mana lui Mesia", Isus a vorbit despre darul pe care avea să-l facă la Cina de pe urmă ca despre noua mană din ceruri. Într-un

anume sens, mana e chiar mai importantă decât Paștele. Dacă vrem cu adevărat să dezlegăm taina Cinei de pe urmă, trebuie să înțelegem că Isus nu numai că a privit Euharistia ca pe un ospăț de Paște foarte special. A privit-o ca pe un *miracol.* A socotit-o supranaturală.

Ca evreu din secolul I, Isus știa preabine că, în Vechiul Testament, mana nu era o pâine obișnuită. Era „pâine din ceruri" (Exod 16, 4). Mana începuse ca un miracol, când Dumnezeu a dat ploaie de „pâine" și „carne" din ceruri, în timpul exodului. Mana s-a și terminat cu un miracol, când s-a oprit în chip misterios după ce israeliții au ajuns în pământul făgăduinței. Cu alte cuvinte, ca orice evreu din Antichitate, Isus știa că Biblia vorbește despre mană ca despre o realitate cerească. Nu era o hrană obișnuită; era „pâinea îngerilor" (Psalmul 78, 25).

Și, cunoscând bine tradiția iudaică antică, Isus mai știa și că unii evrei credeau că mana a existat în ceruri încă de la începutul lumii. Știa că unii cred că mana încă mai există în Templul ceresc. În sfârșit, mai știa și că – așa cum conaționalii i-au reamintit pe când îi învăța la Cafarnaum – atunci când avea să vină Mesia, el avea să aducă din nou pe pământ „comoara manei" (2 Baruh 29, 8). Mana lui Moise avea să fie întrecută de mana lui Mesia.

Știind toate acestea, când a ales, în mod voit, să identifice Euharistia cu mana cea nouă din ceruri, Isus a revelat și faptul că o socotește miraculoasă. Euharistia avea să fie „pâinea supranaturală" a noului exod și i-a învățat pe ucenici s-o ceară în rugăciune în fiecare zi (Matei 6, 13; Luca 11, 3). Spre deosebire de vechea mană, care împărtășea doar viață naturală, această nouă mană avea să dăruiască viață supranaturală: „cine va mânca din pâinea aceasta va trăi în veci" (Ioan 6, 58). Vechea mană fusese o pregustare miraculoasă a Pământului Făgăduinței. Mana cea nouă a Euharistiei

avea să fie o pregustare a învierii trupurilor. De aceea Isus le-a spus ucenicilor că trebuie s-o mănânce ca să fie „înviaţi" în ziua de apoi. Dacă vor să primească „viaţa" învierii trupeşti, trebuie să mănânce hrana miraculoasă a învierii. Dacă vor să intre în noul Pământ al Făgăduinţei, în noua creaţie (pe care rabinii o numeau „lumea ce va să vină"), trebuiau să mănânce hrana noii creaţii (ceea ce rabinii numeau „pâinea lumii ce va să vină" – *Genesis Rabbah* 82, 8). Iar lumea viitoare nu era simplu simbol; era reală.

Dacă există cumva îndoieli în această privinţă, este important să ne amintim că Isus săvârşise minuni mai înainte. În timpul vieţii sale publice, a făcut-o de multe ori: a vindecat bolnavi, a înviat morţi. Şi, cum am arătat la capitolul 4, a hrănit cinci mii de bărbaţi în pustiu cu pâine înmulţită în chip miraculos. Conform Evangheliei după Ioan, acest lucru s-a întâmplat cu aproape un an înainte de pătimirea şi moartea lui Isus, primăvara, în preajma sărbătorii Paştelui (Ioan 6, 4). În mod semnificativ, hrănirea celor cinci mii în pustiu nu a privit doar în urmă către mana lui Moise, ci a şi anticipat ceea ce avea să facă Isus la Cina cea de taină[1]. Comparaţi cele două evenimente din Evanghelii:

Hrănirea celor cinci mii	*Cina cea de taină*
1. S-a petrecut seara	1. S-a petrecut seara
2. Oamenii şedeau „culcaţi"	2. Isus şi ucenicii şedeau „culcaţi"
3. Isus a luat cinci pâini	3. Isus a luat pâine

1. Vezi Graham H. Twelftree, *Jesus the Miracle Worker* (InterVarsity, Downers Grove, Ill., 1999), 319; W.D. Davies and Dale C. Allison, Jr. *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to Saint Matthew*, 3 vol. (T & T Clark, Edinburgh, 1988, 1991, 1997), 2: 418.

4. Isus a rostit binecuvântarea	4. Isus a rostit binecuvântarea
5. Isus a frânt pâinea	5. Isus a frânt pâinea
6. Isus „a adus mulțumire" (*eucharistésas)*	6. Isus „a adus mulțumire" (*eucharistésas)*
7. Isus a dat-o ucenicilor (Marcu 6, 35–44; Ioan 6, 11)	7. Isus a dat-o ucenicilor (Marcu 14, 17–25)

Este oare una dintre cele două o minune, și cealaltă doar o acțiune simbolică? Sau sunt *ambele* minuni – una arătând spre cealaltă? Eu așa cred. Cred că miraculoasa „aducere de mulțumire" (*euchariatía)* când i-a hrănit pe cei cinci mii (Ioan 6, 11) arată spre miraculoasa „aducere de mulțumire" de la Cina cea de taină (Marcu 14, 23). Și evangheliștii știau acest lucru. De aceea au subliniat paralelele dintre cele două. La hrănirea celor cinci mii, Isus a săvârșit un semn că noua mană era pe punctul să vină. La Cina cea de taină, ea a venit.

Pe scurt, exista, mai presus de toate, un motiv pentru care Isus evreul putea considera Euharistia drept noua mană din ceruri. În ochii săi, Cina de pe urmă nu era doar o jertfă de Paște; era un miracol al noului și mai marelui exod. La acea Cină de pe urmă, Isus a transformat, în chip miraculos, pâinea și vinul în trupul și sângele său. În felul acesta, i-a făcut părtași pe ucenici și la moartea sa trupească, și la învierea sa trupească. Astfel, le-a dat ucenicilor săi „pâinea supranaturală" care avea să-i susțină în fiecare zi în călătoria lor spre noul pământ al făgăduinței, spre noua creație; le-a dat o pregustare a realității vieții din lumea ce va să vină.

Noua mană în creștinismul antic

Din nou, când ne întoarcem la scrierile Noului Testament și la primii Părinți ai Bisericii, găsim, și aici, Euharistia privită ca desăvârșire a străvechiului miracol al manei din ceruri.

Pentru a doua oară, cei doi martori neotestamentari se vădesc a fi Apostolul Pavel și Cartea Apocalipsei. La începutul acesteia din urmă, Duhul lui Dumnezeu îi spune vizionarului să încurajeze una dintre Biserici cu cuvintele: „Cel care are urechi să audă ceea ce Duhul spune Bisericilor! Biruitorului îi voi da din mana cea ascunsă" (Apocalipsa 2, 17). Deși comentatorii mai dezbat și astăzi la ce se referă aceasta exact, unii văd aici o referire la Euharistie, pe care Ioan o asemuiește cu mana din Vechiul Testament care era „ascunsă" în Cort (Exod 16, 32–36).[1]

În prima epistolă a lui Pavel către corinteni, nu e însă nici o ambiguitate. Acolo, el începe o lungă discuție despre Euharistia creștină (capitolele 11–12), pornind de la miracolul manei din pustiu:

> Nu vreau să nu știți, fraților, că părinții noștri au fost toți sub nor și că toți au trecut prin mare. Și toți, întru Moise, au fost botezați în nor și în mare și *toți au mâncat aceeași mâncare spirituală; și toți au băut aceeași băutură spirituală.* (1 Corinteni 10, 1–4a)

Mesajul lui Pavel către corinteni e limpede: nu faceți ca generația din pustiu de pe vremea exodului, dintre care mulți au murit fiindcă au disprețuit mana ca pe o „hrană

1. Vezi Michael Barber, *Coming Soon: Unlocking the Book of Revelation* (Emmaus Road, Steubenville, Ohio, 2005), 65; David E. Aune, *Revelation*, 3 vol. (Word Biblical Commentary 52; Word Books, Dallas, 1997), 189.

sărăcăcioasă“ (1 Corinteni 10, 6–13; *cf.* Numeri 21, 4–9). Dimpotrivă, creștinii trebuie să recunoască și să respecte hrana și băutura supranaturală din Euharistie. De aceea, Pavel trece direct de la mană la îndemnul euharistic: „Potirul binecuvântării, pe care-l binecuvântăm, nu este oare împărtășire cu sângele lui Cristos? Pâinea pe care o frângem nu este oare împărtășire cu trupul lui Cristos?“ (1 Corinteni 10, 16). Noua hrană spirituală a noului exod este mana cea nouă a trupului lui Cristos.

Scriitorii creștini din Antichitate au înțeles și ei bine aceste legături: ei au folosit tocmai aceste pasaje din Noul Testament, pe lângă predica lui Isus din Cafarnaum (Ioan 6), ca să arate că Cristos, prezent în Euharistie, este noua mană din ceruri. De exemplu, Origen spune despre peregrinarea poporului lui Israel prin pustiu: „Atunci, în asemănare, mana a fost hrană. Acum, în realitate, trupul Cuvântului lui Dumnezeu este adevărată hrană. Așa cum spune El însuși: «Trupul meu este adevărată mâncare și sângele meu, adevărată băutură»“ (*Despre Numeri* 7, 2).[1]

Și mai explicite sunt comentariile lui Tyconius (cca 330–390 d.Cr.), teolog și exeget biblic laic din Africa de Nord, care scrie în comentariul său la Apocalipsă:

> „Biruitorului îi voi da din mana cea ascunsă“ (Apocalipsa 2, 17). Această mană e Pâinea nevăzută care a coborât din ceruri, care s-a făcut om pentru ca „omul să mănânce pâinea îngerilor“ (Psalmul 78, 25). Iar prefigurarea este mana dată în pustiu. *Despre cei care au mâncat acea pâine, Domnul a zis că au murit pentru că, rămânând necredincioși, nu au mâncat din mana ascunsă și pur spirituală prin care Cristos dăruiește*

1. Citat în Aquilina, *The Mass of the Early Christians*, 147–148.

> *nemurirea celor care cred.* Căci El a spus: „De nu veţi mânca trupul Fiului Omului şi de nu veţi bea sângele lui, nu veţi avea viaţă veşnică în voi" (Ioan 6, 53). Căci, într-adevăr, toţi cei care au fost atunci în stare să mănânce în mod spiritual, cum au fost Moise şi ceilalţi, s-au învrednicit să dobândească această nemurire. După cum ne învaţă Apostolul: „Au mâncat aceeaşi mâncare spirituală" (1 Corinteni 10, 3). (Tyconius, *Comentariu la Apocalipsă* 2, 17)[1]

În acest pasaj, Tyconius ţese laolaltă toate referirile la mană din Noul Testament. Făcând aceasta, el dovedeşte o perspectivă foarte înaltă asupra Euharistiei creştine: ea este mana cea ascunsă din Apocalipsă, Pâinea cerească „făcută om". Prin această mană ascunsă, Isus oferă nemurirea acelora care o primesc cu vrednicie.

În lumina acestor mărturii, nu e de mirare că Sfântul Augustin, marele episcop şi teolog african de la sfârşitul secolului al IV-lea şi începutul secolului al V-lea, avea să scrie în omiliile sale despre Evanghelia lui Ioan:

> „Mana a coborât şi ea din ceruri; însă *mana era o umbră, iar aici este adevărul.* „De va mânca cineva din Pâinea aceasta, va trăi în veci. Iar Pâinea pe care o voi da Eu este trupul meu, pentru viaţa lumii." *(Tractatus in Ioannis Ev.* 26, 13)[2]

Pentru Augustin, misterul euharistic era atât de real, încât îi îndemna pe creştini să-i aducă închinarea datorată numai

---

1. Apud William C. Weinrich, *Revelation* (Ancient Christian Commentary on Scripture, New Testament XII; InterVarsity, Downers Grove, Ill., 2005), 31–32.

2. Apud O'Connor, *The Hidden Manna*, 65.

lui Dumnezeu: „Nimeni nu mănâncă din acest Trup dacă mai întâi nu i se închină... și păcătuim dacă nu ne închinăm lui" (*Enarrationes in Psalmos* 98, 9)[1].

Mana cea nouă astăzi

Încă o dată, când ne întoarcem la învățătura de azi a Bisericii, aflăm o continuitate perfectă atât cu Scripturile Noului Testament, cât și cu mărturia primilor Părinți ai Bisericii.

Când discută rădăcinile iudaice ale cultului creștin, Catehismul spune explicit că mana de pe timpul exodului din Egipt arată spre pâinea miraculoasă a Cinei de pe urmă: „*Mana din pustiu prefigura Euharistia*, «adevărata Pâine din cer»" (*CBC* 1094). Iar în sprijinul acestei învățături, Catehismul citează predica lui Isus din sinagoga de la Cafarnaum despre Pâinea vieții (Ioan 6, 32) și pasajele în care Apostolul Pavel se referă la hrana și băutura „supranaturală" pe care le-au cunoscut cei din generația pustiului (1 Corinteni 10, 1–6).

Ba chiar Catehismul merge până la a spune că, în Rugăciunea *Tatăl nostru*, atunci când Isus îi învață pe ucenici să spună „Pâinea noastră *epioúsion* dă-ne-o nouă astăzi", El îi învață să se roage pentru pâinea *suprasubstanțială* a Euharistiei. Deși recunoaște că aceste cuvinte ale lui Isus mai pot fi înțelese și în alte feluri, iată ce spune despre sensul literal al rugăciunii:

> Cuvântul *epioúsios* nu mai apare în altă parte în Noul Testament. Luat în sens temporal, el este o reluare pedagogică a lui „astăzi", pentru a ne întări într-o

---

1. Apud O'Connor, *The Hidden Manna*, 58.

> încredere „fără rezerve". Luat în sens calitativ, el înseamnă „ceea ce este necesar pentru viață" [...]. *Luat literalmente (epi-ousios:* „supra-substanțial"), *el desemnează direct Pâinea Vieții, Trupul lui Cristos, „leacul nemuririi", fără de care nu avem Viața în noi.* (*CBC*2837)

Am și acum o amintire foarte vie despre prima dată când am citit aceste rânduri. Tocmai petrecusem ceasuri fără număr cercetând sensul cuvântului grecesc *epioúsios* și ajunsesem la concluzia că traducerea lui cea mai literală este, de fapt, „suprasubstanțial" (sau „supranatural"). Eram sigur că făcusem „o descoperire" pentru care aveam să fiu considerat o minte strălucită. Și apoi, în timp ce citeam comentariul Catehismului la Rugăciunea domnească, ce găsesc? Ideea mea cea „nouă" afirmată în treacăt drept ceva de la sine înțeles!

Nu mai este nevoie s-o spun: nu mi-am mai publicat defel descoperirea, dar am primit o lecție foarte valoroasă: când e vorba de bogăția tradiției creștine, multe dintre intuițiile ei profunde cu privire la Biblie nu s-au pierdut, ci doar sunt trecute cu vederea de aceia dintre noi care nu ajung să le cunoască. Ele se află acolo, așteptând să fie redescoperite.

ÎN AMINTIREA MEA

Cea de a treia cheie pentru a descoperi taina Cinei de pe urmă nu este nicidecum cea mai puțin importantă: Isus a privit Euharistia pe care o instituia și drept noua „Pâine a Prezenței". Această imagine din urmă, deși cel mai puțin cunoscută dintre cele trei, ne învață ceva foarte important. Ne arată că Isus nu numai că a privit pâinea pe care avea s-o

dea ucenicilor ca pe un semn a *ceva* – noul exod, noul Paște, sau miracolul manei. A privit-o și ca semn al *Cuiva*. A privit-o ca semn al *prezenței sale personale*. Prin această pâine, noua Pâine a Prezenței, El le-a dat celor doisprezece apostoli o expresie a iubirii sale pentru ei, pentru poporul lui Israel și pentru „cei mulți" pentru care avea să moară pe cruce (Marcu 10, 45).

Isus cunoștea, cu siguranță, Scripturile și știa cât de importantă era Pâinea Prezenței în timpul celui dintâi exod. Știa că pâinea era ținută în Cortul lui Moise, în fața Chivotului Legământului, alături de Sfeșnicul de aur. Știa că era alcătuită și din pâine, și din vin și că era adusă în fiecare săptămână ca jertfă nesângeroasă de sabat. Știa că putea fi mâncată doar de preoți și că era singura jertfă pe care Pentateuhul o numește „legământ veșnic". Știa că nu e doar „Pâinea Înfățișării", ci și Pâinea Feței – semn al prezenței lui Dumnezeu, „Fața" lui Dumnezeu, pe pământ.

Ca evreu din secolul I, Isus cunoștea, desigur, tradiția conform căreia Melchisedec – cel dintâi om pe care Biblia îl numește „preot" – adusese și el ca jertfă Pâinea și Vinul Prezenței. Și-i va fi auzit pe preoții evrei din vremea sa povestind despre Pâinea miraculoasă a Înfățișării. Și, întrucât fusese de multe ori la Ierusalim de sărbători, știa, desigur, că preoții de la Templu ridicau Pâinea Înfățișării spre a fi văzută de pelerini și strigau: „Iată iubirea lui Dumnezeu pentru voi!" Știa că astfel ei împlineau porunca Domnului ca israeliții „să vadă fața Domnului de trei ori pe an" (Exod 34, 23; 23, 17)* și că puneau pe ea tămâie ca „aducere aminte" înaintea Domnului (Levitic 24, 7).

---

* Majoritatea traducerilor au un text cu sensul „să se înfățișeze Domnului..."; însă Traduction Oecuménique de la Bible are „viendront voir la Face du Maître..." („vor veni să vadă Fața Stăpânului"),

În lumina acestor lucruri, nu e de mirare că, atunci când Isus a voit să le lase ucenicilor un semn vizibil al prezenței sale, a ales pâinea și vinul. Când a voit să le lase o jertfă de adus „în amintirea" sa (1 Corinteni 11, 24–25), a folosit aceleași elemente pe care le folosiseră preoții în Cortul lui Moise. Când a voit să le dea un semn al noului „legământ" din noul exod – un semn al iubirii sale pentru ei și pentru „cei mulți" pentru care avea să moară – le-a dat Pâinea și Vinul Prezenței sale. Prin aceasta le-a spus lor, și tuturor celor pentru care a murit: „Iată iubirea lui Dumnezeu – iată iubirea mea – pentru voi".

Pâinea Prezenței în creștinismul antic

Potrivit naturii sale oarecum misterioase, Pâinea Înfățișării, a Prezenței este menționată doar de două ori în scrierile Noului Testament. Am vorbit deja de una dintre menționări: în disputa lui Isus cu fariseii care le reproșau ucenicilor că au smuls spice sâmbăta (Matei 12, 1–8; Marcu 2, 23–28; Luca 6, 1–5). A doua este doar o referire fugară în Epistola către evrei, când este descris sanctuarul pământesc al Cortului lui Moise (Evrei 9, 1–3).

Însă în scrierile Părinților Bisericii găsim câteva referiri la Pâinea Înfățișării care o leagă direct de Euharistia creștină și de „memorialul" morții lui Isus întemeiat de El la Cină.

---

cu explicația, în nota la Ex 23, 17: „ Ici, comme en Ex 34, 23–24; Dt 16, 16; Ps 42, 3, l'hébreu et le grec ont atténué l'anthropomorphisme en lisant le verbe au passif: *être vu devant la face de Dieu*" („Aici, ca și în Ex 34, 23–24; Dt 16, 16; Ps 42, 3, ebraica și greaca au atenuat antropomorfismul citind verbul la pasiv: *să fie văzut în fața lui Dumnezeu*"). Într-adevăr, în TM vocalizarea verbului este cea de pasiv, dar înaintea expresiei „fața Stăpânului" a fost păstrată marca acuzativului (*n.t.*).

Din nou, Origen nu ne dezamăgește cu pătrunderea sa în profunzimea Vechiului Testament. Comentând Cartea Leviticului, el scrie:

> Se dă precept să fie puse înainte douăsprezece pâini, în privirea Domnului, fără încetare, ca amintirea celor douăsprezece triburi să fie mereu înaintea lui, astfel încât să se arate că prin acestea se face pentru fiecare din triburi o rugă și o implorare. [...] Dacă însă acestea sunt referite la măreția tainei, vei descoperi că această amintire are efectul unei uriașe împăcări. Dacă te întorci la Pâinea „care coboară din cer și dă viață lumii“ (Ioan 6, 33), acea Pâine a a punerii înainte „pe care Dumnezeu a rânduit-o împăcare prin credință întru sângele lui“ (Romani 3, 25), și dacă privești spre acea amintire despre care Domnul spune „Aceasta să o faceți în amintirea mea!“ (1 Corinteni 11, 25), vei descoperi că doar această „amintire“ îl face pe Dumnezeu binevoitor față de oameni. Prin urmare, dacă te vei gândi cu mai multă luare aminte la tainele bisericești, vei descoperi în cele scrise în Lege imaginea formată dinainte a adevărului viitor. (Origen, *Despre Levitic* 13)[1]

Vorbind despre „tainele“ (*mysteria*) Bisericii, Origen folosește un cuvânt grecesc pentru ceea ce creștinii de rit latin de astăzi numesc „sacramente“. Astfel, el ne învață ceva foarte important: ceremoniile și jertfele Vechiului Testament nu au fost doar felul în care Dumnezeu voia să primească închinare de la poporul lui Israel. Ele erau și semne ce indicau epoca mesianică, „imagini“ ale

1. Origen, *Omilii și adnotări la* Levitic. Studiu introductiv, traducere și note de Adrian Muraru, Polirom, 2006.

„adevărului viitor" al tainei pe care Isus avea să o instituie la Cina de pe urmă.

Cu alte cuvinte, pentru Origen, Pâinea Înfățișării a fost inițial o „amintire" a celor douăsprezece triburi ale lui Israel. Dar a fost și un semn care trimitea mai departe. A fost o imagine, instituită de Dumnezeu, a viitorului adevăr a ceea ce avea să înfăptuiască Mesia când avea să instituie pâinea și vinul propriei sale prezențe, poruncindu-le celor doisprezece apostoli să ofere această pâine și acest vin „în amintirea *mea*".

Cuvintele sfântului Chiril, episcop al Ierusalimului în secolul al IV-lea d.Cr., sunt și mai puternice. În învățăturile pe care le dădea celor ce primeau inițierea creștină – catehumenilor –, el folosește Pâinea Înfățișării din Vechiul Testament pentru a lumina misterul unei prezențe în Euharistie care nu poate fi numită decât reală:

> *În Vechiul Testament erau Pâinile punerii-înainte [Pâinea Prezenței]; dar acelea, pentru că aparțineau Vechiului Testament, au luat sfârșit.* În Noul Testament avem pâine cerească și pahar al mântuirii care sfințesc sufletul și trupul. Căci, după cum pâinea este pentru trup, tot așa și Cuvântul este potrivit sufletului. *Nu te uita deci la pâine și la vin ca la pâine și vin obișnuite. Ele, potrivit hotărârii Stăpânului, sunt trup și sânge al lui Cristos.* Chiar dacă simțirea te îndeamnă să gândești așa, totuși credința să-ți dea certitudinea faptului. Să nu judeci taina după gustare, ci neîndoielnic încredințează-te prin credință că ai fost învrednicit de trupul și sângele lui Cristos.
>
> Odată ce ai aflat și ai fost încredințat că pâinea ce se vede nu este pâine, chiar dacă o simțim pâine la gust, ci trupul lui Cristos, că vinul ce se vede nu este vin,

chiar dacă gustul așa ne spune, ci sângele lui Cristos [...], când te împărtășești cu pâinea cea duhovnicească, întărește-ți inima și veselește-ți fața sufletului tău. (Chiril al Ierusalimului, *Cateheze mistagogice* 4, 5–6. 9)[1]

Putea Chiril să vorbească mai clar de atât? Iată, formulat pe scurt, întregul mister al prezenței reale a lui Isus în Euharistie. Odată cu distrugerea Templului, s-a sfârșit cu Pâinea Înfățișării din Vechiul Legământ. Însă acum, în Euharistie, noua pâine și noul vin sunt ceva cu mult mai important. Sunt trupul și sângele lui Mesia – cu adevărat prezent – sub aparențele pâinii și vinului. Pentru Chiril, această schimbare este completă: după celebrarea Euharistiei creștine, pâinea vizibilă a Euharistiei nu mai e pâine, iar vinul vizibil nu mai e vin: ambele au devenit trupul și sângele lui Isus.[2]

Pâinea Înfățișării astăzi

Catehismul Bisericii Catolice nu leagă explicit Pâinea Înfățișării din Vechiul Testament de Euharistie. O menționează doar în trecere, vorbind de cultul adus la Templu de către israeliți (*CBC* 2581).

Dar e important faptul că Biserica, explicând misterul Euharistiei, vorbește despre *prezența* reală a lui Isus.

---

1. Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, ed. IBMBOR, 2003, 356. 358.

2. Marele patrolog Johannes Quasten spune că, pentru Chiril, „Prezența reală se înfăptuiește printr-o schimbare a substanței elementelor, și astfel el este cel dintâi teolog care interpretează această transformare în sens de transsubstanțiere." Vezi Johannes Quasten, *Patrology*, 3 vol. (Newman, Westminster, Md., 1960), 3: 375. Citat în O'Connor, *The Hidden Manna*, 30, n. 49.

Într-adevăr, această învățătură se află în miezul credinței catolice:

> În Preasfântul Sacrament al Euharistiei sunt „conținute cu adevărat, în mod real și substanțial, Trupul și Sângele împreună cu sufletul și dumnezeirea Domnului nostru Isus Cristos și deci Cristos întreg". *Această prezență o numim reală* [...], pentru că este substanțială și pentru că, prin ea, Cristos, Dumnezeu și om, se face prezent în întregime. Cristos devine prezent în acest sacrament prin preschimbarea pâinii și vinului în Trupul și Sângele său. (*CBC* 1374–1375)

Ca și Isus, Biserica ne învață că prima Euharistie – și fiecare dintre ele, de atunci – nu a fost doar un semn: a fost și un miracol. Tocmai datorită acestei credințe în natura miraculoasă a Euharistiei, Biserica consideră că nu oricine are puterea de a transforma pâinea și vinul în trupul și sângele lui Isus, ci doar preotul hirotonit în mod valid. Și, în virtutea acestei credințe în prezența reală a lui Cristos – trup, sânge, suflet și dumnezeire –, Biserica nu doar venerează Euharistia, ci îi aduce închinarea datorată numai lui Dumnezeu (*cf. CBC* 1378).

În cele din urmă însă, închinarea adusă de Biserică Euharistiei își poate avea rădăcinile în vechea practică și credință iudaică. Amintiți-vă că, pe vremea lui Isus, preoții de la Templu ridicau Pâinea Prezenței, astfel încât israeliții să „vadă" Pâinea Feței lui Dumnezeu. Și Biserica ridică astăzi Euharistia pentru ca credincioșii să contemple chipul lui Mesia ascuns sub aparențele pâinii și vinului. În același fel, în vremea exodului din Egipt, preoții israeliți păstrau Pâinea Prezenței în Cortul lui Moise și, mai târziu, în Templu. La fel, și Biserica Catolică păstrează acum noua pâine a

prezenței lui Isus în multele ei tabernacole de pe tot cuprinsul lumii[1].

Pe scurt, învățând despre prezența reală a lui Isus în Euharistie, Biserica nu face decât să reafirme ceea ce creștinii cu dreaptă credință au crezut întotdeauna. Desigur, în vremurile de demult, la începuturi, erau unii care pretindeau că sunt creștini, precum vechii gnostici, dar refuzau să creadă în prezența reală a lui Isus. Pe la 107 d.Cr., Ignațiu al Antiohiei, episcop și discipol al apostolului Ioan, îi denunța pe aceia care își ziceau creștini, dar nu credeau în prezența reală. Despre gnostici, el a spus:

> De Euharistie și de rugăciune ei se depărtează, *pentru a nu mărturisi că Euharistia este trupul Mântuitorului nostru Isus Cristos*, trupul care a pătimit pentru păcatele noastre și pe care Tatăl, cu bunătatea sa, l-a înviat. (Ignațiu al Antiohiei, *Către Smirneni 7*, 1)[2]

Pe de o parte, e uimitor că, încă în primele generații de după apostoli, Biserica trebuia să apere realitatea prezenței lui Isus în Euharistie. Cum de s-au stricat atât de repede lucrurile? Pe de altă parte totuși, nu e foarte surprinzător, când ne aducem aminte că și unii dintre ucenicii lui Isus l-au părăsit din pricina dificultății acestei învățături. Important este că, în puternică opoziție cu gnosticii, Părinții apostolici ai Bisericii și urmașii lor nu numai că au crezut în prezența reală a lui Isus în Euharistie, ci au și recunoscut că a fost prefigurată în Vechiul Testament de Paște, de mană și de Pâinea Înfățișării.

---

1. *Cf. CBC* 1378–1379.

2. Ignațiu al Antiohiei, *Către Smirneni* , în *Scrierile Părinților Apostolici*, trad. D. Fecioru, ed. IBMBOR, București 1979, 184.

Așadar, dacă, asemenea multor oameni, nu ați mai auzit până acum de rădăcinile iudaice ale Euharistiei, aceasta nu e din cauză că ar fi ceva nou. Nu e din cauză că autorii Noului Testament și alți creștini din Antichitate nu le cunoșteau. Le cunoșteau preabine. Și, desigur, nu fiindcă Biserica nu mai propovăduiește astăzi acest lucru. În orice caz, Biserica Catolică o face. Chiar când noi uităm, Biserica își amintește și continuă să proclame vestea cea bună a tainei Euharistiei.

Și ea spune chiar ceva mai mult. Căci, dacă toate acestea sunt adevărate – dacă Dumnezeu călăuzește istoria mântuirii încă de la început, dacă Isus a fost realmente Mesia cel așteptat, iar Euharistia este cu adevărat trupul, sângele, sufletul și dumnezeirea lui –, atunci putem spune împreună cu Biserica: Euharistia este *„izvorul și culmea vieții creștine“* (*CBC* 1324). Ea este taina Dumnezeului făcut om, a Cuvântului făcut trup, prezent pentru noi – în clipa de față – nu doar cu dumnezeirea, ci și cu omenirea sa. În frumoasele cuvinte ale imnului euharistic compus de Sfântul Toma de Aquino:

Adoro te devote, latens Deitas,	Te ador, Isuse, Dumnezeu ascuns,
Quae sub his figuris vere latitas;	în această taină nouă nepătruns;
Tibi se cor meum totum subicit,	și, plecând genunchii înaintea ta,
Quia te contemplans, totum deficit.	recunosc ce-adâncă-i neputința mea.
Visus, tactus, gustus in te fallitur,	Simțurile mele nu te pot afla:
Sed auditu solo tuto creditur;	numai prin credință văd prezența ta;

Credo quidquid dixit Dei Filius,	cred tot ce ai spus tu, Fiule-ntrupat,
Nil hoc verbo veritatis verius.	nu-i cuvânt pe lume mai adevărat.[1]

1. Sf. Toma de Aquino, *Adoro te devote*, citat în *CBC*, 1381.

8
PE DRUMUL SPRE EMAUS

Având în minte toate acestea, ne putem sfârşi călătoria punând o ultimă întrebare, folosind o ultimă cheie pentru dezlegarea misterului Euharistiei. Întrebarea este: Isus a socotit că-şi dăruieşte, cu adevărat, ucenicilor trupul şi sângele la Cina cea de taină; însă cum se gândea El oare să le dăruiască şi altora? Doar doisprezece ucenici erau de faţă la Cină. Dar Isus a zis că sângele său se varsă „pentru *mulţi*" (Matei 26, 28). În ce fel se gândea Isus că aveau să ia parte la Euharistie aceştia mulţi?

Speranţa iudaică în Înviere

Răspunsul s-ar putea afla în speranţa lui Isus în viitor, dincolo de umbra morţii sale iminente. Evanghelia arată foarte limpede că Isus se aştepta nu numai să fie răstignit, ci şi să fie *înviat din morţi*. Ca om, asemenea multor evrei din Antichitate, El credea în învierea trupului.[1] Şi, în mai multe rânduri, îi învăţase pe ucenici: „Fiul Omului

---

1. Vezi excelenta lucrare a lui N.T. Wright, *The Resurrection of the Son of God* (Christian Origins and the Question of God 3; Fortress, Minneapolis, 2003).

trebuie să sufere multe, să fie tăgăduit de bătrâni și de arhierei și de cărturari, să fie ucis și după trei zile să învie" (Marcu 9, 31).

Mai mult, după cum am văzut în capitolul 4, Isus a legat explicit misterul Euharistiei de misterul învierii sale trupești. Când ucenicii au murmurat la ideea de a-i mânca trupul și a-i bea sângele, le-a spus: „Aceasta vă e piatră de poticnire? Dar când îl veți vedea pe Fiul omului suindu-se unde era mai înainte?" (Ioan 6, 62).

Cu alte cuvinte, Isus nu a văzut Euharistia doar ca pe o participare la *moartea* sa trupească pe cruce. A văzut-o și ca pe o participare la *învierea* sa trupească. El va putea să-și dea trupul și sângele „multora", nu doar ucenicilor săi, deoarece, ca Fiu mesianic al Omului, avea să fie nu doar ucis, ci și înviat și avea să se înalțe unde fusese mai înainte – la Tatăl. De acolo, de pe tronul său ceresc, va putea să se reverse pe altarele lumii, dăruindu-și tuturor trupul răstignit *și înviat*. Atunci avea să se împlinească făgăduința sa făcută ucenicilor: veți putea „să mâncați și să beți la masa mea, în Împărăția mea" (Luca 22, 30).

Aceasta este, după părerea mea, ultima piesă din puzzle, ultima cheie pentru a dezlega tainele Cinei de pe urmă. Motivul pentru care Isus a afirmat că trupul său trebuie să fie mâncat și sângele său să fie băut pentru a avea viața veșnică este că El nu privea viața veșnică așa cum o priveau grecii antici. Nu o privea ca pe o simplă nemurire a sufletului. Isus privea viața veșnică așa cum o privea un iudeu din secolul I: ca nemurire a sufletului *și înviere a trupului*. De aceea, cine vrea să aibă o astfel de viață trebuie s-o primească de la trupul lui Isus. După cum spune în predica de la Cafarnaum: „Adevăr, adevăr vă spun: de nu veți mânca trupul Fiului Omului și de nu veți bea sângele lui, nu veți

avea viață în voi. Cine mănâncă trupul meu și bea sângele meu *are viață veșnică și Eu îl voi învia în ziua de apoi*" (Ioan 6, 53–54).

Rămâi cu noi

După cuvântarea lui Isus despre Pâinea Vieții, nici un alt pasaj din Evanghelii nu face mai bine legătura dintre Euharistie și învierea trupului decât apariția lui Isus de care au avut parte cei doi ucenici în drum spre Emaus.

Povestea e bine cunoscută: s-a petrecut în „ziua întâi a săptămânii" (Luca 24, 1), în duminica de după pătimirea și moartea lui Isus pe cruce în afara zidurilor Ierusalimului. După cum ne spune Luca în capitolul său final,

> În aceeași zi, doi dintre ucenici mergeau într-un sat numit Emaus, departe ca la șaizeci de stadii de Ierusalim, și vorbeau între ei de toate cele întâmplate. Pe când vorbeau și discutau, *Isus însuși s-a apropiat și a început să meargă alături de ei. Dar ochii lor erau ținuți ca să nu-l recunoască.* Și le-a zis: „Ce sunt cuvintele pe care le schimbați între voi pe drum?" Iar ei s-au oprit mohorâți. Și răspunzând unul dintre ei, numit Cleopa, i-a zis: „Oare tu singur ești străin în Ierusalim, de nu știi cele ce s-au întâmplat în el în zilele acestea?" El i-a întrebat: „Ce anume?" I-au răspuns: „Cele cu privire la Isus Nazarineanul, care a fost proroc puternic în faptă și cuvânt înaintea lui Dumnezeu și a tot poporul; și cum l-au dat arhiereii și mai-marii noștri la osândă de moarte și l-au răstignit. Noi nădăjduiam că El este cel care va izbăvi pe Israel; și totuși azi e a treia zi de când s-au întâmplat acestea. Dar și niște femei de-ale noastre ne-au

speriat: fiindcă s-au dus dis-de-dimineață la mormânt și, negăsindu-i trupul, au venit spunând că au văzut și arătare de îngeri care spun că Isus este viu. S-au dus atunci și unii dintre noi la mormânt și au găsit așa cum le spuseseră femeile, dar pe El nu l-au văzut." (Luca 24, 13–24)

Observați două lucruri. În primul rând, cititorii socotesc uneori că ucenicii, pur și simplu, nu l-au recunoscut pe Isus. Însă acest lucru este improbabil. Nu trecuseră decât trei zile de când îl văzuseră ultima dată. Puteau ei uita atât de repede cum arăta învățătorul lor? De fapt, Luca spune altceva: „ochii lor erau *ținuți* ca să nu-l recunoască". În trupul său înviat, Isus poate să le apară sub orice formă dorește. În trupul său înviat, Isus se poate ascunde.

În al doilea rând, observați starea credinței ucenicilor. Mai cred ei încă în Isus? Se pare că nu prea. Nu numai că sunt triști din pricina celor petrecute cu El, dar nici măcar nu se referă la El ca la Mesia. L-au coborât pe Isus la rangul de simplu „proroc" – puternic în faptă și cuvânt, desigur, însă numai un proroc. Conform așteptărilor lor, Mesia nu trebuia să sfârșească mort pe o cruce romană. Și, deși auziseră un cuvânt despre înviere, nu-i dau crezare. Ei înșiși spun: „Noi *nădăjduiam* că El este cel care va izbăvi pe Israel".

Cum a reacționat Isus la lipsa lor de credință? Ce a făcut? A făcut exact ce am făcut și noi pe parcursul acestei cărți: a mers la *Scripturi*. Le-a explicat că în ele se află cheia dezlegării tainei pătimirii, morții și învierii sale. „Începând cu Moise și cu toți profeții, le-a tălmăcit din toate Scripturile cele ce erau despre El" (Luca 24, 27).

Însă povestea nu se termină aici. De fapt, tot ce a făcut Isus până acum este doar o pregătire pentru ceea ce se petrece apoi:

Şi s-au apropiat de satul unde mergeau; iar Isus s-a făcut că merge mai departe. Dar ei au stăruit pe lângă El zicând: „Rămâi cu noi, căci se face seară şi ziua coboară". Şi a intrat să rămână cu ei. *Şi, pe când şedea cu ei la masă, luând pâinea, a binecuvântat-o, a frânt-o şi le-a dat-o. Atunci li s-au deschis ochii şi l-au recunoscut; dar El s-a făcut nevăzut din ochii lor.* Iar ei au zis unul către altul: „Nu ne ardea oare inima în noi când ne vorbea pe drum şi ne lămurea Scripturile?" Şi, ridicându-se chiar în ceasul acela, s-au întors la Ierusalim şi i-au găsit pe cei unsprezece adunaţi şi pe cei ce erau cu ei zicând: „Domnul a înviat cu adevărat şi s-a arătat lui Simon". Şi ei au povestit ce li se întâmplase pe drum şi *cum li s-a făcut cunoscut la frângerea pâinii.* (Luca 24, 28–35)

Care este sensul acestui eveniment misterios? De ce ucenicii l-au putut recunoaşte pe Isus numai după ce s-a aşezat la masă cu ei şi a frânt pâinea? Şi de ce, de îndată ce l-au recunoscut, s-a făcut nevăzut din ochii lor?

Răspunsul se află în „frângerea pâinii". Până ce Isus nu s-a aşezat cu ucenicii şi nu a *repetat gesturile de la Cina de pe urmă*, ochii lor au fost ţinuţi ca să nu-l recunoască. Până când nu a luat pâinea, nu a binecuvântat-o şi nu a frânt-o – cum făcuse la Cina de pe urmă (Matei 26, 26) –, ei nu l-au putut recunoaşte.

Numai la frângerea pâinii Isus cel înviat li s-a făcut cunoscut. Iar apoi, de îndată ce l-au văzut, a dispărut din ochii lor. De ce? *Isus le arăta felul în care avea să fie prezent alături de ei de atunci înainte.* După înălţarea sa la ceruri, nu mai avea să fie cu ei sub înfăţişare omenească. De atunci înainte – cu unica excepţie a apariţiei către Pavel pe drumul Damascului –, avea să fie prezent numai sub forma Pâinii

euharistice. Prin această apariție minunată pe drumul spre Emaus, Isus le arată ucenicilor că Euharistia este trupul său răstignit și înviat. Și, în trupul său înviat, El nu mai este legat de spațiu sau de timp, sau chiar de înfățișare. Isus înviat poate apărea când vrea, unde vrea, cum vrea și sub ce formă vrea. Se poate ascunde, așa cum a făcut-o pe drumul spre Emaus. După învierea și înălțarea sa la ceruri, modul său obișnuit de a le apărea ucenicilor săi nu este sub forma unui om, ci sub vălul Euharistiei. De aceea ucenicii pleacă bucurându-se de „cum li s-a făcut cunoscut la frângerea pâinii" (Luca 24, 35).

Așadar, pe drumul spre Emaus, Isus a desăvârșit ceea ce începuse să împlinească la Cina cea de taină. În acea duminică, a fost prima Euharistie de după Înviere, iar Isus a fost acela care a săvârșit-o. În ziua aceea, a mâncat și a băut cu ucenicii săi în bucuria împărăției sale. În ziua aceea, le-a dăruit trupul său răstignit și înviat și sângele său. Și, cu toate că ucenicii s-ar putea să nu-și fi dat seama pe dată, în ziua aceea, Isus le-a ascultat rugăciunea de la intrarea în sat, când i-au spus: „*Rămâi cu noi*" (Luca 24, 29). La „frângerea pâinii", la fiecare Euharistie, El le ascultă rugăciunea, spunându-le lor – și nouă – „Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul lumii" (Matei 28, 20).

Mulțumiri

Acum mai bine de cinci ani, bunul meu prieten și coleg Dr. Chris Baglow, de la Seminarul Notre Dame din New Orleans, m-a invitat să vorbesc înaintea unei adunări de preoți catolici despre Euharistie. Făcusem mai multe studii despre practicile și credințele vechilor evrei, dar nu despre Euharistie. Eram cel puțin speriat. Ce puteam eu, un laic, să le spun celor peste o sută de preoți care-și dedicaseră întreaga viață Euharistiei? Dacă-mi aduc bine aminte, Chris m-a sfătuit cam așa: „Nu-ți face griji. Spune-le ceva despre rădăcinile biblice ale Euharistiei". Bun sfat. Din el a luat naștere o conferință intitulată „Isus și rădăcinile iudaice ale Euharistiei". De atunci, am ținut această conferință de nenumărate ori, pe tot cuprinsul Statelor Unite. Remarcabil e faptul că, în linii mari, planul conferinței a rămas același cu cel alcătuit cu ani în urmă în biblioteca abației benedictine de la Colegiul de seminariști St. Joseph din Covington (unde scriu aceste rânduri). Primele cuvinte de mulțumire merg așadar către el: Îți mulțumesc, Chris, pentru sfat. Mi se pare că a dat roade.

Le sunt recunoscător totodată și multor altora: mai întâi, părinților mei care mi-au transmis credința, m-au dus la Prima Împărtășanie, și m-au dus nesmintit la Liturghie; prietenilor apropiați și tuturor celor cu care am purtat discuții în timpul studiilor mele biblice, cu deosebire lui Michael Barber, cu care am avut nenumărate discuții despre cercetările mele în domeniu; nenumăraților mei studenți de la Our Lady of Holy Cross și de la Seminarul Notre Dame, care mi-au suportat de-a lungul anilor nesfârșitele conferințe despre Euharistie; lui Brian Butler, care mi-a dat primul ideea de a transforma

conferința într-o carte care să poată fi citită de doritori; ca și tuturor celor care, prin rugăciunile și sprijinul lor, m-au ajutat să trec peste cinci ani agitați, cu schimbarea locurilor de muncă, a locuințelor și cu nașterea a încă patru copii!

Vreau să exprim mulțumirile mele deosebite lui Gary Jansen de la Doubleday, pentru entuziasmul cu care a primit acest proiect și pentru treaba excelentă pe care a făcut-o ca editor, ca și bunului mei prieten Scott Hahn, pentru că mi-a făcut cunoștință cu Gary și pentru că a acceptat să scrie un Cuvânt înainte. Le sunt putermic îndatorat amândurora.

În sfârșit, dar nu în ultimul rând, datorez tot ce e bun în această carte răbdării, dragostei și sprijinului minunatei mele soții, Elizabeth, și ale copiilor noștri: Morgen, Aidan, Hannah, Marybeth și Baby Pitre (încă nenăscut și nenumit![1]). Elizabeth – mult mai bună scriitoare decât mine – a fost prima cititoare a manuscrisului. Fără sprijinul și îndrumarea ei, cartea ar fi fost mult mai slabă; iar fără fidelitatea și prietenia ei, eu aș fi fost mult mai puțin om. Ei îi dedic această carte. Fie ca familia noastră să ajungă într-o zi în acel pământ ceresc al făgăduinței, unde până și noua mană va înceta și unde nu-l vom mai vedea într-o oglindă tulbure pe Acela care este adevărata Pâine a Vieții, ci așa cum este El, față către față.

---

1. Între timp s-a născut: o cheamă Lillia.

Bibliografie

Alexander, T. Desmond şi Simon Gathercole, eds., *Heaven on Earth: the Temple in Biblical Theology* (Pater-Noster, Waynesboro, Ga., 2004).

Allison, Dale C. Jr, *The New Moses: A Mattheian Typology* (Fortress, Minneapolis, 1993).

Allison, Dale C. Jr., *Jesus of Nazareth: Millenarian Prophet* (Fortress, Philadelphia, 1998).

Anderson *et al.*, ed., *Studies in the Religion of Ancient Israel* (Vetus Testamentum Supplements; Leiden, Brill, 1972).

Anderson, Gary A. „To See Where God Dwells: the Tabernacle, the Temple, and the Origins of the Christian Mystical Tradition", în *Letter & Spirit* 5 (2008).

Aquilina, Mike, *The Mass of the Early Christians* (2007).

Armending, C.E., „Were David's Sons Priests?" în *Current Issues in Biblical and Patristic Interpretation*, ed. G. Hawthorne (Eerdmans, Grand Rapids, 1975).

Aune, David E., *Apocalypticism, Prophecy, and Magic in Early Christianity* (WUNT 199; Mohr Siebeck, Tübingen, 2006).

Aune, David E., *Revelation*, 3 vol. (Word Biblical Commentary 52; Word Books, Dallas, 1997).

Barber, Michael, *Coming Soon: Unlocking the Book of Revelation* (Emmaus Road, Steubenville, Ohio, 2005)

Bauckham, Richard, *Jesus and the God of Israel* (Eerdmans, Grand Rapids, 2008).

Beale, G.K., *The Temple and the Church's Mission: A Biblical Theology of the Dwelling Place of God* (New Studies in Biblical Theology 17; InterVarsity, Downers Grove, Ill., 2004).

Beasley-Murray, G.R., *Jesus and the Kingdom of God* (Eerdmans, Grand Rapids, 1985).

Benedict XVI, *Jesus, the Apostles, and the Early Church. General Audiences 15 March 2006 – 14 February 2007* (Ignatius, San Francisco, 2007).

Bird, Michael F., *Are You the One Who Is to Come? The Historical Jesus and the Messianic Question* (Baker Academic, Grand Rapids, 2009).

Blomberg, Craig L., *The Historical Reliability of John's Gospel: Issues & Commentary* (InterVarsity, Downers Grove, Ill., 2001).

Bock, Darrell L., *Luke*, 2 vol (Baker, Grand Rapids, 1996).

Bokser, B.M., *The Origins of the Seder* (University of California Press, Berkeley, 1984).

Bouyer, Louis, *Eucharist: Theology and Spirituality of the Eucharistic Prayer* (University of Notre Dame Press, Notre Dame, Ind., 1968).

Brown, Raymond, *The Gospel According to John* (Anchor Bible 29–29a; Doubleday, New York, 1966).

Cassuto, Umberto, *A Commentary on the Book of Exodus*, trad. Israel Abrahams (Magness, Ierusalim, 1967).

Catehismul Bisericii Catolice, ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 1993.

Charlesworth, James H., *Old Testament Pseudepigrapha*, 2 vol. (Anchor Bible Reference Library; Doubleday, New York, 1983, 1985).

Chilton, Bruce, Craig A. Evans, și Jacob Neusner eds. *The Missing Jesus: Rabbinic Judaism and the New Testament* (Brill, Leiden, 2002).

Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, ed. IBMBOR, 2003.

Cody, A., *A History of Old Testament Priesthood* (Pontifical Biblical Institute, Roma, 1969).

Congar, Yves O.P., *The Mystery of the Temple* (Newman, Westminster, Md., 1962).

Daniélou, Jean S.J., *From Shadow to Reality: Studies in the Biblical Typology of the Fathers* (Newman, Westminster, Md., 1960).

Daube, David, *The New Testament and Rabbinic Judaism* (Hendrickson, Peabody, Mass., 1956, 1995).

Davies, W.D., *The Gospel and the Land: Early Christianity and Jewish Territorial Doctrine* (University of California Press, Berkeley, 1974).

Davies, W.D., *Torah in the Messianic Age and/or the Age to Come* (SBLMS 7; Society of Biblical Literature, Philadelphia, 1952).

Davies, W.D. şi Dale C. Allison, Jr., *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel According to Saint Matthew*, 3 vol. (T & T Clark, London, 1988, 1991, 1998).

Dodd, C.H., *The Interpretation of the Fourth Gospel* (Cambridge University Press, Cambridge, 1953).

Dunn, James D.G., *Baptism in the Holy Spirit: A Re-examination of the New Testament Teaching on the Gift of the Spirit in Relation to Pentecostalism Today* (SBT 2.15; SCM Press, London, 1970).

Evans, Craig A., *Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies* (E.J. Brill, Leiden, the Netherlands, 1995).

Evans, Craig A., *Jesus and His Contemporaries: Comparative Studies* (Brill, Leiden, the Netherlands, 2001).

Evans, Craig A., *Ancient Texts for New Testament Studies: A Guide to Background Literature* (Hendrickson, Peabody, Mass., 2005).

Feeley-Harnick, Gillian, *The Lord's Table: Eucharist and Passover in Early Christianity* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1981).

Felder, Hilarin, O.F.M. Cap., *Christ and the Critics*, 2 vol., trad. John L. Stoddard (Burns Oates and Washbourne, London, 1924).

Fitzmyer, Joseph A., *The Gospel According to Luke*, 2 vol. (Anchor Bible; Doubleday, New York, 1983, 1985).

Fletcher-Louis, Crispin H.T., „Jesus as the High-Priestly Messiah", în *Journal for the Study of the Historical Jesus* 5 (2007).

Flusser, David şi Notley, Steven, *The Sage from Galilee. Rediscovering Jesus' Genius* (Eerdmans, Grand Rapids, 2007).

Fredriksen, Paula, *Jesus of Nazareth, King of the Jews* (Random House, New York, 1999).

Freedman, David Noel, ed., *Eerdmans Dictionary of the Bible* (Eerdmans, Grand Rapids, 2000).

Freedman, David Noel, ed. *et al.*, *Anchor Bible Dictionary*, 6 vol. (Doubleday, New York, 1992).

Galavaris, George, *Bread and the Liturgy: The Symbolism of Early Christian and Byzantine Bread Stamps* (University of Winsconsin Press, Madison, 1970).

Gaventa, Beverly Roberts şi Richard R. Hays, eds., *Seeking The Identity of Jesus: A Pilgrimage* (Eerdmans, Grand Rapids, 2008).

Gese, Hartmut, *Essays on Biblical Theology*, tr. Keith Crim (Augsburg, Minneapolis, 1981).

Ginzberg, L., *Legends of the Jews*, 7 vol. (Jewish Publication Society, Philadelphia, 1968).

Goppelt, Leonhard, *Typos: The Typological Interpretation of the Old Testament in the New*, trans. Donald Madvig (Eerdmans, Grand Rapids, 1982).

Gray, George Buchanan, *Sacrifice in the Old Testament: Its Theory and Practice* (KTAV, New York, 1925, 1971).

Gray, Rebecca, *Prophetic Figures in Late Second Temple Jewish Palestine: The Evidence from Josephus* (Oxford University Press, New York, 1993).

Greenwood, David C. „On Jewish Hopes for a Restored Northern Kingdom", *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft* 88 (1976).

Hahn, Scott W., *Reasons to Believe: How to Understand, Explain, and Defend the Catholic Faith* (Doubleday, New York, 2007).

Hahn, Scott W., *The Lamb's Supper: The Mass as Heaven on Earth* (Doubleday, New York, 1998).

Hahn, Scott W., *Kinship by Covenant: A Canonical Approach to the Fulfillment of God's Saving Promises* (Anchor Yale Bible Reference Library; Yale University Press, New Haven, 2009).

Haran, Menahem, *Temples and Temple-Service in Ancient Israel* (Clarendon, Oxford, 1978).

Hartley, John E., *Leviticus*, 2 vol. (World Biblical Commentary 4; Word Books, Dallas, 1992).

Hengel, Martin, *The Zealots* (T&T Clark, Edinburgh, 1961).

Hengel, Martin, *Crucifixion* (Fortress, Philadelphia, 1977).

Idelsohn, A. Z., *Jewish Liturgy and Its Development* (Henry Holt, New York, 1932).

Iustin Martirul şi filozoful, „Dialogul cu iudeul Tryfon", trad. Olimp N. Căciulă, în *Apologeţi de limbă greacă* (Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al B.O.R., Bucureşti, 1980).

Jeremias, Joachim, *New Testament Theology: the Proclamation of Jesus*, trad. John Bowden (SCM Press, London, 1971).

Jeremias, Joachim, *The Eucharistic Words of Jesus*, trad. Norman Perrin (SCM Press, London, 1966).

Josephus, Flavius, *Antichități iudaice* 2, trad. Ion Acsan (Hasefer, București, 2004).

Josephus, Flavius: *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, trad. Gheneli Wolf și Ion Acsan, ed. 6, rev., (Hasefer, București, 2014).

Keating, Karl, *Catholicism and Fundamentalism* (Ignatius, San Francisco, 1988).

Keener, Craig S., *The Historical Jesus of the Gospels* (Eerdmans, Grand Rapids, 2009).

Keener, Craig S., *The Gospel of John* (Hendrickson, Peabody, Mass., 2003).

Kereszty, Rock, *Wedding Feast of the Lamb: Eucharistic Theology from a Biblical, Historical, and Systematic Perspective* (Hillenbrand, Chicago, 2004).

Kittel, Gerhard, ed., *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol. (Eerdmans, Grand Rapids, 1967).

Klausner, Joseph, *Jesus of Nazareth: His Life, Times, and Teaching*, trans. Herbert Danby (Macmillan, New York, 1925).

Klausner, Joseph, *The Messianic Idea in Israel*, tr. W. F. Stinesspring (George Allen and Unwin, London, 1956).

Koester, Craig R., *The Dwelling of God* (Catholic Biblical Quarterly Monograph Series 22; Catholic Biblical Association, Washington, D.C., 1989).

Kreeft, Peter și Ronald K. Tacelli, S.J., *Handbook of Catholic Apologetics: Reasoned Answers to Questions of Faith* (Ignatius, San Francisco, 2009).

Lapide, Cornelius a S.J., *Commentary on the Four Gospels*, 4 vol. (N.H.: Loreto, Fitzwilliam, 2008 [orig. cca 1637]).

Levering, Matthew, *Sacrifice and Community: Jewish Offering and Christian Eucharist* (Blackwell, Oxford, 2005).

Levine, Amy-Jill, *The Misunderstood Jew* (HarperCollins, San Francisco, 2006).

Levine, Baruch A., *Leviticus* (The JPS Torah Commentary; Jewish Publication Society, Philadelphia, 1989).

Lewis, C.S., *Mere Christianity* (Collins, London; Macmillan, New York, 1955; *Creştinism, pur şi simplu*, trad. Dan Rădulescu, Humanitas, Bucureşti, 2004).

Longenecker, Richard N., ed., *Into God's Presence: Prayer in the New Testament*, ed. (Eerdmans, Grand Rapids, 2001).

Malina, Bruce J., *The Palestinian Manna Tradition* (Brill, Leiden, 1968).

Marshall, I. Howard, *Last Supper and Lord's Supper* (Eerdmans, Grand Rapids, 1981).

Marcus, Joel, *The Gospel According to Mark* (Anchor Yale Bible; Doubleday, New York, 2009).

McKenzie, John L., S.J., *Dictionary of the Bible* (Touchstone, New York, 1965).

McCready, Wayne O. – Reinhartz, Adele eds., *Common Judaism: Explorations in Second-Temple Judaism* (Fortress, Minneapolis, 2008).

McKnight, Scot, *Jesus and His Death: Historiography, the Historical Jesus, and Atonement Theory* (Baylor University Press, Waco, 2005).

Meyer, Ben F., *The Aims of Jesus* (SCM Press, London, 1977).

Meyer, John P., *A Marginal Jew*, 4 vol. (Doubleday, New York, 1991, 1994, 2001, 2009).

Moore, George Foot, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era*, 3 vol. (Harvard University Press, Cambridge, 1927).

Nash, Thomas, *Worthy Is the Lamb: The Biblical Roots of the Mass* (Ignatius, San Francisco, 2004).

Netzer, Ehud, *The Architecture of Herod, the Great Builder* (Baker Academic, Grand Rapids, 2008).

Neusner, Jacob, *Dictionary of Ancient Rabbis: Selections from the Jewish Encyclopedia* (Hendrickson, Peabody, Mass.,2003).

Neusner, Jacob, *The Mishnah: A New Translation* (Yale University Press, New Haven and London, 1988).

Neusner, Jacob, *The Tosefta*, 2 vol. (Hendrickson, Peabody, Mass., 2002).

O'Collins, Gerald, *A Biblical, Historical, and Systematic Study of Jesus* (Oxford University Press, Oxford, 2009[2]).

O'Connor, James T., *The Hidden Manna: A Theology of the Eucharist* (Ignatius, San Francisco, 2005[2]).

Origen, *Omilii și adnotări la* Levitic. Studiu introductiv, trad. și note de Adrian Muraru, Polirom, 2006.

Overman, Dean L., *A Case for the Divinity of Jesus: Examining the Earliest Evidence* (Rowman & Littlefield, New York, 2010).

Pao, David W., *Acts and the Isaianic New Exodus* (Baker Academic, Grand Rapids, 2000).

Patsch, Hermann, *Abendmahl und historischer Jesus* (Calwer, Stuttgart, 1972).

Pitre, Brant, *Jesus, the Tribulation, and the End of the Exile: Restoration Eschatology and the Origin of the Atonement* (WUNT 2.204; Tübingen, Mohr Siebeck; Grand Rapids; Baker Academic, 2005).

Pitre, Brant, „The Lord's Prayer and the New Exodus", în *Letter & Spirit* 2 (2006).

Pitre, Brant „Jesus, the New Temple, and the New Priesthood", în *Letter & Spirit* 4 (2008).

Ratzinger, Joseph (Benedict XVI), *Isus din Nazaret*, 3 vol. (RAO, București, 2007; Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2012; ed. ARCB, București, 2014).

Richardson, Peter, *Herod: King of the Jews and Friend of the Romans* (Fortress, Minneapolis, 1999).

Roth, Cecil, ed. *Encyclopedia Judaica*, 16 vol. (Keter, Ierusalim, 1971).

Rowland, Christopher, *The Open Heaven: A Study of Apocalyptic in Judaism and Early Christianity* (Crossroad, New York, 1982).

Sanders, E.P., *Jesus and Judaism* (Fortress, Philadelphia, 1985).

Sanders, E.P., *Jewish Law from Jesus to the Mishnah: Five Studies* (SCM Press, London; Trinity Press International, Philadelphia, 1990).

Sanders, E.P., *Judaism: Practice & Belief 63BCE – 66CE* (London SCM Press; Trinity Press International, Philadelphia, 1992).

Schiffman, Lawrence H., *From Text to Tradition: A History of Second Temple Judaism* (KTAV, New Jersey, 1991).

Schnackenburg, Rudolf, *The Gospel According to St. John*, 2 vol. (Crossroad, New York, 1990).

Schürer, Emil, *The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ*, 3 vol., eds. Geza Vermes, Fergus Millar, Matthew Black, Martin Goodman (T & T Clark, Edinburgh, 1973–1987).

Schürmann, H., *Der Einsetzungbericht Lk. 22, 19–20* (Aschendorff, Münster, 1955).

Segal, J.B., *The Hebrew Passover From the Earliest Times to A. D. 70* (Oxford University Press, London, 1963).

Smith, Barry D., „The Chronology of the Last Supper", *Westminster Theological Journal* 53 (1991).

Smith, Barry D., *Jesus' Last Passover Meal* (Edwin Mellen Press, Lewiston, N.Y., 1993).

Strack, H. L. and Günter Stemberger, *Introduction to the Talmud and Midrash*, trans. and ed. Markus Bockmuehl (Fortress, Minneapolis, 1996).

Tabory, Joseph, „The Crucifixion of the Paschal Lamb", în *Jewish Quarterly Review* 86: 3–4 (1996).

Thackeray, H. St. J., *Josephus Jewish Antiquities Books 1–3* (Loeb Classical Library; Harvard University Press, Cambridge and London, 1930).

Toma de Aquino, *Summa Theologica*, Pars III.

Toma de Aquino, *Catena aurea vol. IV – Part I: St. John* (John Henry Parker, London, 1842).

Torrey, C.C., „The Date of the Crucifixion According to the Fourth Gospel", *Journal of Biblical Literature* 50 (1931).

Torrey, C.C., „In the Fourth Gospel the Last Supper Was a Passover Meal", *Jewish Quarterly Review* 42 (1951–1952).

Twelftree, Graham H., *Jesus the Miracle Worker* (InterVarsity, Downers Grove, Ill., 1999).

VanderKam, James şi Flint, Peter, *The Meaning of the Dead Sea Scrolls* (Fortress, Minneapolis, 2002).

Vanhoye, Albert, S.J., *Old Testament Priests and the New Priest*, trad. J. Bernard Orchard, O.S.B. (St. Bede's, Petersham, Mass., 1986).

Vaux, Roland de, *Ancient Israel: Its Life and Institutions* (Eerdmans, Grand Rapids, 1997).

Vermes, Geza, *Jesus the Jew* (Fortress, Minneapolis, 1973).

Vermes, Geza, *The Religion of Jesus the Jew* (Fortress, Minneapolis, 1993).

Watts, Rikki E., *Isaiah's New Exodus in Mark* (Baker Academic, Grand Rapids, 2000).

Wenell, Karen J., *Jesus and Land: Sacred and Social Space in Second Temple Judaism* (T & T Clark, London, 2007).

Witherington, Ben, *The Christology of Jesus* (Fortress, Minneapolis, 1991).

Wright, N.T., *Jesus and the Victory of God* (Fortress, Minneapolis 1996).

Wright, N.T., *The New Testament and the People of God* (Fortress, Minneapolis, 1992).

Wright, N.T., *The Resurrection of the Son of God* (Christian Origins and the Question of God 3; Fortress, Minneapolis, 2003).

Zwingli, Ulrich, *Commentary on True and False Religion*, ed. S.M. Jackson (Labyrinth Press, Durham, 1981).

În ultimii ani, creștinii de pretutindeni redescoperă originile iudaice ale credinței lor. Iar între riturile creștine, Paștele, sărbătoarea Învierii Domnului, are cele mai puternice legături cu religia vechilor evrei. Brant Pitre și-a propus să elucideze această legătură răspunzând unor întrebări precum: Cum arăta sărbătoarea Paștelui în vremea lui Isus? Ce așteptau evreii de la Mesia? Ce a urmărit Isus prin instituirea Euharistiei? Și, mai presus de toate, ce a vrut să spună Isus prin cuvintele: „Acesta este trupul meu... Acesta este sângele meu" și prin misterul frângerii pâinii? Subtil cunoscător al Bibliei și al interpretărilor tradiționale, evreiești și creștine, ale Sfintelor Scripturi, autorul aruncă o nouă lumină asupra Cinei de pe urmă, analizând vorbele și gesturile lui Cristos în cadrul iudaismului din secolul I și subliniind adevărata revoluționare a credinței pe care a inaugurat-o.

„Cartea de față ne oferă o incursiune fascinantă în istoria religioasă a poporului ales, în care eșecul împlinirii destinului uman a fost îndreptat și depășit de o revelație și o pedagogie divină care să-i permită omului să-și redobândească demnitatea. Ele evocă situații de viață cu valoare paradigmatică, instituții, gesturi semnificative care, mai apoi, se cristalizează într-o liturgie cu forță eliberatoare. Cina de pe urmă luată de Isus Cristos cu ucenicii săi este o astfel de liturgie. Celebrarea ei nu doar reamintește un eveniment din trecut, ci, prin frângerea pâinii și prin oferirea cupei cu vin, actualizează Jertfa de sine a Mântuitorului astfel încât rodul ei eliberator se perpetuează de-a lungul veacurilor."

TARCIZIU ȘERBAN

studii literare • filologie • lingvistică • studii clasice filozofie • jurnalism • comunicare • critică literară mentalități • eseu • psihanaliză • **religie** • teologie mitologie • spiritualitate • sociologie • antropologie psihologie • biografii • studii culturale • estetică • idei

ISBN 978-973-50-5200-3

Ilustrația copertei:
Bartolomeo Cavarozzi, *Cina din Emmaus* (detaliu)